

Sisekaitseakadeemia
Sisejulgeoleku instituut

Stina Kraam

**ENESETEADUSTUS-UURING ALAEALISTE
DELINKVENTSE KÄITUMISE LEVIMUSEST JA
LATENTSUSEST LÕUNA-EESTIS**

Magistritöö

Juhendaja:

Uno Traat, MA

Kaasjuhendaja:

Mairit Kratovitš, MA

Tallinn 2017

SISEKAITSEAKADEEMIA MAGISTRITÖÖ ANNOTATSIOON

Kolledž/ instituut: Sisejulgeoleku instituut	Kaitsmise kuu ja aasta: juuni 2017
<p>Töö pealkiri eesti keeles: Eneseteadustus-uuring alaealiste delinkventse käitumise levimusest ja latentsusest Lõuna-Eestis</p> <p>Töö pealkiri võõrkeeles: Self-Report Study about Juvenile Delinquency and Latency in South-Estonia</p> <p>Lühikokkuvõte: Magistritöö on kirjutatud eesti keeles ja koosneb 80 leheküljest, millele on lisatud 4 lisa kogumahuga 26 lehekülge. Töö kirjutamisel on kasutatud 124 erinevat allikat, millele on töös viidatud. Võõrkeelne kokkuvõte on kirjutatud inglise keeles.</p> <p>Magistritöö eesmärk oli välja selgitada alaealiste delinkventsete käitumisviiside levimus ja latentsus ning teha läbi viidud empiirilise uuringu põhjal ettepanekuid nende võimalikuks vähendamiseks. Eesmärgi saavutamiseks kasutati magistritöös kombineeritud lähenemisviisi ehk töös kasutati nii kvantitatiivset kui ka kvalitatiivset uuringut. Kvantitatiivses uuringus kasutati 422 Lõuna-Eesti 9–10.klasside õpilase struktureeritud ankeetküsitluse vastuseid, millest 195 olid täidetud elektrooniliselt ja 227 paberandjal. Kvalitatiivses uuringus osales 8 noortega tegelevat eksperti, kellega viidi läbi poolstruktureeritud ekspertintervjuud, et välja selgitada alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja õigusrikkumiste latentsuse vähendamise võimalused.</p> <p>Magistritöö eesmärgi saavutamiseks püstitas töö autor järgnevad uurimisküsimused:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Mil määral on alaealiste õigusrikkumised latentsed Lõuna-Eesti suuremates koolides? 2. Missugused on levinumad delinkventsed käitumisviisid alaealiste seas Lõuna-Eesti suuremates koolides? 3. Missugused on delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalused Lõuna-Eestis? <p>Tulemuste põhjal võib järeldada, et lõputöö eesmärk välja selgitada alaealiste delinkventsete käitumisviiside levimus ja latentsus ning teha ettepanekuid empiirilise uuringu põhjal nende vähendamiseks saavutati. Eneseteadustus-uuring alaealistele tõestas, et alaealiste õigusrikkumised on Lõuna-Eesti suuremates koolides latentsed.</p>	
Lisad (CD, DVD vms): Puuduvad	
Võtmesõnad: alaealiste kuritegevus, alaealine ohver, delinkventne käitumine, delinkventsus, eneseteadustus-uuring, hälbiv käitumine, kuritegelik käitumine, latentne kuritegevus, ohvriuuringud, peitkuritegevus	
Võõrkeelsed võtmesõnad: criminal behaviour, delinquency, hidden criminality, juvenile crimes, juvenile delinquency, juvenile victims, latent criminality, self-report study, victimization	
Magistritöö seos riiklike arengukavade ja prioriteetidega: Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018; Noortevaldkonna arengukava aastateks 2014–2020; Vägivalla vähendamise strateegia aastateks 2015–2020; Siseturvalisuse arengukava 2015-2020	
Säilitamise koht:	
Töö autor: Stina Kraam	
Olen koostanud magistritöö iseseisvalt. Kõik magistritöö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, seisukohad, kirjalistest allikatest ja mujal allikates saadud info on nõuetekohaselt viidatud. Olen nõus oma magistritöö avaldamisega elektroonilises keskkonnas.	
Allkiri:	
Vastab magistritöö nõuetele	
Juhendaja: Uno Traat	Allkiri:
Vastab magistritöö nõuetele	
Kaasjuhendaja: Mairit Kratovitš	Allkiri:
Kaitsmisele lubatud	
Sisejulgeoleku instituudi juhataja: Ivo Juurvee	Allkiri:

SISUKORD

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS	4
SISSEJUHATUS	7
1. ENESETEADUSTUS-UURINGUD ALAEALISTE DELINKVENTSETEST KÄITUMISVIISIDEST JA LATENTSUSEST	11
1.1. Alaealiste delinkventsed käitumisviisid ja latentsus	11
1.1.1. Delinkventse käitumise põhjused sotsiaalse kontrolli teooria alusel	14
1.1.2. Delinkventsuse vähendamise võimalusi.....	19
1.2. Eneseteadustus-uuringud	21
1.3. Ohvriuuringud.....	25
1.4. Rahvusvaheliste delinkventsete käitumisviiside võrdlusuuringud.....	29
2. DELINKVENTSETE KÄITUMISVIISIDE JA LATENTSUSE UURING LÕUNA-EESTIS	35
2.1. Metoodika ja valim	35
2.2. Alaealiste eneseteadustus-uuring	40
2.3. Ekspertintervjuude analüüs	47
2.4. Järeldused ja ettepanekud	56
KOKKUVÕTE	66
SUMMARY	69
VIIDATUD ALLIKATE LOETELU.....	71
TABELITE JA JOONISTE LOETELU	80
LISAD	81
Lisa 1. Ankeet	81
Lisa 2. Intervjuu	86
Lisa 3. Ekspertintervjuude analüüsi kodeerimistabel.....	88
Lisa 4. Alaealiste ankeetküsitluste tulemused.....	90

MÕISTETE JA LÜHENDITE SELGITUS

AS – alkoholiseadus

Antisotsiaalne käitumine – alaealiste probleemne käitumine, mittekohastunud või -sobilik noorte käitumine (Edovald, 2005, lk 6). Selles töös igasugune tegevus, millega rikutakse ühiskonnas kehtivaid norme ja mida nimetatakse ka delinkventseks käitumiseks.

Eesti ANK – Eesti Avatud Noortekeskuste Ühendus

EMCDDA – European Monitoring Centre for Drugs and Drug Addiction

Eneseteadustus-uuring – ingl k *self-report study* – kriminoloogia uuring, mida korraldatakse, et saada teavet alaealiste kokkupuudetest delinkventsete käitumisviisidega (Thronberry & Krohn, 2000, p. 33).

ESC – European Society of Criminology

ESPAD – European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs

EV – Eesti Vabariik

Delinkventsus – ingl k *delinquency* – käsitletakse laiemas tähenduses kui illegaalset käitumisakti (Elliott & Menard, 1996, p. 30). Selles magistritöös kasutatakse *alaealiste delinkventsuse* mõistet eneseteadustus-uuringute raames nii õiguslike kui ka moraalsete normide eiramiseni (Salagaev, 2003, pp. 190–191). Enamasti üksnes õigusnormide eiramist iseloomustavad käitumised.

HBSC – Health Behaviour of School-aged Children

ISRD – International Self-Report Delinquency Study

KarS – karistusseadustik

KorS – korrakaitseadus

LasteKS – lastekaitseadus

Latentne kuritegevus – ingl k *latent criminality/hidden criminality* – latentne või peidetud kuritegevus (Persson, 1980; Klais, 2000, lk 38; Skogan, 1977, p. 45). Antud magistritöös on kasutatud ka *peitkuritegevuse* mõistet.

LS – liikluseadus

NPALS – narkootiliste ja psühhotropsete ainete ning nende lähteainete seadus

NTS – noorsootöö seadus

OECD – Organisation for Economic Co-operation and Development

Ohver – ingl k *victim* – isik, kellele on tekitatud kahju, kehalisi või psüühilisi vigastusi, samuti kes on kannatanud emotsionaalselt, majanduslikult või kelle õigusi on rikutud seadusest lähtuvalt (Parkja & Otter-Üprus, 1999).

Ohvriks langemine/ohvristumine – ingl k *victimization* – isik, kes kogeb kellegi teise tõttu tahtmatut füüsilise, seksuaalset või emotsionaalset vigastust, kaotust või surma (sh sellega ähvardamist) (Lewit & Schuurmann Baker, 1996, pp. 148; 152).

PGS – põhikooli- ja gümnaasiumiseadus

PISA – Programme for International Student Assessment

PKS – perekonnaseadus

Posttraumaatiline stressihäire – ingl k *posttraumatic stress disorder* (PTSD) – seisund, mille sümptomiteks on depressioon, ärevus ja ennasthävitav käitumine (Scarpa, Haden & Hurley, 2006, p. 446). Sümptomid tekivad enamasti isikul pärast kogetud intsidenti või traumat (Siegel, 2009, p. 67).

Prosotsiaalne käitumine – käitumine, mis näitab üles austust, huvi ja muret teise inimese vastu. Prosotsiaalset käitumist võib jagada nelja kategooriasse: jagamine, abistamine, hoolitsemine ja kaasamine (nt teise inimesega sõbrustamine). (Warden & Christie, 1999, p. 9; 26)

Sümposium – teadlaste erialane nõupidamine kitsapiirilistele küsimustele arutamiseks (Erelt, Leemets, Mäearu & Raadik, 2013.), antud magistritöös kasutatakse mõistet viktimoloogia valdkonna koosviibimisenä (ingl k *Symposium on Victimology*), mis keskendub ohvritele, et

tekitada huvi nende kogemuste vastu ja taaselustada nende õigused. (Burgess, Regehr & Roberts, 2010, p.69)

TAI – Tervise Arengu Instituut

TubS – tubakaseadus

Viktimoloog – ingl k *victimolog* – kriminoloog, kes uurib kuriteoohvleid (Traat, 2010, lk 149).

Viktimoloogia – ingl k *victimology* – teadus, mis uurib ohvriks langemist (Parkja & Otter-Üprus, 1999). Antud magistritöös käsitletakse üksnes alaealiste ohvriks langemist.

WSV – World Society of Victimology

SISSEJUHATUS

Noortepoliitikate areng on olnud viimasel aastakümnel hoogne kogu maailmas ja selle arendamise vajadust on kinnitatud erinevates Euroopa Liidu poliitikasuunistes ning mitmed Eestilegi eeskujuks olevad riigid on oma noortepoliitikat värskelt uuendanud (nt Belgia, Läti, Soome, Luksemburg). Noortepoliitika ülesanne on ennetada noorte (sh ka alaealiste, alla 18aastaste isikute) delinkventsust. (Haridus- ja Teadusministeerium, 2013; LasteKS, 2014, §3 lg 2; NTS, 2016, §3) Sarnane eesmärk on ka Eesti siseriiklikul kriminaalpoliitikal, mis ühiskonnas üldise turvalisuse tagamise eesmärgil peab üheks esmaseks prioriteediks alaealiste kuritegevuse vähendamist (Justiitsministeerium, 2010, lk 27).

Kuna kuritegevust võib jaotada kaheks – registreeritud ehk nähtavaks ja registreerimata ehk latentseks (peit)kuritegevuseks (Klais, 2000, lk 38; Skogan, 1977, p. 45), siis ei ole peitkuritegevuse olemasolu tõttu vaid korrakaitseasutuste reageerimine ja sekkumine alaealiste õigusrikkumistele piisav riskikäitumise ärahoidmiseks (Siseministeerium, 2015, lk 37). Seetõttu on oluline põhjalikult uurida Eesti alaealiste õigusrikkumiste latentsuse aspekte.

Alaealiste delinkventne käitumine on Eestis **aktuaalne** probleem. Ametliku statistika järgi registreeriti 2015. aastal 1428 alaealiste poolt toime pandud kuritegu, mis on 86 võrra rohkem kui aastal 2014 (Justiitsministeerium, 2016a, lk 17). Samas 2016. aastal registreeriti alaealiste toime pandud kuritegusid 1016 (Justiitsministeerium, 2017, lk 26). Kuigi ametliku statistika järgi on alaealiste kuritegevus üldiselt mõnevõrra aastate lõikes langenud (Markina & Žarkovski, 2014, lk 4–6; Justiitsministeerium, 2016a, lk 16), siis ei saa üksnes selle põhjal järeldusi teha alaealiste kuritegevuse trendide kohta, kuna alaealiste delinkventseid käitumisviise iseloomustab väga kõrge latentsuse ehk peitkuritegevuse osakaal (Traat, 2009, lk 1). Kõige täpsemat teavet peitkuritegevuse kohta saadakse üksnes alaealiste enda käest, millele magistritöö raames korraldatud eneseteadustus-uuring ongi suunatud (Thronberry & Krohn, 2000, p. 33).

Heaolu indeksi põhjal läbi viidud uuringus võrreldi 29 Euroopa riigi haridust, tervist, laste hinnangut enda heaolule, suhteid, käitumist jms. Selle indeksi põhjal on Eesti lapsed võrreldes teiste riikide samaealistega 18. kohal. Riskikäitumise põhjal, mis sisaldas narkootikumide tarvitamist, kokkupuudet alkoholiga jne, aga üsna madalal, 25. kohal. (Child Poverty Action Group, 2009, p 16) Võrreldes teiste riikide lastega alustavad Eesti noored alkoholi proovimist väga varajases eas ja tõusutrendis on ka kanepi hiljutiste tarbijate osakaal (Tervise Areng

Instituut, 2016, lk 75), millest tulenevalt võib alaealiste delinkventseid käitumisviise pidada Eestis probleemiks. Lisaks alaealiste delinkventsele käitumisele on ka alaealiste ohvriks langemine risk, sest see võib häirida nende edasist arengut ja põhjustada erinevaid probleeme (nt vaimse tervise probleeme, uimastite kuritarvitamist, häiritud sotsiaalseid suhteid, enesetappu jne), sh kallutada delinkventselt käituma (Kilpatrick, Ruggiero, Acierno, Saunders, Resnick & Best, 2003, pp. 693; 699; Siefried, Ko & Kelley, 2004, p. 4). Emory Ülikooli sotsioloogia professor Robert Agnew (1992, p. 47) leiab, et ohvriks langemise ja delinkventsete käitumisviiside vahel on seos.

Magistritöö teema on **uudne**, kuna varem ei ole alaealiste õigusrikkumiste latentsust Lõuna-Eestis süvitsi uuritud. Sellesse uuringusse on kaasatud õpilased 10. klassidest vanuses 16–17 eluaastat, kes on alles gümnaasiumisse astunud ning seega delinkventse käitumise mõttes vastuvõtlikus eas, samuti osalevad uurimuses eksperdid. Küll aga on varem uuritud alaealiste delinkventset käitumist erinevatest vaatenurkadest lähtuvalt (nt üldine statistika, preventatsioon, mõjutusvahendid, alaealiste komisjonide näidete põhjal jms). Magistritöö autor viis 2015. aastal Võrumaa alaealiste seas läbi uuringu, kus 190 vastajast 170 olid käitunud delinkventselt ja 60% vastanutest ehk 170 õpilasest 102 olid toime pannud rikkumisi, millest politsei ei ole teadlik (Kraam, 2015, lk 29–30; 36). Magistritöö autor toetus eelnevalt nimetatud uuringus Hollandi teadlase Josine Junger-Tas (2010) eestvedamisel väljatöötatud rahvusvaheliste delinkventsete käitumisviiside eneseteadustus-uuringutele (ingl k *International Self-Report Delinquency Study*, lühend ISRD), mille käigus uuritakse alaealiste delinkventseid käitumisviise ja ohvriks langemist. Eesti on osa võtnud neist kahes – 2007. ja 2014. aastal, millest viimane on hetkel veel käimas.

Üldkuritegevust ja selle latentsust on uuritud viimati 2000. aastal Pärnumaal (Klais, 2000), kuid eneseteadustus-uuringuid on tehtud eelkõige konkreetsest õigusrikkumisest lähtudes või on need jäänud ühe maakonna piiridesse (Avaste, 2006; Kartavtseva, 2015; Kraam, 2015; Malberg, 2014; Pällin, 2003). Kui välja jätta lõputööde autorid, siis kõige märkimisväärsimateks alaealiste delinkventsuse uurijateks võib Eestis pidada Anna Markinat ja Beata Žarkovskit, kes on kasutanud eneseteadustus-uuringu meetodit ja oma panuse andnud ka rahvusvaheliste uuringute läbiviimisesse. Nad on kriminoloogiliste teooriate arendamise eesmärgil uurinud Eesti 7–9. klassides õppivate alaealiste (12–16aastaste) delinkventsete käitumisviiside levikut ja nende seoseid erinevate sotsiaalsete teguritega. (Markina & Sahverdov-Žarkovski, 2007; Markina & Žarkovski, 2014) Uurimustöö tulemusel selgus, et vanuse suurenedes üldjuhul kasvab ka õigusrikkumiste toimepanemine (Markina &

Žarkovski, 2014, lk 22), mistõttu ka 10. klassi õpilaste käitumisele tähelepanu pööramine on olulise tähtsusega.

Eelnevast lähtudes põhistatakse magistritöös uurimisprobleemina küsimus: **kuivõrd on alaealiste õigusrikkumised latentsed ja kuidas on võimalik alaealiste delinkventseid käitumisviise ja latentsust vähendada?**

Uurimisprobleemi lahendamiseks on töö autor püstitanud järgnevad uurimisküsimused:

1. Mil määral on alaealiste õigusrikkumised latentsed Lõuna-Eesti suuremates koolides?
2. Missugused on levinumad delinkventsed käitumisviisid alaealiste seas Lõuna-Eesti suuremates koolides?
3. Missugused on alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalused Lõuna- Eestis?

Uurimisküsimustele leitakse vastuseid empiirilise uuringuga, mis tugineb eneseteadustus-uuringu meetodile ja sotsiaalse kontrolli teooriale. Esimesele kahele küsimusele leitakse vastused alaealistele suunatud eneseteadustus-uuringu ankeetküsitlusega ja kolmandale küsimusele vastatakse ekspertintervjuudega.

Magistritöö **eemärk** on välja selgitada alaealiste delinkventsete käitumisviiside levimus ja latentsus ning teha empiirilise uuringu põhjal ettepanekuid nende võimalikuks vähendamiseks. Magistritöös selgitatakse välja, kui suur osa alaealiste rikkumisi on latentsed ja millisel viisil on võimalik seda tõkestada ehk vähendada. Eesmärgist lähtudes on töö autor püstitanud järgnevad uurimisülesanded:

- 1) teoreetiliste allikate põhjal anda ülevaade alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse uurimissuundadest, liigitusest ja levimust soodustavatest teguritest kasutades eneseteadustus-uuringut kui kriminoloogilist meetodit;
- 2) eneseteadustus-uuringu meetodile tuginedes viia läbi ankeetküsitlus Lõuna-Eesti koolides õppivate alaealiste seas, et välja uurida peamiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse levimus;
- 3) viia läbi intervjuud noorsootöötajatega, et välja selgitada delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalused;
- 4) töötada välja ettepanekud ja soovitused delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamiseks.

Kvantitatiivses uuringus võeti vaatluse alla 15 kooli Lõuna-Eesti maakondadest (Jõgeva, Tartu, Põlva, Valga, Viljandi, Võru). Lõuna-Eesti valiti seetõttu, et nimetatud piirkonnas ei ole varasemalt nii mahukat tööd selles valdkonnas tehtud. Lõuna-Eestist on uuringusse kaasatud kuus maakonda, mis on ühtlasi ka maakonnakeskusteks. Igast maakonnast valiti välja kaks või kolm kõige suuremat või neile järgnevat kooli, kus ankeetküsitlus läbi viidi. Need koolid on Jõgevamaalt Jõgeva Gümnaasium, Jõgeva Põhikool ja Põltsamaa Ühisgümnaasium, Põlvamaalt Põlva Gümnaasium ja Räpina Ühisgümnaasium, Tartumaalt Lähte Ühisgümnaasium ja Luunja Keskkool, Valgamaalt Valga Gümnaasium ja Valga Primetsa Kool (endine Valga Vene Gümnaasium) ning Viljandimaalt Viljandi Gümnaasium, Suure-Jaani Gümnaasium ja Suure-Jaani Kool. Nende koolide tulemustele liideti võrdluseks ka 2015. aastal Võrumaa koolides läbi viidud uuringu tulemused (Kraam, 2015).

Alaealiste delinkventse käitumise levimus selgitati välja eneseteadustus-uuringute ankeetküsitluse abil elektrooniliselt andmetöötlusprogrammiga LimeSurvey ajavahemikul 18.01.2017–07.03.2017. Valimi moodustasid 324 9–10. klasside 14–17-aastast õpilast, kuid lõplik tulemus moodustus 232 õpilase vastuste põhjal, kes viibisid küsitluse ajal koolis. Valim on piiritletud eeltoodud vanusevahemikuga, et uuringu tulemused oleksid võrreldavad rahvusvaheliste eneseteadustus-uuringute tulemustega (Junger-Tas, 2010; Marshall, Enzmann, Killias, Kivivuori & Steketee, 2015) ja varem tehtud eneseteadustus-uuringuga Võrumaal (Kraam, 2015). Samuti on valim piiritletud magistritöö mahu tõttu. Küsitlus toimus anonüümselt ja sisaldas kokku 46 küsimust (neist 45 valikvastustega), ankeedi täitmine võttis aega keskmiselt 12 minutit. Kvalitatiivse uuringu valimi moodustasid 8 noortega tegelevat eksperti.

Tegemist on empiirilise magistritööga, mis on jagatud kaheks suureks peatükiks, millest esimeses tutvustatakse alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse teoreetilist tausta kasutades eneseteadustus-uuringut kui kriminoloogilist meetodit. Töö teises peatükis esitatakse Lõuna-Eesti koolides läbi viidud uuringu ja ekspertintervjuude analüüs. Töös tuginetakse sotsiaalse kontrolli teooriale, mis uurib indiviidi ja tema sidemeid ühiskonnaga.

Magistritöö tulemustest on abi erinevatel ametnikel, kes koostavad noortepoliitika arenguplaane ja -kavasid, lapsevanematele ning kõikidele neile, kelle töö hõlmab igapäevaselt alaealistega tegelemist.

1. ENESETEADUSTUS-UURINGUD ALAEALISTE DELINKVENTSETEST KÄITUMISVIISIDEST JA LATENTSUSEST

1.1. Alaealiste delinkventsed käitumisviisid ja latentsus

Alaealiste delinkventset käitumist hakati pidama üheks peamiseks sotsiaalseks probleemiks 19. sajandi alguses (Muncie, 1999, p. 53). Õiguslikes definitsioonides nimetatakse alaealiste probleemset käitumist ja mittekohastunud või -sobilikku noorte käitumist antisotsiaalseks käitumiseks või kriminaalsuseks (Edovald, 2005, lk 6). Mõiste *antisotsiaalne käitumine* viitab igasugusele tegevusele, millega rikutakse ühiskonnas kehtivad reegleid ja seadusi, sh ebaseaduslikud teod, mis jäävad registreerimata ja varjatuks ehk latentseks (Connor, 2004).

Juriidiliselt nimetatakse laste ja noorukite antisotsiaalse käitumise väljundeid delinkventseteks (Edovald, 2005, lk 6), Elliott ja Menard (1996, p. 30) käsitlevad delinkventsust aga kui mõõdetava klassi illegaalseid käitumisakte. Delinkventseks käitumiseks loetakse alaealise ehk sellise isiku illegaalset käitumist, kes seaduse järgi ei ole täiskasvanu (Siegel, Welsh & Senna, 2003 ref Edovald, 2005, lk 6).

Alaealiste delinkventsed käitumisviisid jagunevad, nii nagu üldkuritegevuski, kaheks (Skogan, 1977, p. 45):

- 1) nähtav ehk registreeritud;
- 2) nähtamatu ehk registreerimata.

Nähtav kuritegevus jaguneb omakorda kaheks: kuritegevus, millest on teatanud eraisikud või ettevõtted ja kuritegevus, mis on politseiametnike või teiste ametivõimude järelevalve või uurimise tulemusel avastatud. Ülejäänud kuritegevus, mis eelneva alla ei kuulu, on nähtamatu ehk registreerimata kuritegevus. (Persson, 1980, pp. 7–9)

Registreerimata, teisisõnu latentne kuritegevus (ingl k *latent (hidden) criminality*), on küll alati eksisteerinud (Oltman, 2011, p. 32), kuid jäänud kuritegevuse ametlikust statistikast välja (Traat, 2009, lk 1). Registreerimata kuritegevust on nimetatud ka peidetud kuritegevuseks (ingl k *dark figure of crime*) (Persson, 1980, pp. 7–9), kuid magistritöös kasutatakse edaspidi eelkõige *latentse kuritegevuse* ja *peitkuritegevuse* mõisteid. Ametlikud andmed registreeritud kuritegevuse tähenduses (st politseistatistikas) on vaid üks allikas, et

saada teavet kuritegevuse kohta. Kuna õiguskaitseorganiteni ei pruugi rikkumised jõuda, siis kuritegevusel on n-õ varjatud küljed, mida võib mõista kui latentset kuritegevust, mis moodustab ühe osa kuritegevusest. (Rudzkiš, 2009, pp. 242–243, vt joonis 1)

Joonis 1. Alaealiste delinkventsete käitumisviiside jaotus (Klais, 2000, lk 38; Persson, 1980, pp. 7–8; Salagaev, 2003, pp. 190–191; Skogan, 1977, p. 45 põhjal magistritöö autori koostatud)

Registreerimata ehk latentne kuritegevus on klassikaline aruteluteema kriminoloogia ja kriminaalpoliitika valdkondades, kuna seda on keeruline avastada (Persson, 1980, pp. 9). Latentset kuritegevust iseloomustavad tunnused on (Siegel, 2009, pp. 256–257):

- 1) pidev varjatus (paindumatu, muutumatu, mõjutatud psühholoogilistest/bioloogilistest tunnustest ja tingimustest);
- 2) arenev varjatus (paindlik, ulatuslikum, mõjutatud inimsuhetest).

Mõlemad latentse kuritegevuse tunnused iseloomustavad inimese käitumist, kuid see, kuidas inimene laseb ennast mõjutada välistel/sisemistel teguritel või kriminaalsetel võimalustel, sõltub neist endist (Siegel, 2009, pp. 256–257).

Alaealiste delinkventsus hõlmab paljude õiguslike ja sotsiaalsete normide rikkumisi, alates ühiskonna poolt paika pandud moraalsete normide eiramisest (nt kodust ära jooksmine, koolist popi tegemine vms) kuni seadusega karistatavate kuritegedeni (nt keheline

väärkohtlemine, vargus vms), mille on toime pannud alaealine. (Salagaev, 2003, pp. 190–191; vt tabel 1) Kuigi kõikide normide rikkumised on mingil määral moraalsete normide eiramised, siis on eneseteadustus-uuringutes moraalsete normide all mõeldud rikkumisi, mille eest tagajärge ehk karistust seaduse järgi vahetult ei järgne.

Tabel 1. Levinumad alaealiste delinkventsed käitumisviisid (Junger-Tas, Marshall, Enzmann, Killias, Stekete & Gruszczynska, 2010; Markina & Žarkovski, 2014; AS, 2015; LS, 2015; NPALS, 2016; TubS, 2016; KarS, 2016; KorS, 2015; PGS, 2016; PKS, 2016 põhjal magistritöö autori koostatud)

KÄITUMISVIISID	ÕIGUSLIK VÕI MORAALNE NORM
Tubakatoodete tarvitamine	TubS §27
Alkoholi tarvitamine ja omamine	AS §46; §47
Narkootiliste ainete tarvitamine	NPALS §3 lg1
Juhtimisõigusega (lubadeta) auto juhtimine	LS §90 lg1 p1
Alkoholijoobes auto juhtimine	LS §69 lg1
Varastamine	KarS §199 lg1; lg2 KarS §218 lg1
Omastamine (kelleltki millegi ära võtmine)	KarS § 201 lg1; lg2
Relva (sh nuga) koolis kandmine	KarS §18 lg4
Mõnitamine/solvamine	KorS §55 lg1 p2
Kehaline väärkohtlemine (sh kaasõpilase lükkamine/löömine)	KarS §121 lg1; lg2; §263 lg1
Vägistamine (tahtevastaselt suguühtesse astumine)	KarS §141 lg1
Piraatkaubandus (arvutisüsteemis häkkimine, muusika jms allalaadimine mitte üksnes enda tarbeks)	KarS §223 lg1
Koolikohustuse eiramine (koolist popi tegemine)	PGS §9 lg2
Koduste kohustuste eiramine	PKS § 114
Kergekujuline koolikohustuse eiramine (üksikud korrad koolist popi tegemine, distsipliini rikkumine)	Moraalne norm
Üksikjuhtumina psühholoogiline (pilkamine) ja füüsiline (lükkamine, asjade peitmine vmt) kiusamine	Moraalne norm

Tabelis 1 on esitatud sagedasemad eneseteadustus-uuringutes vastajate poolt toime pandud õigusnormide ja moraalsete normide rikkumised. Sulgudes on välja toodud ka mõnevõrra lihtsam sõnastus, mida kasutatakse ankeetküsitluses õpilaste jaoks (vt lisa 1), et neil oleks kergem mõista küsimuste ja vastuste sisu. Seksuaalse enesemääramise vastaste tegude alla jaotuvat tahtevastaselt suguühtesse astumist (õigusnormide tähenduses *vägistamist*) on

vastajad eelkõige kajastanud ankeetküsitlustes selle ohvriks langemise, mitte toime panemise tähenduses (KarS, 2016; Kraam, 2015, lk 30–31) või käsitletud üldiselt vägivalda juhtumite all ebameeldivalt kogetud juhtumite peatükis (Markina & Šahverdov-Žarkovski, 2007, lk 44; Markina & Žarkovski, 2014, lk 90–91). Tabelis 1 on välja toodud ka see, et kuigi enamasti eneseteadustus-uuringud käsitlevad kodust ära jooksmist, koolist popi tegemist ja kellegi solvamist/mõnitamist moraalsete normide rikkumisena, siis on kahte viimast mingil määral ehk konkreetsest asjaolust lähtuvalt võimalik reguleerida ka õigusnormidega. Kui välja arvata mõned erandid, siis delinkventsed käitumisviisid liigituvad enamasti õiguslike normide rikkumisteks.

Alaealiste delinkventsuse uurimissuunad võib jagada kaheks: eneseteadustus-uuringud, mis selgitavad latentset kuritegevust rikkuja seisukohalt (Thronberry & Krohn, 2000, p. 33) ja ohvri-uuringud, mis avavad latentse kuritegevuse mõiste ohvri seisukohalt (Markina & Žarkovski, 2014, lk 28).

1.1.1. Delinkventse käitumise põhjused sotsiaalse kontrolli teooria alusel

Prantsuse kuulus sotsioloog Emile Durkheim töötas välja sotsioloogilised alused (Carls, 2016), millele on tuginenud kontrolliteooriad, millest omakorda on alguse saanud alaealiste delinkventsete käitumisviiside tekkepõhjuste selgitamine. Sotsiaalse kontrolli teooriad (ingl k *social control theory*) eeldavad, et isik käitub delinkventselt, kui ühiskond ei suuda kontrollida indiviidi(-de) käitumist või teisti öeldes indiviidi side ühiskonnaga on nõrk või katki. Kontrolliteooriad uurivad nii indiviidi ennast kui ka tema sidet ühiskonnaga ning need faktorid on aluseks, et leida selgitusi delinkventsele või ebatavalisele käitumisele. Kontrolliteooriad selgitavad erinevaid sidemeid (täpsemalt vt tabel 2), mille abil ja kuidas on invidiidid ühiskonnaga seotud. (Hirschi, 1969, p. 16)

1960ndatel tekkinud sotsiaalse kontrolli teooria erivormi nimetatakse sotsiaalsete sidemete teooriaks (ingl k *social bond theory*). Sotsiaalse kontrolli teooria on üks vanimaid ja konkreetsemaid sotsioloogilisi teooriaid, mis võimaldab seletada ka alaealiste kuritegevust. Sotsiaalse kontrolli teorial on unikaalne positsioon ajaloos, sest see on andnud raamistiku ja intellektuaalsed alused modernsele sotsioloogiale. Sotsiaalse kontrolli teooria on tugevalt mõjutanud mitte üksnes Euroopat, vaid ka ülejäänud maailma. (Deflem, 2015, p. 31)

Sotsiaalse kontrolli teooria mõtestab, miks mõned inimesed on rohkem kuritegelikule teele sattunud kui teised. Samuti aitab nende faktorite sidusus vähendada kuritegevuse taset, kuna

suhteliselt ebasoodsas olukorras noortel on võimalik ennast tundma õppida ning nende emadel ja isadel parandada oma vanemlikke oskusi. (Siegel, 2009, p. 210) Lisaks eeldab sotsiaalse kontrolli teooria, et moraal varieerub, mis tähendab, et ühele osale ühiskonnast on moraal oluline, kuid teisele mitte (Hirschi, 1969, p. 11).

Ameerika sotsioloogid pidasid laiemas tähenduses sotsiaalset kontrolli sellise ühiskonna tunnuseks, mis tugineb üksmeelsetele ja harmoonilistele sotsiaalsetele suhetele. See tähendab, et sotsiaalse kontrolli eesmärk on tagada kord ja stabiilsus ühiskondlikul tasandil, hoolimata individualismi kasvutendentsist ja kultuurilisest mitmekesisusest. Sotsiaalse kontrolli teooria keskmes on väärtustada häid sotsiaalseid suhteid ühiskonnas, milles esineb mitmeid sotsiaalseid probleeme (nt koolist popi tegemine, alaealisena alkoholi tarvitamine, suitsetamine vms). (Deflem, 2015, p. 31)

Sotsiaalse kontrolli teooria väidab, et kõigil inimestel on võime kuritegelikult käituda ja tänapäeva ühiskonnas on palju võimalusi ebaseaduslikuks tegevuseks. Kriminaalsed tegevused on tihti põnevad hobid, mis pakuvad kohest tasu ja rahulolu. Arvestades kuritegevuse võlu (külgetõmbejõudu) on sotsiaalse kontrolli teooria teoreetikud püüdnud vastust leida küsimusele, miks inimesed siiski järgivad ühiskonnas kehtivaid norme. On jõutud järeldusele, et inimesed järgivad norme, kuna nende käitumist ja ihasid kontrollivad sisemised ja välised tegurid. Sellest tulenevalt on inimesed sotsialiseerunud ja välja on kujunenud tugev moraalitunnetus, mille tagajärjel ei ole inimene võimeline teisele haiget tegema ja rikkuma sotsiaalseid norme. (Siegel, 2010, p. 210)

Sotsialiseerunud inimesed usuvad, et kui neid peaks tabama kuritegelikult käitumiselt, siis taoline tegevus võib haiget teha armastavale vanemale või ohustada nende võimalusi edaspidises elus, nt koolis stipendiumist ilma jäämine või töökaotus. Teisisõnu kontrollib inimese käitumist, sh kriminaalseid tegevusi, nende kiindumus ja pühendumus isikutele, institutsioonidele ja enesearengule. Samas need, kes ei ole sotsialiseerunud ja kel puuduvad kohustused nii enda kui teiste ees, kalduvad rikkuma seadusi ja on vastuvõtlikumad delinkventsetele käitumisviisidele. (Siegel, 2010, p. 210) Seega mida rohkem on inimesed seotud tavapärase käitumismallidega ühiskonnas, seda väiksem on tõenäosus tegeleda käitumisviisidega, mis rikuvad selle väärtusi ja norme. (Goode, 2015, p. 285)

Sotsioloog ja sotsiaalse kontrolli teoreetik Travis Hirschi rekonstrueeris koos kriminoloog Michael Gottfresoniga sotsiaalse kontrolli mõiste ühendades biosotsiaalsuse, psühholoogia ja ratsionalismi mõisted üldise kuritegevuse mõistega (Siegel, 2009, p. 211). Hirschi leidis, et

teooria tugineb olelusvõitluslikule eeldusele, mistõttu inimese käitumine ei ole oma olemuselt järgiv (reeglipärane) ning inimesed on kõik loomad ja seega loomult võimelised kuritegusid toime panema (Hirschi, 1969, p. 31). Kuna kuritegevus on omane inimloomusele, on seda võimalik selgitada (Wiatrowski, Griswold & Roberts, 1981, p. 525).

Sidemed perekonna, kooli, sõprade ja muude ühiskonna aspektidega mõjutavad inimeste kalduvust delinkventselt käituma. Teooria järgi ilmneb kuritegevus juhul, kui nimetatud sidemed on nõrgenenud või ei ole üldse välja kujunenud. Sotsiaalse kontrolli teooria eesmärk on kirjeldada, mil määral noorte inimeste sidemed pere, kooli, kogukonna ja näiteks ka religiooniga võivad põhjustada kuritegelikule teele sattumist. (McMurtry & Curling, 2008, pp. 183–184) Reeglipäraseks suhtlemiseks ühiskonnas kehtivad teooria põhjal neli sotsiaalsete sidemete komponenti, mis on seotud delinkventsete käitumisviisidega. Järgnevalt on neid komponente (vt tabel 2) lähemalt vaadeldud.

Tabel 2. Sotsiaalse kontrolli teooria sotsiaalsete sidemete komponendid (Markina & Žarkovski, 2014, lk 25; Hirschi, 1969, pp. 16–20; 83–135; Siegel, 2009; p. 211; Wiatrowski, et al., 1981, p. 525 põhjal magistritöö autori koostatud)

Komponent	Kirjeldus
1) kiindumussuhted	Suhted lähedastega: <ul style="list-style-type: none"> • vanemad; • perekond; • õpetajad; • sõbrad.
2) kohustussidemed, pühendumus	Eelkõige püüdlus minna ülikooli ja saavutada kõrge staatusega töökoht. Pühenduda õppimisele või tööle: <ul style="list-style-type: none"> • tulevik; • karjäär; • edu; • isiklikud saavutused.
3) hõivatus	Tavapärased tegevused: <ul style="list-style-type: none"> • koolis organisatsioonid/tegevused • kodused kohustused; • sporditrennid; • huvialaringid; • usklikud grupid; • vabatahtlikud üritused vms.
4) moraalsed veendumused seoses ühiskonna normide ja väärtustega	Mida tugevam on isiku sotsiaalne side, seda vähem tõenäoline on delinkventsele teele sattumine. Sellist indiviidi iseloomustab: <ul style="list-style-type: none"> • ausus; • moraalsus; • õiglus; • patriotism; • vastutus; • kohusetunne; • usk.

Esimene sotsiaalse kontrolli teooria komponent on kiindumussuhted, mis tähendab, et olulised on suhted mitte üksnes vanemate vaid kogu perekonnaga, õpetajatega ja ka sõpradega (Wiatrowski, et al, 1981, p. 525; Markina & Žarkovski, 2014, lk 25). Kiindumussuhted viitavad inimese vajadusele saavutada teiste inimeste kaastunne ja huvi nende vastu. Psühholoogid usuvad, et kiindumuseta inimene muutub psühhopaadiks ja kaotab võime ühiskonnas sotsialiseeruda. Iga indiviidi sotsiaalsed normid ja sisemine areng sõltub teistesse kiindumisest ja hoolivusest. Hirschi väidab, et vanemad (kõige olulisemad), eakaaslased ja koolid on erakordselt tähtsad sotsiaalsed institutsioonid, mis loovad lapsele arengukeskkonna ja sellest tulenevalt peavad lastel selliste institutsioonidega olema tugevad sidemed. Olenemata sellest, kas lapsevanemad on lahutatud või elavad koos, peab lapsel olema kiindumussuhe vähemalt ühe vanemaga. Vastasel juhul võib olla delinkventsuse märk see, et lapsel on hiljem raske kujundada austust teiste vastu. ((Hirschi, 1969; Siegel, 2009, pp. 211–212; 231)

Teine komponent on kohustussidemed, teisiti öeldes pühendumus tegeleda enesele meeldiva tegevusega (nt enese harimisega), et saada sellele vastav töökoht (Wiatrowski, et al., p. 525). Pühendumus tähendab aega, energiat ja pingutust erinevates tegevusvaldkondades, et saada haridus ja säästa raha tulevikuks. Mida rohkem inimesed panustavad sellele, mida nad soovivad, seda väiksem on tõenäosus, mis ohustab neil kaotada raskelt võidetud positsiooni. (Siegel, 2009, p. 211) See on panus traditsioonilisse käitumisse, mille käigus nooruk ei kaldu delinkventsele teele. Neil noortel, kes tarbivad alkoholi, suitsetavad vms ja ei ole tuleviku eesmärkidele orienteeritud, on sellest tulenevalt suurem võimalus delinkventseks käitumiseks. (Crosnoe, 2006, pp. 44; 47; Wiatrowski, et al., 1981, p. 525)

Kolmandaks komponendiks on tavapärase tegevustega tegelemine, millega kaasnevad sotsiaalselt väärtustatud eesmärgid ja edu. Alaealiste tegevuste kõrge kvaliteet ja head suhted on olulised, et vältida kuritegevust. (Wiatrowski, et al. p. 525) Erinevate aktiivsete tegevuste või huviringidega tegelemine jätab vähe aega ebaseaduslikuks käitumiseks. Kui alaealised käivad koolis, sisustavad vaba aega mitmesuguste tegevustega või veedavad aega koos perega, siis eraldab see neid võimalikest delinkventsetest käitumisviisidest. (Siegel, 2009, pp. 211–212).

Neljandaks komponendiks on väljakujunenud moraalsete normide ja väärtuste aktsepteerimine. Sotsiaalsete tavade kohanemine on sotsiaalse kontrolli teooria kese, sest mida vähem inimesed tunnevad end reeglitega seotud, seda tõenäolisem on, et nad neid rikuvad. (Wiatrowski, et al., 1981, p. 525) Inimestel, kes elavad samas sotsiaalses

keskkonnas, on sageli ühised moraalsed tõekspidamised, need võivad kattuda selliste väärtustega nagu jagamine, teiste õiguste aktsepteerimine ja seadusandlusest kinnipidamine. Taoliste väärtuste puudumine või nõrgad veendumused soodustavad delinkventsele teele sattumist. (Siegel, 2009, p. 212) Hirschi seisukoha järgi on õiguskuulekamad need lapsed, kes elavad piirkondades, mida iseloomustab tugev religioosete väärtuste austamine ja kellel on tugevad usulised tõekspidamised (Cochran & Akers, 1989, pp. 198; 221; Regnerus, 2003, p. 523).

Mida tugevamad on mistahes sotsiaalsed sidemed, seda vähem tõenäoline on isiku delinkventne käitumine. Näiteks alaealised, kellel on head suhted vanematega, võtavad kiiremini vanemate väärtused ja normid omaks ning käituvad õiguskuulekamalt, sest nad ei soovi vanemaid kurvastada. Enamasti need alaealised, kes käituvad vastavalt vanemate, naabruskonna, kooli ja üleüldse ühiskonna ootustele, saavad ka kiitust ja privileege. Sel moel areneb alaealise prosotsiaalne hoiak, kuna normidest mittekinnipidamine võib ohustada tema tulevikku ning jätta ta privileegideta. (Wiatrowski, et al., 1981, p. 525-526)

Sotsiaalse kontrolli teooria väidab, et tugevad sotsiaalsed suhted nii inimeste kui institutsioonidega on olulised, et mitte käituda delinkventselt. Mistõttu kuritegusid panevad suurema tõenäosusega toime need inimesed, kelle sotsiaalsed sidemed on nõrgad või katkenud. Teooria ei rõhuta siinjuures mitte niivõrd formaalse kontrolli rolli, kus kuritegude ennetava faktorina nähakse karistusähvardust, vaid formaalse sotsiaalse kontrolli (teisisõnu sotsiaalsete sidemete) tähtsust (Markina & Žarkovski, 2014, lk 25), püüdes välja selgitada seoseid inimeste kohustuste, pühendumuste, harjumuspäraste tegevuste, uskumuste ja delinkventsuse vahel (Siegel, 2009, p. 221).

Nii eneseteadustus-uuring kui ka sellega tugevas seoses olev sotsiaalse kontrolli teooria põhinevad sotsioloogial, mis ei lähtu üksnes formaalsetest (statistilistest) andmetest, vaid on seotud delinkventsete käitumisviiside ja õigusrikkumiste latentsuse ning neid põhjustavate tegurite uurimisega. Lisaks sotsiaalse kontrolli teooriale on ka teisi teooriaid, millele eneseteadustus-uuringud on delinkventse käitumise selgitamiseks toetunud. Näiteks enesekontrolli teooria, mis jätab kõrvale sotsiaalse kontrolli keskmeks olevad erinevad sidemed ühiskonnas (nt kooliga, perekonnaga, sõpradega jne) (McMurtry & Curling, 2008, pp. 183–184), keskendub inimese individuaalsele sisemisele kontrollile (Markina & Žarkovski, 2014, lk 70). Kriminoloogid Gottfredson ja Hirschi on enesekontrolli nimetanud oluliseks inimest iseloomustavaks tunnuseks, mille puudumist väljendavad sellised märksõnad nagu *impulsiivsus, lihtsad ülesanded, riskihuvi, füüsilised huvid, kiire ärritumine*

ja *enesekesksus*. Sellest tulenevalt on kõrgema enesekontrolliga isikud võimelised erinevatele ahvatlevatele käitumisviisidele lihtsamini „ei“ ütleva ja hoiduma ka näiteks kuritegelikest (delinkventsetest) käitumisviisidest. (Gottfredson & Hirschi, 1990, pp. 6–7) Elustiili teooriat käsitletakse eelkõige seoses ohvristumisega, seega indiviidi harjumused, nt öösel hilja väljas käimine, sage alkoholi tarvitamine vms, mõjutavad ohvriks langemise tõenäosust (Wikström & Butterworth, 2011, p. 172). Sotsiaalse kontrolli teooriaga seostub veel ka ISRD-3 uuringus kasutatud sotsiaalne disorganiseerituse teooria, mis käsitleb mittetoimivaid kogukondi, mis soodustavad selle piirkonna alaealiste õigusrikkumiste toimepanekut ja alkoholi tarvitamist (OK Arenduskeskus, 2015, lk 11; Sampson & Groves, 1989, p. 777). Teisisõnu võiks öelda, et alaealised ei omanda prosotsiaalsele käitumisele omaseid hoiakuid (Markina & Žarkovski, 2014, lk 71): jagamine, abistamine, hoolitsemine ja kaasamine (nt teistega sõbrunemine ja eraldumise vältimine) (Warden & Christie, 1999, p. 26).

Kuna üksnes korrakaitseasutuste reageerimine ja sekkumine alaealiste õigusrikkumistele ei ole piisavalt mõjus, et hoida ära riskikäitumist ning korduvrikkumisi (Siseministeerium, 2015, lk 36), siis on alaealiste delinkventse käitumisviiside ja õigusrikkumiste latentsuse põhjuste tundma õppimiseks vajalik ja kasulik toetuda sotsiaalse kontrolli teooriale, mis võimaldab välja selgitada põhjuslikke seoseid, millest tulenevalt alaealised nõnda käituvad. Samuti ei piisa üksnes alaealiste püüdlustest enda käitumisviise muuta, vaid rõhku on hakatud panema ka lapsevanemlikele oskustele. Seda seetõttu, et tihtipeale on riskilasteks alaealised, kelle probleemid on seotud puuduliku kasvukeskkonnaga. (Justiitsministeerium, 2010, lk 27)

Kokkuvõtlikult võib magistritöö autori hinnangul öelda (lähtudes sotsiaalse kontrolli teooriast), et alaealist ja tema arengut mõjutavaid tegureid on väga mitmeid. Eelkõige tuleks siiski jälgida, et alaealisega tegeletakse, temast hoolitakse ja tal oleks piisavalt (huvi)tegevusi, mis aitavad vältida delinkventset käitumist.

1.1.2. Delinkventsuse vähendamise võimalusi

Kriminaalpoliitika üks esmane eesmärk on alaealiste kuritegevuse ennetamine ehk selle magistritöö raames alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse ennetamine, kuna see võimaldab ära hoida kuritegusid täiskasvanueas (Justiitsministeerium, 2010, lk 1). Üleüldiselt toimub alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse ennetustöö kolmel tasandil: riigitasandil, omavalitsusüksustes ja erasektori ning mittetulundusühingute kaudu (Justiitsministeerium, 2016b). Antud magistritöös keskendutakse eelkõige riigitasandil (Vabariigi Valitsuse, Kuriteoennetuse Nõukogu, Justiits-, Sise-, Sotsiaal-, Haridus-, Teadus-

ja Kultuuriministeeriumis) tehtavale ennetustööle Lõuna prefektuuris, kuna see on suunatud Lõuna-Eesti alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamisele, mis on piirkonna alusel magistr töö prioriteet.

Samas ei saa nimetatud vähendamise meetmeid võtta ainsate võimalustena, sest piirkonniti, ka Lõuna-Eestis, on nende kasutusala erinev. Ainuüksi Politsei- ja Piirivalveameti kodulehel on välja toodud kaheksa Lõuna prefektuuri ülest ennetusprojekti (PPA, 2017c) ja Justiitsministeeriumi hallataval kriminaalpoliitika koduleheküljel on esitatud ligikaudu 20 ennetusprogrammi, mida rakendatakse ka Lõuna-Eestis aga mitte kõigis piirkondades (valdavalt keskuses Tartus). Natuke üle poole neist programmidest on suunatud vanglatele, seega õigusrikkumine on juba toimunud (Justiitsministeerium, 2016c). Eelnimetatud arvestades on ennetusprojektid mitmekesised ja laialivalguvad.

Justiitsministeeriumi ennetusprogrammid (v.a vanglatele mõeldud) on eelkõige suunatud erinevate sõltuvusainete (alkohol, tubakas, narkootikumid) tarbimise ennetamiseks ja palju pööratakse tähelepanu ka koolikohustusele, vägivallale ning peresuhetele. Märkimist väärib Lõuna-Eestis laia kasutusala ennetusprojekt "**Murdepunkt**", sest see oli mõeldud alaealistele, kellel esineb riskikäitumist ja kes on pigem esmarikkujad. (Justiitsministeerium, 2016c; PPA, 2017d) Programmi sihtrühmaks olid 13–17-aastased alaealised, sh õigusrikkujad, keda julgustati rääkima isiklikust elust tulenevatest kogemuste põhjal, miks nad on delinkventselt käitunud. Samuti püüti neile õpetada uusi käitumisviise, mis toetavad noore eneseväljendust ja on vastuvõetavad laiemale kogukonnale. Projekt on tähelepanuväärne, sest üldjuhul on piirkonniti ennetusprojektid erinevad, kuid seda rakendati kõigis Lõuna-Eesti maakondades (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi, Võru). Taoliste projektide raames koolitatakse sageli ka täiendavalt spetsialiste, konkreetselt selle projekti raames sai täiendkoolitust vähemalt 130 alaealiste õigusrikkujatega tegelevat spetsialisti üle Eesti (Eesti ANK; 2016). Paraku pole taolised projektid väga süsteemsed ja järjepidevad, nad kestavad Eestis ligikaudu vaid aasta (Kraam, 2015, lk 32).

Politsei- ja Piirivalveameti Lõuna prefektuuri kodulehel esitatud kaheksast ennetustegevusest kuus on suunatud (liiklus)ohutusele: "Iga 1 turvaliselt 12 klassi", "Liiklusliin", "Minu turvaline kodutee", "Ole nähtav", "Rong on alati peateel" ja "Vigurvänt". Kaheksast ennetustegevusest kaks ("Ennetus" ja "Noortelaager Fööniks") on pigem suunatud alaealiste delinkventsust kajastavate käitumisviiside ja latentsuse vähendamiseks (PPA, 2017c), mis on ühtlasi ka magistr töö valdkond.

Moraalsetele normide järgimiseks on küllaltki keeruline konkreetset ja stabiilset ametlikku ennetustegevust leida, kuna see on suurel määral see, mis peab nii-öelda algama kodust ehk tulema lapsevanematelt, teisisõnu lapse kognitiivset arengut mõjutavad tema pereliikmete ja ümbritsevate inimeste tõekspidamised ja uskumused (Haldre, 2007, lk 10). Alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamine koosnebki eelkõige neljast sihtrühmast: alaealised, lapsevanemad, ametnikud ja muud (seaduste muudatused vms) (vt joonis 6, lk 63). Lapsevanemate õpetusi üritatakse mingil määral koolides (täpsemalt gümnaasiumites) ühtlustada perekonnaõpetusega, mis on hetkel inimeseõpetuse kursuse üks kohustuslik osa. Eesmärk on alaealist eluks ette valmistada perekonna ja peresuhete funktsioonide, väärtuste, traditsioonide jms seoses. (Vabariigi Valitsus, 2011, lk 2; 5)

Magistritöö autori hinnangul on perekonnaõpetuse õppeaine väga vajalik kõigile alaealistele tulevikuks, kui nad oma perekonda loovad, eriti veel juhul, kui nende enda vanemad ei ole selliseid õpetusi jaganud. Arvestada tuleks ka seda, et kõik alaealised ei lähe edasi õppima gümnaasiumisse, kus perekonnaõpetus on kohustuslik inimeseõpetuse osa. Perekonnaõpetuse tähtsust on käsitletud ka ettepanekute ja järelduste peatükis (vt käesolev töö lk 60).

1.2. Eneseteadustus-uuringud

Eneseteadustus-uuring (ingl k *self-report study*) on enamasti keskendunud alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja ka noorte kuritegevuse uurimisele (Porterfield, 1946 ref Siegel, 2009, p. 34). Eneseteadustus-uuringute sisuline mõte on pöörduda individuaalselt isikute või isikute grupi poole, et saada teavet nende kokkupuudetest delinkventsele käitumisele viitavatest tegevustest (Thronberry & Krohn, 2000, p. 33). Täpsemalt öelduna püüavad eneseteadustus-uuringud kirjeldada sellist alaealiste käitumist, mis on seadusega karistatav, tavaliselt peidetud ehk latentne, ühiskondlikult vastuvõetamatu ja moraalselt hukka mõistetud (Junger-Tas & Marshall, 1999, p. 291). Magistritöö autor kasutab kogu töös *eneseteadustus-uuringu* mõistet sarnaselt enda 2015. aasta tehtud lõputööga (Kraam, 2015), milles on välja toodud, et Sisekaitseakadeemia lektor Uno Traat (2009) on vastava mõiste selliselt eesti keeles kasutusele võtnud.

Eneseteadustus-uuringute kaks peamist eesmärki on (Junger-Tas & Marshall, 1999, pp. 291; 297–298):

- 1) tuua välja delinkventsete käitumisviiside levimus ja esinemissagedus konkreetses elanikkonna rühmas (st alaealiste seas), mis on ametlikust kuritegevusest paikapidavam, sest annab lisainformatsiooni tegelike sündmuste arvu kohta;
- 2) otsida rikkumiste vahelisi korrelatsioone ja testida etioloogilisi ehk psüühikast lähtuvaid teooriaid kuritegevuse kohta.

Eneseteadustus-uuringuid rakendatakse sageli kriminoloogilistes uuringutes ja paljudes teistes sotsiaalteadusuuringute valdkondades. Eneseteadustus-uuringud töötati välja 1930ndatel, kuid esimese kuritegevuse kohta tehtud eneseteadustus-uuringu tulemused avaldas Ameerika Ühendriikide kriminoloog Austin L. Porterfield 1943. aastal. Ta uuris Texase osariigis Fort Worthi linnas registreeritud noortekohtu kriminaaltoimikuid ja võrdles neid küsitletud üliõpilaste vastustega. Tema tööst selgus, et 337 vastajast on vähemalt ühe korra süüteo toime pannud kõik üliõpilased, kuid enamusel puudub kokkupuude õiguskaitseorganitega. (Thornberry & Krohn, 2000, pp. 34–36)

1940ndatel tehti Ameerika Ühendriikides palju eneseteadustus-uuringuid, kuna see võimaldas paremat juurdepääsu registreeritud kuritegevuse andmetele, et täiendada andmebaase, samuti traditsiooni teha pikaajaliste uuringutega, kuritegevusele rohkem tähelepanu pöörata ning uurida lähemalt interaktsiooni ja sildistamisteooriat. (Persson, 1980, p. 14) Interaktsiooni all uuriti, kuidas ühe isiku tegevus ja olemus mõjutab teise isiku käitumist. Sildistamisteooria on kriminoloogia valdkonna teooria, mis tuleneb sotsioloogilisest perspektiivist (sh ka isikute vastastikusest mõjust) ehk kui isik käitub teistele inimestele vastuvõetamatult, siis nad annavad sellele käitumisviisile nime ehk sildistavad (nt kellegi kutsumine joodikuks, mustanahaliseks, kriminaaliks jne. (Sherry, 2009, p. 441; Macionis, 1989, pp. 211–212)

Põhja-Euroopasse jõudis eneseteadustus-uuringute rakendamine 1960ndatel (Coleman & Moyninhan, 1996, p. 51). Peale esimesi uurimusi leiti, et selline lähenemine on vajalik, sest ametlik statistika ei anna piisavalt põhjalikku tulemust just kuritegevuse latentsuse kohta. Seetõttu sai eneseteadustus-uuring populaarseks (Thornberry & Krohn, 2000, pp. 34–35) ning tänapäeval on see põhiliseks meetodiks kriminoloogias delinkventsete käitumisviiside levimuse uurimisel (Agnew & Brezina, 2009, pp. 30–31). Eestisse jõudsid eneseteadustus-uuringud 21. sajandil, kuid meetodi leviku kohta ei saa statistikat välja tuua, kuna üleriigiline arvestuslik süsteem puudub. (Traat, 2009, lk 3–5)

Eneseteadustus-uuringute kõige suuremaks eeliseks on see, et küsimused puudutavad vastaja isiklikku elu (nende hoiakuid, uskumusi, väärtuseid, omadusi, delinkventsete käitumisviise ja ohvriks langemist) ning kuna vastajal on selle kohta põhjalikud teadmised, on vastamine kerge ja täpne. Mitte keegi teine ei tea täpselt, millal inimene tukastab, laulab duši all, on võtnud kelleltki midagi ära vms. (Paulhus & Vazire, 2007, p 227; Siegel, 2009, p. 34) Lisaks on inimesel ainsana vahetu juurdepääs iseenda intrapsüühilisele informatsioonile nagu mõtted, aistingud ja tunded (Robins, Norem, & Cheek, 1999 ref Paulhus & Vazire, 2007, p 227). Teine paremus on asjaolu, et paljudele inimestele meeldib endast rääkida ja vastamisel saab olla põhjalik ja enesekindel. Niisamuti tunneb inimene, et temaga tegeletakse ehk keegi on temast huvitatud. (Paulhus & Vazire, 2007, p 227–229)

Eneseteadustus-uuringud on populaarsed, kuna nad on "odav" viis andmete kogumiseks (aeg, kulud) ja neid saab rakendada väga ulatuslikult (Hoskin, 2012). Eneseteadustus-uuringutes hõlmatakse kõiki ühiskonna liikmeid (vaeseid ja rikkaid, tüdrukuid ja poisse jne). Kuna küsimused ja meetodid on standardiseeritud sobilikeks kõikidele uurimisobjektidele, siis uurija eelarvamused ei mõjuta ühetaolisust. Hoolikalt valitud valimid võimaldavad uurijatel teha väikeste gruppide põhjal järeldusi, mis kehtivad ka suurte inimrühmade puhul. Kuigi uuringud käsitlevad enamasti ühte etappi elus, siis saab vastuseid seostada inimese käitumisega minevikus ja eeldada käitumist tulevikus. (Siegel, 2009, p. 34; Gottfredson & Hirschi, 1987, pp. 606; 610–611)

Peamiseks eneseteadustus-uuringute kriitikaks on selle paikapidavuse probleem. Seda seetõttu, et küsitletavad võivad valetada. Uuringute läbiviijad lähtuvad põhimõttest, et nende vastajad on ausad. Antud probleem võib esile kerkida enamasti seksuaalkäitumise või narkootikumide kasutamist puudutavate küsimustega, kuid loomulikult ebaaususe tase võib siinkohal erinevate gruppide vahel erineda. Sageli võib segadus tekkida ka küsimuse mõistmisel, sest teatavasti isiksused on erinevad ja tõlgendused varieeruvad. (Hoskin, 2012)

Viimase probleemi vältimiseks on töötatud välja kindel eneseteadustus-uuringute struktuur ja küsimuste näidised, mis uuringutes sarnanevad (eriti kvantitatiivse uuringu puhul, sest kvalitatiivset on võimalik täpsustada). Lisaks on uuringutes erinevad küsimused, mille tõlgendamisel leiab sarnase lahenduse. (Siegel, 2009, p. 35) Tihti lisatakse ka eneseteadustus-uuringute küsitluste algusesse mõistete definitsioone, et vastajal oleks küsimusi lihtsam mõista. Samuti tagatakse andmete anonüümsus.

Selleks et käsitleda eneseteadustus-uuringute kohta tehtud kriitikat, on olemas mitmesuguseid tehnikaid, et tulemusi kontrollida (Tomaskoviv-Devey, Pfaff Wright, Czaja & Miller, 2006, pp.283-285). Eneseteadustus-uuringute tulemusi on võrreldud kõige sagedamini ametliku statistikaga (vähemalt mustrite sarnasuse osas), sõprade, pere ja koolikeskkonnaga, valedetektori testide, narkotestide jms, et hinnata vastuste usaldusväärsust. Siiani on kriminoloogid pidanud andmeid väärtuslikuks. (Agnew & Brezina, 2009, pp. 30–31)

Eneseteadustus-uuringute puhul küsitakse vajalikku informatsiooni vastajalt otse. Selline lähenemine on ka üldine põhimõte inimeste hindamiseks. (Paulhus & Vazire, 2007, p. 224) Paljud kriminoloogid on öelnud, et eneseteadustus-uuringud annavad siiski hea ülevaate rikkumistest, sest ametlikud statistilised andmed üksi jäävad sageli liiga üldiseks ja täieliku infomatsiooni hankimiseks on kasulikum vahetult inimeste poole pöörduda (Cantor & Lynch, 2000, pp. 92, 120; Kraam, 2015, lk 7).

Eneseteadustus-uuringute läbiviimiseks on mitmesuguseid erinevaid viise ja uuringu läbiviijad on kohustatud teavitama vastajaid, et see käib uuritavate isiku ja isikliku elu kohta. Uuringut võib läbi viia intervjuuna, aga ka kirjaliku küsitluse abil kas paberikandjal või veebis enamasti möödunud aasta kohta. (Agnew & Brezina, 2009, p. 29) Nii intervjuude kui ka kirjalike küsitluste puhul jagatakse küsimused kolme kategooriasse: otsene enesehinnang, kaudne enesehinnang ja avatud-suletud enesekirjeldus. (Paulhus & Vazire, 2007, pp. 224)

Otsese enesehindamise puhul palutakse vastajal vastata üksnes tema isikust lähtuvalt iseenda kohta (näiteks küsimustega „Kas Teie tarvitate alkoholi?“, „Kui palju?“ jne). Kaudne enesehindamine erineb otsesest selle poolest, et küsimused ei ole nii konkreetsed ning küsimused on n-ö peidetud (näiteks sõprade või vanemate kaudu: „Kas sinu sõbrad tarvitavad alkoholi?“). Avatud-suletud enesekirjelduse testis on jäetud küsimused lahtiseks, et vastaja saaks neile ise vabalt vastata, st küsimused ei ole rangelt struktureeritud. Parema ja ülevaatlikuma tulemuse saamiseks kasutatakse kõiki kolme kategooriat ühes küsitluses koos. (Agnew & Brezina, 2009, p. 29; Paulhus & Vazire, 2007, pp. 224–226) Ka selle magistritöö raames tehtud eneseteadustus-uuringu küsitlus koosnes eelnevalt kirjeldatud kolmest osast.

Eneseteadustus-uuringute tulemusi on võimalik kontrollida lähtudes sotsiaalse kontrolli teooria seisukohtadest, kuna delinkventsed käitumisviisid on sotsiaalse kontrolli teooria ühe või teise komponendi tagajärg (vt tabel 1). Teooria paikapidevust uuriti ka kolmandas rahvusvahelises uuringus (edaspidi ISRD-3, vt peatükk 1.4) (Markina & Žarkovski, 2014, lk 8).

1.3. Ohvriuringud

Enamasti keskendutakse alaealiste delinkventsete käitumisviiside analüüsimisel alaealistele kui õigusrikkujatele, kuid tuleb arvestada ka seda, et nad on sageli selliste tegude ohvrid (Salagaev, 2003, pp. 190–191). Ohvriks nimetatakse isikut, kellele kas üksi või grupis on tekitatud kahju, kehalisi või psüühilisi vigastusi, samuti kes on kannatanud emotsionaalselt, majanduslikult või kelle õigusi on seadusest lähtuvalt rikutud (Parkja & Otter-Üprus, 1999).

Tänapäevaks on välja kujunenud järgnev ohvrite liigitus (Traat, 2010):

- 1) *primaarne* ehk *esmane ohver* – inimene, kes on sattunud vahetult delinkventse käitumisviisi, st kehalise, psüühilise või majandusliku ründe objektiks;
- 2) *sekundaarne* ehk *teisene ohver* – inimene, kes on esmase ohvri lähedane (nt perekonnaliige, sugulane, sõber jne);
- 3) *tertsiaarne* ehk *kolmandane ohver* – inimene, kes tegeleb esmase ohvriga (nt politseiametnikud, kiirabitöötajad, päästeametnikud jne).

Selles magistritöös uuritakse enamasti nimetatud loetelust esimest ja viimast liiki ohvreid, kuid mõnevõrra ka teist ehk ohvri sõpru (vt ptk 2). Esmaste ohvrite seast on uurimise all alaealised ja kolmandaste ohvritena alaealistega kokku puutuvad praegused või endised noorsootöötajad (nt noorsoopolitseinikud, prokurör, lastekaitseteenistuse menetleja jne; vt tabel 3). Sekundaarsete ohvritega puututakse kokku üksnes lapsevanemate taotluse puhul ankeetküsitluse täitmiseks, st küsitakse lapsevanematelt nõusolekut, et nende lapsel on õigus osaleda uuringus, muul juhul mitte. Kusjuures ohvreid on aastakümneid intervjueritud või küsitletud mitte üksnes eesmärgil uurida delinkventseid käitumisviise, vaid ka seoseid latentse kuritegevusega (Christie, 1974, p. 7).

Ohvriks langemist (nii täiskasvanute kui ka alaealiste seas) uurib viktimoloogia teadus (Parkja & Otter-Üprus, 1999). Alaealiste ohvriks langemisel ehk ohvristumisel puudub üks kindel definitsioon, kuid seda on püütud määratleda näiteks järgmiselt: kui laps kogeb kellegi teise tõttu tahtmatut füüsilise, seksuaalset või emotsionaalset vigastust, kaotust või surma. Samuti on laps ohver, kui neid on keegi selliste teguviisidega ähvardanud. Lapsed võivad langeda nii teiste laste kui ka täiskasvanute ohvriks, nii pereliikmete (vanemad, õed-vennad, teised sugulased), kui ka sõprade, tuttavate ja võõraste ohvriks. (Lewit & Schuurmann Baker, 1996, pp. 148; 152)

Ohvriks langemist liigitatakse kõige tavapärasemalt järgmiselt (Lewit & Schuurmann Baker, 1996, pp. 148; 152):

- 1) teod, mida nimetatakse kuritegudeks (nt kehaline väärkohtlemine, tapmine jne);
- 2) teod, mis on levinud kui "normaalsed" käitumisviisid. Viimane tähendab seda, et sugulase või sõbraga on toimunud vastastikune verbaalne konflikt.

Emory Ülikooli sotsioloogia professor Robert Agnew leiab, et ohvriks langemise ja delinkventsete käitumisviiside vahel on seos. Tema teooria järgi on delinkventsusele viitavad tegevused otseses seoses negatiivse afektiseisundiga (nt viha, pettumus, abitus, hirm, depressioon jne), mida ohvrid on kogenud. Seega ohver ei ole enam võimeline: 1) leidma positiivseid väärtusi; 2) eraldama ootusi ja saavutusi; 3) keskenduma positiivsetele stiimulitele ja vältima negatiivseid asjaolusid. (Agnew, 1992, pp. 47; 50)

Samuti võivad ohvriks langemist mõjutada sotsiaalsed ja demograafilised tunnused nagu sugu, vanus, sotsiaalne staatus ja rahvus. Sugu mõjutab ohvriks langemise riski erinevalt – kui meessoost isikud üldjuhul langevad sagedamini selliste kuritegude ohvriks nagu vargus, siis naised langevad mõnevõrra raskemate kuritegude, nagu vägistamise või mõne muu seksuaalset enesemääramist iseloomustava teo ohvriks (Titterington, 2006, p.205). Vanuselises lõikes kogevad nooremad inimesed ohvriks langemist enam kui vanemad. Kui arvatakse, et vanemad inimesed on abitud, siis tegelikult on seda rohkem noored (alaealised), kes ei oska ohte vajalikul määral hinnata. Noored inimesed on ohvrustumise riskiklassis, kuna nad käivad rohkem hilisel ajal väljas, viibivad rahvarohketes kohtades ja suhtlevad kriminaalse taustaga noortega. (Siegel, 2009, pp. 69–70) Sotsiaalselt staatusest vaesemad ja ka need inimesed, kes ei ole kunagi abielus olnud, satuvad väga sageli mitmesuguste rünnakute ohvriks (Dietz & Wright, 2005, pp. 37–39). Jõukamad inimesed on taskuvarastele sihtmärgiks, sest nende kallis riietus, asjad ja autod on varastele hea saak. Ka rahvus ja rass mõjutavad ohvriks langemist, näiteks tumedanahalised satuvad teiste inimeste pahameele ohvriks sagedamini kui teised. (Siegel, 2009, p. 70; 72)

Kuigi on alaealisi, kellele kahjulikud tagajärjed on väiksema mõjuga ja nad elavad seetõttu ohvriks langemise hõlpsamini üle, siis on ka neid alaealisi, kelle ohvriks langemine võib häirida nende edasist arengut ja olla probleemiks kogu järgneva elu jooksul (Siefried, Ko & Kelley, 2004, p. 4). Ohvriks langemine võib põhjustada mitmesuguseid raskuseid, sealhulgas vaimse tervise probleeme, uimastite kuritarvitamist, häiritud sotsiaalseid suhteid, enesetappu,

delinkventsed käitumisviise jne (Kilpatrick, Ruggiero, Acierno, Saunders, Resnick & Best, 2003, pp. 693; 699). Võrreldes täiskasvanutega langevad alaealised suurema tõenäosusega ohvriks, mitte ainult sellepärast, et nad on väiksemad ja nõrgemad, vaid kuna nad sõltuvad täiskasvanutest. Samuti oleneb täiskasvanutest, kus nende lapsed elavad ja aega veedavad. (Lewit & Schuurmann Baker, 1996, p. 147) Ohvriks võib langeda kodus, koolis või igal pool mujal ning kahju võib olla nii vaime ja emotsionaalne kui ka füüsiline (Finkelhor, Turner, Hamby & Ormrod, 2011, p. 1).

Kui ohvrite suhtes toime pandud käitumisviis on äsja toimunud, siis ohvrid leiavad sageli, et neid koheldakse politsei ülekuulamisel kalgilt ja et tehakse vihjeid, et nad olid ise kuidagi toimunud süüdi (Siegel, 2009, p. 66). Eriti ettevaatlik tuleb olla vägistatud isikutega vestlemisel, kuna mõned neist peavad õigus-, meditsiini- ja tervishoiuteenuseid, mis neile pakutakse, laastavaks ning neil on tunne nagu neid oleks n-ö uuesti vägistatud (Campbell & Raja, 1999, pp. 261–262).

Ohvrid võivad kannatada üldiselt stressi ja ärevust kaua pärast kogetud intsidenti ja ametlike protsesside lõpule viimist (Siegel, 2009, p. 67). Kuna nooremad lapsed satuvad ohvriks sagedamini kui vanemad ja täiskasvanud, siis kannatavad nad ka rohkem stressi all (Kilpatrick, Saunders & Smith, 2003, p. 1). Nad on posttraumaatilise stressihäire (ingl k *posttraumatic stress disorder, PTSD*) riskigrupis, mis tähendab, et neil võib esineda depressioon, ärevus ja ennasthävitatav käitumine. Väga probleemseks kujuneb olukord juhul, kui ohver ei saa piisavat toetust ka perelt ja sõpradelt. (Scarpa, Haden & Hurley, 2006, p. 446) Taoline pinge võib noori ajendada ära jooksuma neist ümbritsevast keskkonnast (nt kodu, kool vms) ja see võib põhjustada mitmeid vaimseid probleeme – depressiooni, söömishäireid, õudusunenägusid, ärevust, enesetapumõtteid vms (Kaufman & Spatz Widom, 1999, p. 347–348; Sarkar & Sarkar, 2005, p. 407). Kui tekkinud olukorraga ei tegeleta alaealisena, siis see probleem on jätkuv ka tulevikus (Siegel, 2009, p. 67). Niisamuti säilib oht sattuda uuesti delinkventse käitumisviiside ohvriks (Siegel & Williams, 2003, p. 904–905).

Alaealistel, kes on olnud delinkventsete käitumisviiside ohvrid, on suurem soodumus kalduda delinkventsele teele, kui nendel, kes seda kogenud ei ole (Ireland & Spatz Wisdom, 1995, p. 2). Ebameeldiva kogemuse tõttu võivad hakata nad suitsetama, alkoholi või narkootilisi aineid tarbima, et seda tunnet leevendada (Erwin, Newman, McMackin, Morrissey & Kaloupek, 2000, p. 211–213). Halvemal juhul proovivad noored ohvrid kätte maksta nendele, kes haiget

tegid või süüdistavad neid oma probleemides (Orth, Montada & Maercker, 2009, p. 229). Sellise olukorra vältimiseks ja üldiseks ohvrite abistamiseks on välja töötatud ohvriuringud.

Ohvriuringud on alguse saanud Soome naiskrimnoloogi Inkeri Anttila algatatud ideest. Mõiste *ohvriks langemine* (ingl k *victimization*) võeti kriminoloogia leksikoni kasutusele 1960ndatel. Esimeseks ohvriuringute analüüsiks võib pidada Inkeri Anttila 1964. aastal ilmunud artiklit "The Criminological of Significance of Unregistered Criminality", mis käsitles ohvriks langemiste juhtumeid ja tõi välja, kui paljud neist ei ole jõudnud politseini ehk on jäänud latentseks. (Anttila, 1964) Soomest levisid ohvriuringud juba 1965. aastal USA-sse, kus tehti sealne esimene ohvriuring, millest selgus fakt, et ohvriks oli langenud rohkem inimesi, kui ametlik statistika näitas. (Shoham, Knepper & Kett, 2010, pp. 50–51).

1970ndatel aastatel tekkisid esimesed rahvusvahelised viktimoloogide (kriminoloogid, kes uurisid kuriteoohvreid) ühendused, mille tulemusel viidi läbi mitmeid ohvriuringuid erinevates riikides, anti välja teemakohaseid ajakirju ja korraldati nii rahvusvahelisi kui ka riigisiseseid konverentse, seminare ning nõupidamisi. Viktimoloogid lõi 1979. aastal Ülemaailmse Viktimoloogide Ühenduse (ingl k *World Society of Victimology*), millele pani aluse viktimoloogide kontaktide intensiivistumine. (Traat, 2010, lk 149–150; WSV, 2016) Olulise üritusena peab ära märkima iisraellase Israel Drapkini eestvedamisel korraldatud esimese rahvusvahelise viktimoloogia sümposiumi (ingl k *First International Symposium on Victimology*). Sümposium antud kontekstis tähendab sellist koosviibimist, mis keskendus ohvritele, et tekitada huvi nende kogemuste vastu ja taaselustada nende õigused. (Burgess, Regehr & Roberts, 2010, p.69)

1990ndatel jätkus üldine viktimoloogia ja sealhulgas ka ohvriuringute areng. Lääne-Euroopa ja Ameerika ülikoolides toodi viktimoloogia õppekavasse, millest tulenevalt õpetati seda rohkem kui 240 kõrgkoolis. Vastava väljaõppe said ka viktimoloogid, keda vajati õppejõududeks. (Traat, 2010, lk 159) Kogu maailmas peetakse laiemaks ohvriuringute leviku alguseks 1990. aastat, siis jõudsid need ka Eestisse (Marshall, et al., 2015, p. 2).

Kokkuvõtlikult võib öelda, et ohvriuringud on kasulikud, kuna ohvrid annavad informatsiooni, mida on raske saada mujalt ja eriti sellistel juhtudel, kui taoliste juhtumite kohta ei ole võimalik lugeda teistest allikatest ehk need ei leia laiemat kajastust. Seetõttu peetakse ohvriuringuid üldiseks infoväärseks. (Anttila, 1986, p. 237) Teisest küljest on

kriitiline see, et ohvritel võib olla vaevaline või ebameeldiv isegi pärast mitmeid aastaid sündmustest rääkida, kuna ohvrid kogevad hirmu ja kannatavad vaimsete valude käes veel kaua peale sündmuse aset leidmist (Siegel, 2009, pp. 66–67). Ka magistritöö autor peab seda kriitilisuse aspekti oluliseks ja eriti just raskemate rikkumiste puhul, kus lisaks hirmule võib kaasneda häbitunne või ohver peab paremaks juhtumi eitamist.

Ohvriuuritud aitavad kujundada preventsiiooni edaspidiseks ohvristumise vältimiseks, samuti on need kasulikud ennetamisprogrammide ja -projektide koostamisel (Traat, 2010, lk 150). Kuna lapsi (st alaealisi) peetakse oluliseks ressursiks ühiskonnas, millele toetub ühiskonna areng ja jätkusuutlikkus, siis väärivad lapsed erilist kaitset ja hoolt ohvristumise eest (United Nations 1990; Council of Europa, 2016, p.4).

1.4. Rahvusvaheliste delinkventsete käitumisviiside võrdlusuuringud

Rahvusvaheliste delinkventsete käitumisviiside eneseteadustus-uuringutega (ingl k *International Self-Report Delinquency Study, edaspidi ISRD*) (Junger-Tas, et al., 2010, p. 1) vaadeldakse alaealiste delinkventseid käitumisviise ja ohvriks langemist. Eelkõige on uuringute fookus suunatud Euroopale, kuid on tänaseks päevaks levinud ka mitmetesse mitte-Euroopa riikidesse (nt Hiina, Cape Verde, USA, Venezuela jne). (Northeastern University, 2012)

ISRD-uuringute kaks peamist eesmärki on 1) jälgida ja võrrelda erinevusi, sarnasusi ja trende alaealiste delinkventsete käitumisviisides ja ohvriks langemises riigiti ning 2) uurida ja katsetada teoreetilisi küsimusi, mis on seotud alaealiste delinkventsuse ja ohvriks langemisega, säilitades samal ajal nende poliitilise tähtsuse. (Northeastern University, 2012) Täpsemalt keskendub iga ISRD-uuring oma eesmärgile.

Rahvusvahelisi delinkventsete käitumisviiside uurimise eneseteadustus-uuringuid on läbi viidud kolm, millest rahvusvaheliselt rahastust said esimesed kaks projekti (vt tabel 3). Kahest viimasest on osa võtnud ka Eesti.

Tabel 3. Rahvusvahelised delinkventsete käitumisviiside eneseteadustus-uuringud (ESC, 2011, p. 3; Junger-Tas, et al., 2010, pp. 1–10; Markina & Sahverdov-Zarkovski, 2007, lk 5; Markina & Žarkovski, 2014, lk 4; 8; 10–11; Marshall & Boutellier, 2013; Marshall, et al., 2015, pp. 1–4; Northeastern University, 2012 põhjal magistritöö autori koostatud)

Rahvusvaheline uuring	Esimene rahvusvaheline eneseteadustus-uuring	Teine rahvusvaheline eneseteadustus-uuring	Kolmas rahvusvaheline eneseteadustus-uuring
Lühend	ISRD-1	ISRD-2	ISRD-3
Uuringu läbiviimise aeg	1992–1993. a	2005–2007. a	2012–2016. a
Eestvedajad	<p>Josine Junger-Tas, Hollandi teadlane (kriminoloogia uurija), kes inspireeris paljusid kriminolooge Euroopas ja mujal.</p>		<p>Juhtkomitee (ingl k <i>Steering Committee</i>): kriminoloogid Ineke Haen Marshall (USA), Dirk Enzmann (Saksamaa), Mike Hough (Inglismaa), Martin Killias (Šveits), Janne Kivivuori (Soome), Majone Steketeer (Holland).</p>
Rahastamine	Rahvusvaheline	Rahvusvaheline	Riigiti
Eesmärk	Võrrelda erinevate riikide alaealiste delinkventseid käitumisviise, nende levimust ja tekkepõhjuseid.	Koguda alaealiste delinkventsete käitumisviiside leviku kohta tõest informatsiooni, luua uusi seoseid sotsiaalsete teguritega.	Välja selgitada ja võrrelda alaealiste delinkventsete käitumisviiside levimust ja samuti ka ohvrustumist. Kriminoloogiliste teooriate kontroll.
Sihtrühm	12–18-aastased	12–15-aastased	12–16-aastased
Uuringu läbiviimise viis	Paberandjal ankeetküsitlus	Paberandjal/veebipõhine ankeetküsitlus	Veebipõhine ankeetküsitlus
Riikide osalus	12 (Holland, Soome, Saksamaa, Belgia, Hispaania, Itaalia, Portugal, Šveits, Kreeka, Uus-Meremaa, Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid)	31 (lisandusid Küpros, Leedu, Iirimaa, Eesti, Sloveenia, Tšehhi, Poola, Venemaa, Armeenia, Austria, Taani, Prantsusmaa, Rootsi, Island, Ungari, Bosnia ja Hertsegoviina, Kanada, Norra, Hiina, Suriname, Venezuela Hollandi Antillid ja Aruba e saarestikud Kariibi meres)	35 (lisandusid veel Cape Verde e Roheneemesaared Atlandi ookeanis, Horvaatia, Kosovo, Makedoonia, Serbia, Lõuna- Korea, Indoneesia, India, Slovakkia, Ukraina, Rumeenia, Brasiilia, Tšiili)
Valim	Kokku: ligikaudu 25 200 õpilast Riigi kohta 2100 õpilast (kolm linna 3*700 õpilast)	Kokku: 71 400 õpilast Riigi kohta miinimum 2100 õpilast (kolm linna 3*700 õpilast)	Kokku: ligikaudu 63 000 õpilast Riigi kohta miinimum 1800 õpilast (kaks linna, 2*900 õpilast)
Tendentsid	Kasvav: narkootikumide tarvitamine (eelkõige kanep, hašiš), poevargused, ohvriks langemine. Kahanev: alkoholi tarvitamine.		
Levinumad delinkventsed käitumisviisid	Varavastased käitumisviisid, alkoholi tarvitamine, kehaline väärkohtlemine, koolikiusamine (löömine, mõnitamine, solvamine, halvasti ütlemine), vandalism.		

Tabelis 3 on välja toodud, et nii ISRD-1 kui ka ISRD-2 eesmärk oli erinevate riikide alaealiste delinkventsete käitumisviiside levimuse välja selgitamine ja nende tekkepõhjuste uurimine erinevate tegurite vaatlemise abil, kuid ISRD-3 puhul on oluline ka kriminoloogiliste teooriate kontroll ehk uuringu käigus testiti sotsiaalse kontrolli (sidemete) teooriat (mida käsitleb ka magistritöö autor oma töös, vt ptk 1.1.1), enesekontrolli teooriat, argirutiinide/elustiili teooriat ning sotsiaalse disorganisatsiooni teooriat. (Junger-Tas, et al., 2010, pp. 1–5; Markina & Žarkovski, 2014, lk 4–5; Northeastern University, 2012)

Võrreldes rahvusvahelisi uuringuid, siis siamaani on ISRD-2 olnud kõige mahukam (Junger-Tas, et al., 2010, p. 9), kuid kuna ISRD-3 andmete kogumine lõppes alles 2016. aastal, siis lõplikke andmeid ei ole veel avaldatud. Iga ISRD-uuringuga on osalejate arv kasvanud. Viimase uuringu valimisse kuulusid kaks suurt või keskmise suurusega linna (Eestis Tallinn ja Tartu), mille valim rahvusvahelise kokkuleppe alusel oli miinimum 1800 õpilast, igast linnast 900 õpilast (Markina & Žarkovski, 2014, lk 10; Northeastern University, 2012). Sellest tulenevalt saab oletada, et lõplik vastajate arv on 63 000 õpilast, mis on väiksem kui ISRD-2 uuringus (vt tabel 3). Kuigi ainuüksi Eestis läbi viidud ISRD-3 uuringus osales 112 kooli (232 klassi), mis on 3780 õpilase täidetud ankeeti ehk kaks korda rohkem kui miinimum, neist nõuetele vastas 3631 ankeeti (Marshall, et al., 2015, pp. 5; 11; Markina & Žarkovski, 2014, lk 11–12).

Kui esimesed kaks ISRD-uuringut viidi läbi peamiselt paber kandjal ankeetidel, siis ISRD-3 uuringus otsustati võimalusel üle minna veebipõhiste ankeetidele, kuna viimane on õpilastele meelepärasem ja samuti on uurija töö oluliselt lihtsustatud ja odavam, kuna andmete sisestamise etapp jääb ära (Markina & Žarkovski, 2014, lk 10–11;). ISRD-2 uuringus proovisid seda võimalust Šveits, Taani ja Soome (Junger-Tas, et al., 2010, pp. 9–10). Enne ISRD-2 uuringut viidi läbi juhuslikel teemadel ankeetküsitlusi, mille tulemusel selgus, et vastused nii veebipõhisel kui ka paber kandjal ankeetküsitlusel on väga sarnased ja see ei mõjuta küsitluse tulemusi (Lucia, Herrmann & Killias, 2007).

Järgnevalt toob magistritöö autor välja mõned rahvusvaheliste uuringute tähelepanuväärsemad tulemused. ISRD-1 uuringust selgus, et kõige levinumad delinkventsed käitumisviisid on varavastased (nt vargus, rööv, omastamine vms) või seotud vandaalitseamisega (eneseteadustus-uuringu tähenduses millegi lõhkumine, rikkumine). Loode- ja Lõuna-Euroopas (nt Inglismaa, Belgia, Hispaania, Portugal jne) on delinkventsed käitumisviisid mitmekesisemad ja raporteeritud on pigem tõsisemate tagajärgedega

käitumisviise nagu kaklused või rünnakud teise isiku suhtes ehk EV KarS (2016) tähenduses kehaline väärkohtlemine (psühhotroopsete ainete nagu narkootikumide tarvitamine on delinkventsetest käitumisviisidest viimasel kohal). Loode- ja Lõuna-Euroopa ning ka anglosaksi riikides (nt USA) on tuvastatud tugev seos vastajate vanuse, soo, perekonna, kooli, eakaaslaste, vaba aja sisustamise ja delinkventsuse vahel. Kui võrdluse aluseks võtta sugu, siis tüdrukud satuvad delinkventsele teele hilisemas vanuses (v.a narkootikumide puhul), perekondlikul tasandil esineb isa puudumist rohkem kui ema puudumist ja see ajendab alaealist ka delinkventselt käituma. Mida rohkem on sisustatud alaealise vaba aeg, seda vähem on tal aega delinkventsete käitumisviisidega tegeleda. Seoseid nimetatud teguritega iseloomustas ka eelnevalt mainitud sotsiaalse kontrolli (sidemete) teooria (vt ptk 1.1.1). Kõigis ISRD-1 uuringus osalenud 12 riigis on esimene psühhotroopiline aine, mida alaealised tarvitama hakkavad, alkohol ja seda 13-14-aastasena. ISRD-1 uuringust selgus veel, et paljud alaealiste rikkumised ei ole avastatud vaid pigem latentsed või kui on avastatud, siis ei ole saanud sellele tagajärgi. Kõige enam on politseiga kokku puutunud anglosaksi riikide alaealised. (Junger-Tas, et al., 2010, pp. 2–3)

Kui võrrelda ISRD-1 tulemusi ISRD-2 tulemustega, siis alaealised panevad enamasti toime väiksemaid rikkumisi. ISRD-2 puhul loetakse kõige märkimisväärsemaks tulemuseks seda, et delinkventsetest käitumisviisidest varavastased teod (täpsemalt poevargused) on teiste ISRD-uuringus olevate riikidega võrreldes vähem levinud Kesk- ja Ida Euroopa (nt Eesti, Leedu, Venemaa jne) ning anglosaksi riikide (nt USA, Iirimaa ja Kanada) linnades. Selle põhjuseks peetakse elustiili ja kultuuriruumidest tulenevaid erinevusi. ISRD-2 uuringust selgus, et alaealised, kes teatavad rikkumistest rohkem, on ise ka selle ohvrid (nt vargused, kallaletungid, väljapressimised). Selline sagedane delinkventsete käitumisviisidega seotus võib tuleneda suuresti alaealise enda elustiilist, mida iseloomustab hiline diskodel (meelelahutusüritustel) käimine. Koolides on koolikiusamine endiselt sagedaseim delinkvente käitumisviis ka ISRD-2 tulemustes. Nii nagu ISRD-1 uuringus, peetakse ka ISRD-2 uuringus alkoholi tarvitamist üheks levinumaks alaealiste probleemiks, seda eelkõige Kesk- ja Ida-Euroopas aga ka Lõuna-Euroopas (Hispaanias ja Itaalias). Nimetatud piirkonnas kuulub alkoholi tarvitamine igapäevaelu juurde, kuna seda tarvitatakse sageli einestamise kõrvale. Nii nagu eelnevas rahvusvahelises uuringus on välja toodud erinevate tegurite seoseid delinkventsusega, on ka ISRD-2 uuringus jõutud järeldusele, et noored käituvad koos sõpradega delinkventsemalt kui üksi või perega olles. (Junger-Tas, et al., 2010, pp. 424–425)

ISRD-3 üldised tulemused alaealiste delinkventsete käitumisviiside toimepanijatest avalikustatakse lõplikult pärast 2017. aasta aprilli (Northeastern University, 2012). Eialgsed tulemused on olemas 15 riigi (Belgia, Bosnia-Hertsogoviina, Horvaatia, Tšehhi, Eesti, Taani, Soome, Saksamaa, Itaalia, Kosovo, Leedu, Serbia, Šveits, Ukraina ja Venezuela) ohvristumisest. Üldiselt langevad alaealised kõige rohkem varguste ohvriks, eelnevalt nimetatud riikidest enim Saksamaal ja Šveitsis ning kõige vähem Leedus ja Kosovos. Lisaks koolikiusamisele on välja toodud ka küberkiusamist, millest politseid teavitatakse vähesel määral. Küberkiusamise ohvreid on enim Ukrainas 16,7% (1651 alaealisest 276) ja Eestis 16% (3780 alaealisest 602), kiusamist esineb emailide teel, sõnumitega mobiiltelefonis või mujal sotsiaalmeedias. (Marshall, et al., 2015, pp. 10–13)

Kui võrrelda konkreetselt Eesti tulemusi ISRD-2 ja ISRD-3 raames (kuna Eesti ISRD-1 uuringus ei osalenud), siis alaealiste delinkventsed käitumisviisid on 24%-lt langenud 18%-le. ISRD-2 uuringus on tõusnud peaaegu topelt poevarguste hulk. Mõlemast uuringust selgub, et enimlevinud delinkventsed käitumisviisid on alaealiste seas alkoholsete jookide tarvitamine, narkootiliste ainete tarvitamine (kanep, hašiš), kaklused ja vandaalitsemine. Alaealiste ohvriks langemine on aga vastupidiselt rikkumiste toimepanemise arvule kasvanud 18%-lt 22%-le (eelkõige vargused ja kallaletungid). (Markina & Žarkovski, 2014, lk 13; 15; 28) Üleüldse on ohvriks langemisele ISRD-3 uuringus pööratud varasemast enam rõhku.

Lisaks eneseteadustus-uuringutele on tehtud ka mitmeid teisi alaealiste delinkventseid käitumisviise vaatlevaid uuringuid. Näiteks iga nelja aasta tagant viiakse Euroopa riikides läbi kooliõpilaste tervisekäitumise uuring (ingl k *Health Behaviour of School-aged Children*, edaspidi HBSC), kus on rõhutatud, et Baltimaad on aastaid silma paistnud kõrge koolikiusamise tasemega (TAI, 2016, lk 5; 24). Kuigi 2014. aasta uuringus on küll Eesti koht paari võrra paranenud, 42 riigist 4. kohal, siis 11- ja 13-aastaste õpilaste seas esineb Eestis koolikiusamist endiselt oluliselt enam kui uuringus osalevates riikides keskmiselt (Incghler, Currie, Samdal, Torsheim, Augustson, Aleman-Diaz, Molcho, Weber & Barnekow, 2016, p. 200). Samuti on koolikiusamise probleemi nimetatud Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsiooni (ingl k *Organisation for Economic Co-operation and Development*, edaspidi OECD) eestvedamisel korraldatud rahvusvahelises haridusalaste trendide uuringus (ingl k *Programme for International Student Assessment*, edaspidi PISA), kus Eesti positsioneerub 72 riigi seas 12.–13. kohale koos Šveitsiga (Haridus- ja Teadusministeerium; 2017; lk 4)

Tehakse ka rahvusvahelist koolinoorte alkoholi ja narkootikumide tarvitamise uuringuid (ingl k *European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*, edaspidi ESPAD), mille andmetel oli narkootiliste ainete (eelkõige kanepi) tarvitamine kuni 2015. aastani kasvav trend, viimastel aastatel teeb seda stabiilselt 1–2% õpilastest. Samuti on ESPAD uuringus jõutud järeldusele, et nii kahjulike ainete tarvitamise kui ka hasartmängude mängimise piiramiseks tulevikus oleks vaja vähendada interneti kasutamist ja *online*-mängude mängimist, kuna neid peetakse negatiivseid tagajärgi soodustavaks ja sõltuvust tekitavaks tegevusteks. Küsitletud koolinoorte vastustest selgus, et keskmiselt 7 päevast 5,8 päeval, Eestis 6,5 päeval, veedavad noored *online*-keskkonnas (nt mängivad, külastavad erinevaid portaale, otsivad informatsiooni, laevad alla muusikat/filme jne). (EMCDDA & ESPAD, 2016, pp. 14; 64; 89–90) Kusjuures ka ISRD-2 uuringus oli nende alaealiste osakaal, kes veebikeskkonnast arvutisse muusikat ja filme tõmbasid, üsna suur. Eestis oli neid ISRD-2 uuringu põhjal vastanutest 80% ja ISRD-3 vastanutest 50,4%. (Junger-Tas, et al., 2010, p. 260; Markina & Žarkovski, 2014, lk 12; 18) Veebikeskkonna laialdane kasutamine võib tuleneda ühiskonna pidevast arengust, sest see on hästi kättesaadav ja populaarne ka täiskasvanute seas.

Eestis on üks olulisemaid eesmärke ennetada vägivalda ja vähendada vägivallast tingitud kahjusid, sh vältida ohvristumist (Justiitsministeerium, 2015, lk 11), mistõttu on antud magistritöös ka ohvriuuritud eneseteadustus-uuringute kõrval välja toodud. Kusjuures ametlik kuritegevuse statistika näitab, et 2015. aastal olid Eesti lapsed võrreldes teiste riikide samaealistega sagedamini kallaletungi ohvrid. Röövimise ohvriks langemine aga niivõrd probleemne ametliku statistika järgi Eestis ei ole. (Justiitsministeerium, 2016a, lk 24; Marshall, et al., 2015, p. 13) Sellest hoolimata on alaealiste (nii toime pandud kui ka nende vastase) kuritegevuse vähendamine Eesti kriminaalpoliitika järgi üks prioriteet, mille käigus suunatakse alaealisi õigele teele (Justiitsministeerium, 2010, lk 2; 4; 13).

2. DELINKVENTSETE KÄITUMISVIISIDE JA LATENTSUSE UURING LÕUNA-EESTIS

2.1. Metoodika ja valim

Uuringu abil sooviti leida lahendust magistritöö uurimisprobleemile: kuivõrd latentsed on alaealiste õigusrikkumised ja kuidas on võimalik alaealiste delinkventseid käitumisviise ja õigusrikkumiste latentsust vähendada? Uurimisprobleemi lahendamiseks on töö autor püstitanud kolm uurimisküsimust. Esimesele kahele uurimisküsimusele (Mil määral on alaealiste õigusrikkumised latentsed Lõuna-Eesti suuremates koolides? ja Missugused on levinumad delinkventsed käitumisviisid alaealiste seas Lõuna-Eesti suuremates koolides?) vastuse leidmine oli prioriteediks ankeetküsitluste läbiviimisel kooliõpilaste seas kvantitatiivses uuringus. Kolmandale uurimisküsimusele (Missugused on delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalused Lõuna-Eestis?) otsiti vastust ekspertintervjuude käigus kvalitatiivses uuringus, kus moodustati neli intervjuu põhiküsimust ja kategooriat (vt tabel 4). Ankeetküsitluste põhjal analüüsiti tulemusi ja koostati koondtabelid (vt lisa 4).

Käesolevas magistritöös kasutatakse **kombineeritud lähenemisviisi** (ingl k *mixed methods research, mixed research*), see tähendab, et töös kasutatakse nii kvantitatiivset kui ka kvalitatiivset meetodit (Niglas, 2004, lk 11–13; Vogt, Gardner & Haefele, 2012, pp. 6–7; Õunapuu, 2014, lk 51–52, 94). Kombineeritud lähenemisviis hõlmab statistilist ja temaatilist andmeanalüüsi, millest kvantitatiivset meetodit iseloomustavad tavapäraselt arvnäitajad ja kvalitatiivset meetodit jutustused (Teddlie & Tashakkori, 2009. pp. 8; 22). Kuna nii magistritöö kvalitatiivse kui ka kvantitatiivse uurimuse sihtrühmad ei ole juhuslikud, siis on terve uuringu valim eesmärgistatud (Teddlie & Yu, 2007, p. 80; Neuman, 2011, pp. 273–274).

Tabel 4. Uurimisküsimustele vastamiseks kasutatud andmekogumismeetodid ja andmeanalüüsi kategooriad (magistritöö autori koostatud)

Uurimisküsimus	Andmekogumismeetod	Andmete andlüüsimisel moodustatud kategooriad
1. Mil määral on alaealiste õigusrikkumised latentsed Lõuna-Eesti suuremates koolides?	Struktureeritud ankeetküsitlus alaealistele	
2. Missugused on levinumad delinkventsed käitumisviisid alaealiste seas Lõuna-Eesti suuremates koolides?		
3. Missugused on delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalused Lõuna-Eestis?	Poolstruktureeritud ekspertintervjuud	
	Küsimus nr 1	Kategooria I: „Eksperdi kokkupuude alaealiste delinkventsete käitumisviisidega“
	Küsimus nr 2	Kategooria II: „Eksperdi hinnang, mis on seotud alaealiste latentsete õigusrikkumistega“
	Küsimused nr 3 ja 4 teine pool	Kategooria III: „Eksperdi hinnang, mis on seotud alaealiste delinkventset käitumist ja latentsust soodustavate teguritega“
	Küsimused nr 3 ja 4 esimene pool	Kategooria IV: „Eksperdi hinnang, mis on seotud alaealiste delinkventsete käitumise ja latentsuse vähendamisega“

Lõuna-Eesti võeti magistritöös uuritavaks piirkonnaks seetõttu, et Lõuna-Eesti on Põhja-Eesti järel suuruselt teine üksus Eestis, kuid Lõuna-Eesti maakondade suuremates koolides (v. a Tartumaal) ei ole varem nii mahukat uurimistööd selles valdkonnas tehtud. Lõuna-Eesti kuus maakonda on Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru, mis on ühtlasi ka maakonnakeskusteks. Samuti on Lõuna-Eesti atraktiivne turismipiirkond, seal asub talvepealinn Otepää ja ülikoolilinnak Tartu, kus liigub palju noori (sh alaealisi) (Lõuna-Eesti Turism, 2016; PPA, 2017b).

Kvantitatiivse uuringu uurimisstrateegia on ülevaateuurimus (ingl k *survey*), mis tähendab, et valitud inimeste hulgalt kogutakse andmeid standardiseeritud viisil (Vihalemm, 2014; Hirsijärvi, Remes & Sajavaara, 2005, lk 125). Ka eneseteadustus-uuring on oma olemuselt ülevaateuurimus (vt käesolev töö ptk 1.2). Magistritöös koostati ankeetküsitlus alaealistele (vt lisa 1), kes õpivad Lõuna-Eesti maakondade (Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi) keskkoolide 9-10. klassides, et välja selgitada alaealiste peamised rikkumised, sh ka need, mis ei ole politseile teada.

Ankeetküsitluses osalesid Jõgevamaalt Jõgeva Gümnaasium, Jõgeva Põhikool ja Põltsamaa Ühisgümnaasium, Põlvamaalt Põlva Gümnaasium ja Räpina Ühisgümnaasium, Tartumaalt Lähte Ühisgümnaasium ja Luunja Keskkool, Valgamaalt Valga Gümnaasium ja Valga Priimetsa Kool (endine Valga Vene Gümnaasium) ning Viljandimaalt Viljandi Gümnaasium, Suure-Jaani Gümnaasium ja Suure-Jaani Kool. Kokku moodustas valimi 232 õpilast. Kvantitatiivses uuringus saadud tulemused on osaliselt võrreldavad ka töö autori 2014/2015. õppeaastal läbi viidud samalaadse kriminoloogilise uurimistööga Võrumaal, kus ankeetküsitluses osales 190 õpilast sellel ajal kolmest kõige suuremast Võrumaa koolist: Võru Kreutzwaldi Gümnaasiumist (praegusest Võru Kreutzwaldi Koolist), Võru Kesklinna Koolist ja Parksepa Keskkoolist. Seega lõplikult analüüsiti 422 õpilase ankeetküsitluste tulemusi.

Andmekogumismeetodiks oli kvantitatiivse uuringu puhul struktureeritud ankeetküsitlus, mis viidi läbi veebipõhiselt 11 koolis *LimeSurvey* keskkonnas ja ühes koolis paber kandjal, kuna klassijuhatajatunnis oli hea võimalus see kõigile kätte jagada. Kuna eneseteadustus-uuringute puhul on oluline otsene kontakt küsitletavatega, et selgitada neile uuringute olemust ja mõistete tähendust, siis viibis magistrant ise, kooli sotsiaalsõnapeдагоog või piirkonnas töötav piirkonna või noorsoopolitseinik kohal koolis ka küsitluse täitmise ajal, eelnevalt sai töö autor selleks lapsevanematelt loa. Igale vastajale oli tagatud tema anonüümsus, sest kasutati kooli üldkasutuses olevaid arvuteid ja paber kandjal ankeete, nõudmata ankeetküsitluses vastaja nime. 2015. aasta ankeetküsitlus kolmes Võrumaa koolis viidi täielikult läbi paber kandjal. Kokku analüüsiti 15 Lõuna-Eesti kooli õpilaste vastuseid.

Ankeetküsitlus koosnes 46 küsimusest, mis oli jagatud kuude teemaplokki (õpilane, perekond, kool, sõbrad, politsei, üldandmed), millest esimesed kuus moodustusid põhiküsimustest ja seitsmes demograafilistest andmetest (vt lisa 1). Esimeses plokis sooviti saada vastuseid õpilase osalusest delinkventsetes käitumisviisides ja nende ajenditest. Teine osa oli keskendunud õpilase perekonna seotusele delinkventsete käitumisviisidega. Kolmandas plokis käsitleti kooli rolli ja sellest tulenevaid seoseid delinkventsete käitumisviisidega ja neljas andis ülevaate õpilase sõprusringkonnas delinkventsete käitumisviiside levimusest. Viiendas plokis käsitleti õpilase kokkupuuteid politseiga, kuivõrd on õpilase rikkumised politsei poolt registreeritud või latentseks jäänud ning missugused on olnud tagajärjed. Viimase, kuuenda jaotuse küsimused sisaldasid vastaja üldandmeid, millest tulenevalt sai hiljem vajalikke seoseid leida õpilase vanusest, soost, rassist või klassist lähtudes.

Enne küsitluse korraldamist täiendas autor ankeetküsitlust, mida ta kasutas 2015. aastal läbi viidud samalaadses küsitluses Võrumaa keskkoolide õpilaste seas, ühe küsimusega. Ankeetküsitlusega kogutud andmed analüüsiti *LimeSurvey* keskkonnas ja andmetöötlusprogrammis *Microsoft Office Excel*, milles kasutati ühe- ja mitmemõõtmelist analüüsi.

Selleks et võrrelda politsei statistikas kajastuvaid alaealiste delinkventseid käitumisviise tegelikkusega ning välja selgitada latentsuse osakaalu, on magistritöö autor küsinud juurde statistilised andmed Politsei- ja Piirivalveameti teabebüroolt politseiametnike registreeritud alaealiste õigusrikkumisest Lõuna-Eestis 2015. ja 2016. aastal.

Kvalitatiivse uuringu jaoks valis magistritöö autor uurimisstrateegiaks fenomenoloogilise uuringu (ingl k *phenomenological inquiry/research*), mis keskendub sellele, mida inimesed ühe või teise nähtuse puhul kogevad ja kuidas nad oma kogemusi tõlgendavad (Donalek, 2004; Laherand, 2008, lk 87–88; Research Methods Knowledge Base, 2006; Õunapuu, 2014, lk 58). Intervjuude eesmärgiks oli koondada Lõuna-Eestis töötavate noorsootöötajate või noortega tegelevate ametnike seisukohad, võrrelda ja analüüsida kogutud hinnanguid, tuua välja peamised delinkventsust ja latentsust soodustavad tegurid ning esitada ettepanekud või soovitusel alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamiseks.

Kvalitatiivse uuringu valim koosnes kaheksast noortega tegelevast eksperdist (vt tabel 5), kellega viidi läbi andmekogumismeetodina poolstruktureeritud intervjuu (Flick, 2009, pp. 212-213; Research Methods Knowledge Base, 2016; Vihalemm, 2014), et välja selgitada, arvestades uuritavate kogemust, millised on peamised meetmed, mida rakendatakse alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse tõkestamiseks ja mida tehakse nende tegurite vähendamiseks (vt lisa 2). Niisamuti uurida, missuguseid projekte kasutatakse ennetustöös ja millised teadmised on üleüldiselt alaealiste latentsest kuritegevusest ehk peitkuritegevusest noortega kokku puutuvatel töötajatel. Kuna osaliselt on kaasatud uurimusse ka politseiametnikud, siis PPA-s uuringu läbiviimiseks on 29.11.2016 numbriga 1.1-14/320-2 saadud luba PPA uurimistööde kooskõlastamise komisjonilt. Sama loaga küsiti ka PPA teabebüroolt politsei statistilisi andmeid alaealiste õigusrikkumiste kohta, mis saadeti autorile 20.03.2017 e-posti teel.

Tabel 5. Intervjueeritud ekspertide tunnused, asutus/organisatsioon, ametikoht, tööstaaz, intervjuu koht (magistritöö autori koostatud)

	Intervjueeritav	Asutus/organisatsioon	Ametikoht	Tööstaaz	Intervjuu aeg ja koht	Intervjuu kestvus
1.	Raul Heido	Lõuna Ringkonnaprokuratuur, I osakond, Tartu osakond	Ringkonnaprokurör	27 a	10.01.2017 kell 10.00, Tartu	55 min
2.	Inga Ploom	Lõuna prefektuur, Kagu politseijaoskond	Noorsoopolitseinik	22 a	24.01.2017 Kell 14.00, Võru	1 h
3.	Stefani Korman	Lõuna prefektuur, Jõgeva politseijaoskond	Noorsoopolitseinik	6 kuud	10.01.2017 kell 16.00, Jõgeva	1h 30 min
4.	Einike Mölder	Eesti Noorsootöö Keskus (varem MTÜ Võru Noortekeskus)	KOV toetamise ja loovuse üksuse peaekspert	7 a	02.01.2017 kell 08:00, Võru	52 min
5.	Lemme Haldre	Tartu Laste Tugikeskus	Psühholoog /psühhoterapeut	22 a	30.01.2017 kell 12:30, Tartu	53 min
6.	Ekspert 1	Lõuna prefektuur	Lastekaitseteenistus	16 a	09. 01.2017 kell 10:15	54 min
7.	Ekspert 2	Lõuna prefektuur	Lastekaitseteenistus	6 a	10.01.2017 kell 09.00	45 min
8.	Marina Paddar	Lõuna prefektuur, teabebüroo	Vanemkorra-kaitseametnik	35 a	10.01.2017 kell 11.00, Tartu	1 h 13 min

Enne ekspertintervjuude toimumist tutvustati intervjueeritavatele magistritöö eesmärki, meetodikat ja valimit. Eelnevalt lepitati kokku ka isikuandmete kasutamise õiguses. Anonüümseks soovis jääda kaks eksperti ja magistritöö autor märkis need eksperdid vastavate koodidega (ekspert 1–2). Kõik esialgu valitud eksperdid andsid oma nõusoleku intervjuus osalemiseks. Intervjuude keskmine kestus oli 60 minutit. Kaheksast intervjuust viis salvestati intervjueeritavate nõusolekul helifailina täies mahus ja transkribeeriti sõna-sõnalt, kolm transkribeeriti ilma helifaili salvestuseta kirjalikult. Transkriptsioonide analüüsimisel kasutati kvalitatiivse andmeanalüüsi programmi NVivo for Mac versiooni 11. Magistritöö teooria ja püstitatud uurimisküsimuste alusel moodustati neli kategooriat, mille alla koostati omakorda koodid. Moodustatud neli põhikategooriat on *alaealiste delinkventsed käitumisviisid*,

alaealiste latentsed õigusrikkumised, alaealiste delinkventset käitumist ja latentsust soodustavad tegurid ja alaealiste delinkventse käitumise ja latentsuse vähendamine. Andmeanalüüsi programmiga loodud kategooriate ning koodide tabel on toodud välja magistritöö lisa 3.

2.2. Alaealiste eneseteadustus-uuring

Magistritöö esimesele ja teisele uurimisküsimusele vastamiseks koostati ankeetküsitlus (vt lisa 1) Lõuna-Eesti 9-10. klasside 324 õpilase seas, kelle vanemad selleks oma nõusoleku andsid või õpilased olid vabatahtlikult valmis osalema. Küsitluse eesmärk oli välja selgitada alaealiste levinumad delinkventsed käitumisviisid ja latentsus. Töös esitatud analüüs põhineb 232 õpilase täielikult täidetud ankeedil (neist 195 elektrooniliselt ja 37 paber kandjal). Lisaks on võrreldud saadud tulemusi 2015. aastal Võrumaal tehtud uuringuga, mille lõplikuks valimiks oli 190 õpilast (Kraam, 2015, lk 25). Kokku kasutas töö autor Lõuna-Eesti uuringus 422 õpilase vastuseid.

2017. aastal läbi viidud uuringu ankeetküsitlusele vastas 94 poissi (41% vastanutest) ja 138 tüdrukut (59% vastanutest) (vt tabel 6). Kõige aktiivsema osalusega olid Jõgeva maakonna ja Viljandi maakonna õpilased (vt lisa 4). Enamik (75%) küsitletutest olid 16–17-aastased ja üle poolte (62%) neist õppis 10. klassis. Ankeetküsitluse täitjaid olid suures osas eesti rahvusest õpilased (90%), kuid osales ka soomlasi, venelasi, armeenlasi. Kui võrrelda uuringu valimit 2015. aasta uuringuga, siis sooline, vanuseline ja rahvuseline jaotus on sarnane, kuid 2015. aastal õppisid küsitletud peamiselt 9. klassis (Kraam, 2015, lk 25).

Tabel 6. Vastanute sotsiaaldemograafiline koosseis (ankeetküsitluste põhjal autori koostatud)

Sotsiaaldemograafiline näitaja	Vastajaid	%
Sugu:		
Mees	94	41%
Naine	138	59%
Vanus:		
14–15aastane	56	24%
16–17aastane	173	75%
≥ 18 a	3	1%
Klass:		
9. klass	88	38%
10. klass	144	62%
Rahvus:		
eestlane	209	90%
venelane	14	6%
muu	9	4%

Kõigepealt uuriti õpilastelt, kas nad on elu jooksul seadust rikkunud. Selgus, et 59% (232st 137) 2017. aastal küsitatud õpilastest on elu jooksul rikkunud seadust ja 41% (95) õpilastest ei ole seda teinud. 2015. aastal Võrumaal tehtud küsitlusest selgus, et 89% (190st 170) õpilastest on elu jooksul seadust rikkunud ja 11% (20) õpilastest mitte (Kraam, 2015, lk 25). Seega kokku kahe uuringu tulemusel on Lõuna-Eesti maakondades seadust rikkunud 73% (422st 307) küsitatud õpilastest ja seadust ei ole rikkunud 27% (115) õpilast. 2015. ja 2017. aastal toimunud uurimuste tulemused võivad autori arvates erineda küsitluse läbiviimise meetodi tõttu. 2015. aasta uuring viidi läbi täielikult paberandjal, kuid 2017. aasta küsitlus toimus veebikeskkonnas (v.a Tartumaal Luunja Keskkoolis) ja samuti oli koole, kuhu magistr töö autor ei saanud ise kohale minna ning seetõttu võis täitmisel tekkida küsimusi (nt 93 ankeetküsitlust jäid lõpetamata ehk tulemusi ei saanud uuringus arvestada). Magistr töö autori arvates täitsid küsitlust tähelepanelikumalt kohusetundlikumad (ja ehk ka seadusekuulekamad) õpilased. Kui arvestada, et õpilased, kes uuringust osa võtsid, moodustavad väga väikese osakaalu tegelikust alaealiste arvust, siis võib kokkuvõtlikult rikkujate osakaalu nimetada tähelepanuväärseks.

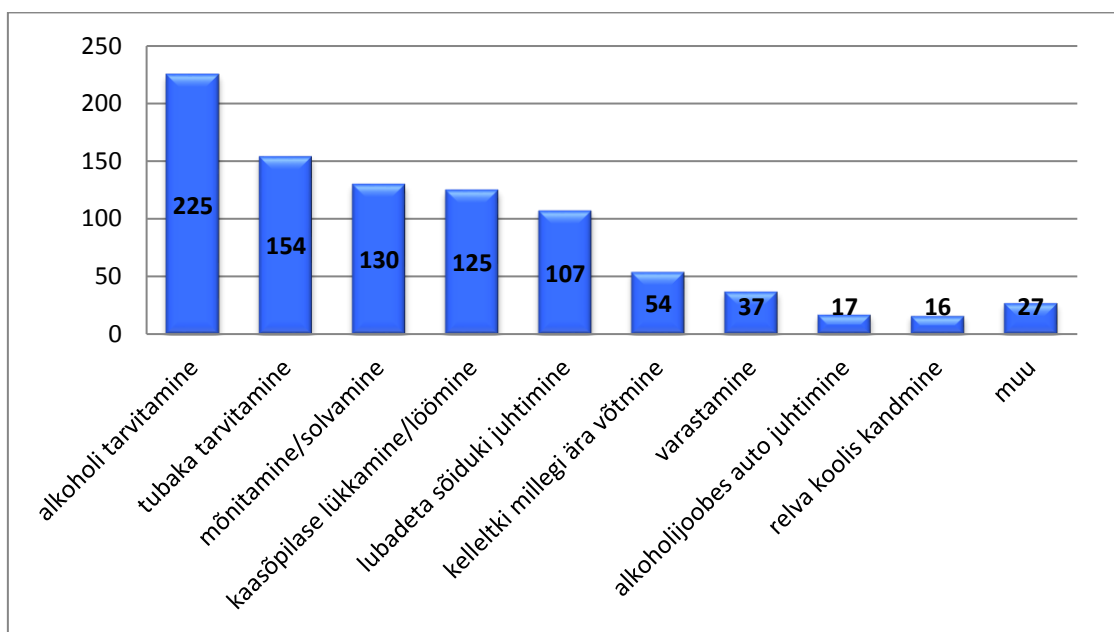
Kuigi uuringus osales rohkem naisi kui mehi, oli mõlemast soost vastajaid piisavalt, et uurida soo ja delinkventsete käitumisviiside (antud kontekstis konkreetset seaduse rikkumist) vahelisi seoseid. Hii-ruut-statistiku abil kontrolliti nende tunnuste omavahelist sõltuvust: nullhüpotees väidab, et sugu ja seaduse rikkumine on üksteisest sõltumatud ja sisuka hüpoteesi järgi on nende tunnuste vahel seos. Olulisuse nivoo on siinkohal $\alpha = 0,05$. Hii-ruut-statistiku väärtuseks on $\chi^2 = 1,38$ ja olulisustõenäosus $p = 0,24$. Kuna $p > 0,05$, siis tuleb vastu võtta nullhüpotees, et sugu ja seaduste rikkumine ei ole statistiliselt olulises seoses. Seega ei saa väita, et tüdrukud või poisid kalduvad rohkem või vähem delinkventselt käituma.

Enamasti toimuvad Jõgevamaa, Põlvamaa, Valgamaa, Viljandimaa ja Tartumaa alaealiste rikkumised nädalavahetusel õhtusel ajal (vt lisa 4). Sama vastust märkisid kõige enam ka 2015. aasta uuringus osalenud õpilased (Kraam, 2015, lk 26). Tulemustest võib järeldada, et nädalavahetusel on vähem olulisi toimetusi (nt koolitunde, huviringe jne), mistõttu jääb muudeks tegevusteks rohkem aega. 2017. aasta ankeetküsitlusele vastanud õpilastest 35% (80) märkis, et on erinevaid rikkumisi toime pannud paar korda, 22% (52) sageli, 2% (5) kogu aeg ja 41% (95) ei ole seda mitte kunagi teinud.

Küsimusele, milliseid järgnevaid reeglite rikkumisi olete toime pannud, vastasid alaealised väga erinevalt, kuid esile tõusid ülekaalukalt kolm (vt lisa 4):

- 1) alkoholi tarvitamine (30%);**
- 2) tubaka tarvitamine (20,9%);**
- 3) vastava kategooria juhtimisõiguseta mootorsõiduki juhtimine (12,9%);**
- 4) mõnitamine, solvamine (10,3%);
- 5) kaasõpilase lükkamine, löömine (8,9%);
- 6) varastamine (4,9%);
- 7) kelleltki millegi ära võtmine (4%);
- 8) alkoholi jooobes auto juhtimine (2,6%);
- 9) relva(sh nuga) koolis kandmine (2%);
- 10) muu (3,7%).

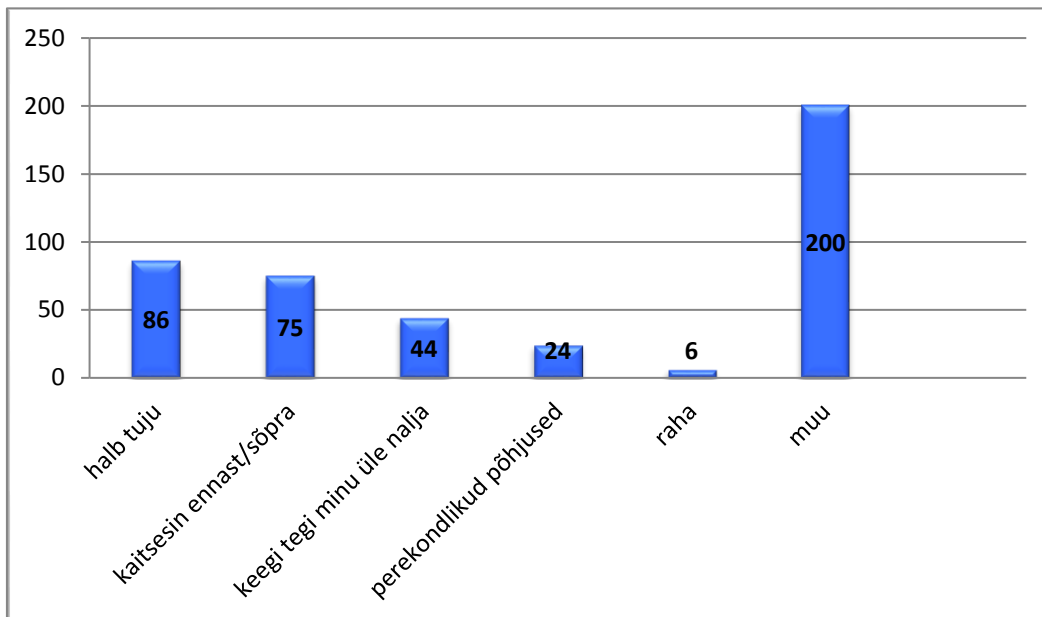
Muu all märkisid õpilased ära kiivrita jalgrattasõidu, helkuri mitte kandmise, vales kohas tee ületamise, turvavööta sõidu, arvutiga häkkimise (muusika ja filmide allalaadimine), narkootikumide tarvitamise, lumepalliga aknasse viskamise ja liikumiskiirangu ajal õues viibimise. Võrumaal läbi viidud uuringuga võrreldes on alkoholi tarvitamine alaealiste seas endiselt levinuim rikkumine (Kraam, 2015, lk 27), tõusnud on oluliselt tubakatoodete tarvitamise osakaal. Lõuna-Eesti alaealiste kahe uuringu koondtulemused levinumatest delinkventsetest käitumisviisidest on esitatud joonisel 2.

Joonis 2. Levinumad rikkumised (Kraam, 2015, lk 27; 2017. aasta ankeetküsitluste põhjal autori koostatud)

Erinevate delinkventsete käitumisviiside ohvriks on langenud 66% (183) õpilastest (vt lisa 4). Töö autor kontrollis sellest tulenevalt ka ohvriks langemise ja delinkventsuse vahelist seost hii-ruut-statistiku abil. Olulisuse nivool $\alpha = 0,01$ saadi hii-ruut-statistiku väärtuseks on 9,21 ja olulisustõenäosus $p = 0,00$. Kuna $p < 0,01$, siis tuleb vastu võtta sisuline hüpotees, et **alaealiste ohvriks langemise ja delinkventsete käitumisviiside vahel on statistiliselt oluline seos**. See tähendab, et need alaealised, kes on ohvriks langenud on ka ise delinkventselt käitunud. Seda, kas delinkventne käitumine avaldus enne või pärast ohvriks langemist, polnud võimalik selles uuringus välja selgitada, kuid võib oletada, et ohvriks langemine soodustab delinkventset käitumist.

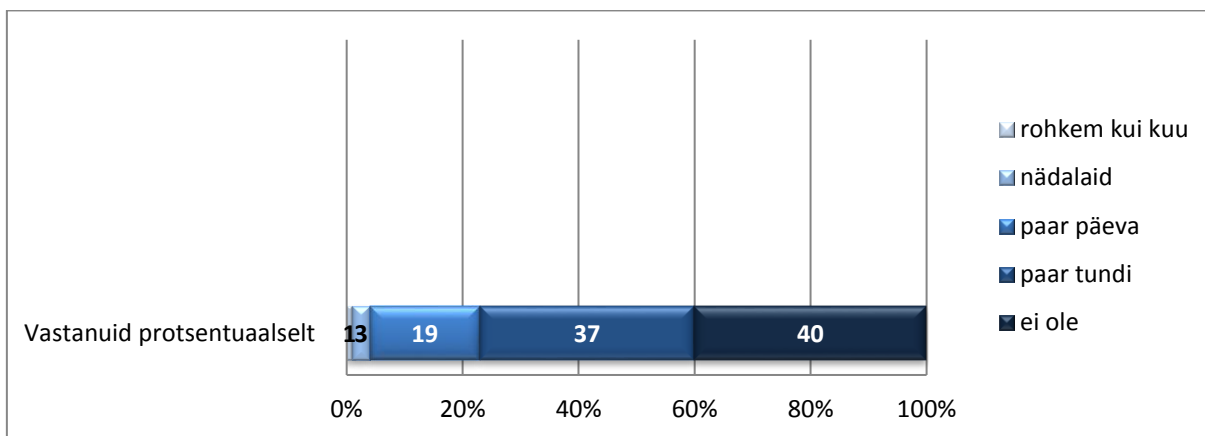
Eneseteadustus-uuringu ankeetküsitluses tõid õpilased välja ka peamised põhjused, mis neid rikkumisi toime panema ajendavad. Joonisel 3 on välja toodud 2015. ja 2017. aastate uuringute koondtulemused alaealiste poolt märgitud ajenditest. Kõige sagedasem vastus sellele küsimusele oli *muu* – nii vastas 46% (200) küsitletutest, kes täpsustasid, et neid ajendasid rikkumist toime panema: uudishimu (huvi) proovida (22%), soov tõestada end sõpradele/iseendale (19,5%), millegi tähistamine (14,6%), igavus (12,2%), meeleolu parandamine (9,8%), õppimise eesmärgil (7,3%), ebameeldiv varustus, nt kiiver (4,9%), laiskus (1,2%), kogemata (1,2%) ja ei tea (7,3%).

Joonis 3. Lõuna-Eesti alaealiste rikkumiste ajendid (Kraam, 2015, lk 28, 48; 2017. aasta ankeetküsitluste põhjal autori koostatud)

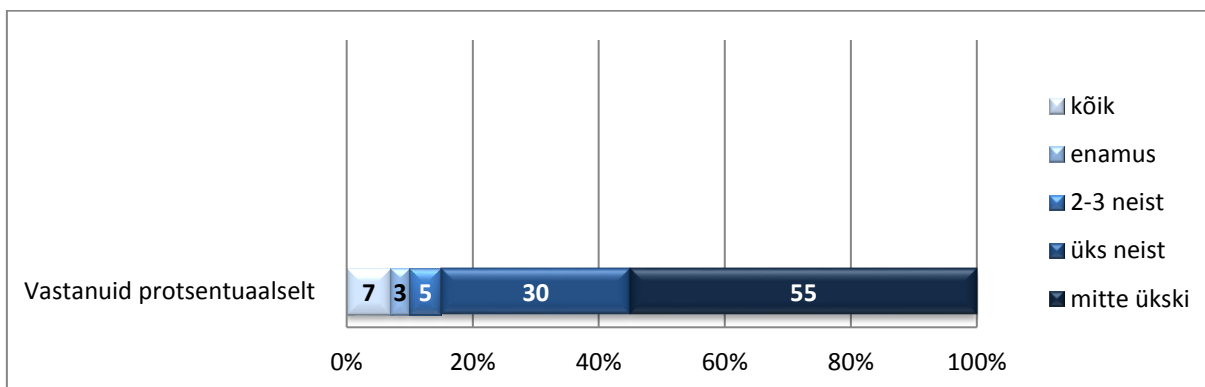
Töö autor kontrollis ajendite ja õigusrikkumiste vahelist seost hii-ruut-statistiku abil: nullhüpoteesi järgi pole ajendid ja õigusrikkumised seotud, sisulise hüpoteesi järgi on nende kahe tunnuse vahel seos. Olulisuse nivool $\alpha = 0,05$ on $\chi^2 = 397,8$ ja olulisustõenäosus $p = 0,00$. Kuna $p < 0,05$, siis tuleb vastu võtta sisuline hüpotees, et vastustena esitatud ajendite ja õigusrikkumiste vahel on statistiliselt oluline seos, mis tähendab, et **väljatoodud asjaolud (vt joonis 3) mõjutavad alaealisi delinkventselt käituma**. Eelnevast tulenevalt on oluline joonisel 3 esitatud ajenditele tähelepanu rohkem pöörata.

Sageli ei pea alaealised rikkumisteks delinkventseid käitumisviise nagu koolist põhjuseta puudumine (teisisõnu koolist popi tegemine) ja kodust ära jooksmine, mis on samuti vähemal ja rohkemal määral õigusnormidega reguleeritud (vt käesolev töö lk 13). Järgnevalt esitab autor pidevad (st järjestikused) põhjuseta puudumised koolist, sest need on õpilaste seas sagedasemad kui kodust ära jooksmised (vt lisa 4). Viimane esineb sageli üksikjuhtumina ja sageli viibitakse mõne hea sõbra juures. 37% (163) Lõuna-Eesti alaealist märkisid uuringus, et on puudunud koolist järjest paar tundi ja 19% (82), et paar päeva (vt joonis 4). Kokku on puudunud 60% küsitletutest.

Joonis 4. Põhjuseta puudumised (Kraam, 2015, lk 28; 2017. aasta ankeetküsitluste põhjal autori koostatud)

Osa nii alaealiste kui ka täiskasvanute kuritegevusest jääb alati latentseks ehk registreerimata. Käesolevas Lõuna-Eesti uuringus ja varasemalt tehtud uuringus Võrumaal on täpselt pooled õpilased politseiga kokku puutunud ja pooled ei ole (Kraam, 2015, lk 29; vt lisa 4). Kõik kokkupuuted politseiga ei ole olnud rikkumiste tõttu, vaid ka mõne loengu raames õppeasutuses või noortekeskuses. Märkimisväärselt olulisem tulemus on aga see, et 15 Lõuna-Eesti kooli rohkem kui poolte, st 55% (169) õpilaste delinkventsed käitumisviisid ei ole politseile teada ja 45% (138) õpilaste omad on (vt joonis 5).

Joonis 5. Delinkventselt käitunud alaealiste politseile teadaolevate rikkumiste osatähtsus (Kraam, 2015, lk 29–30; 2017. aasta ankeetküsitluste põhjal autori koostatud)

Kui võrrelda kõikides maakondades läbi viidud eneseteadustus-uuringute tulemusi politsei statistikaga, siis valimit arvestades ei saa kõige osas olulisi järeldusi teha, kuna ankeetküsitluse valim ei olnud nii suur, et tulemused oleksid võrreldavad. Küll aga saab öelda, et eneseteadustus-uuringutes selgunud levinumad alaealiste delinkventsed

käitumisviisid on ka sagedamini registreeritud politseis (alkoholi tarvitamine, tubakatoodete tarvitamine, vastava kategooria juhtimisõigusega mootorsõiduki juhtimine) (vt tabel 7).

Ametlikus statistikas ei olnud välja toodud alaealiste mõnitamist ja solvamist iseloomustavaid käitumisviise, kuid see võib tuleneda asjaolust, et nendest ei teavitata sageli ja need on pigem latentse iseloomuga. Parema ülevaate saamiseks, andmete võrdlemiseks, oleks vaja valimit suurendada ning korraldada laiaulatuslikum uuring. Selle töö eesmärk oli välja selgitada levinumad delinkventsed käitumisviisid ja õigusrikkumiste latentsus.

Tabel 7. Lõuna prefektuuri alaealiste õigusrikkumiste statistika ja koolide ankeetküsitluse tulemuste võrdlus (PPA, 2017a; Kraam, 2015, lk 31; 2017. aasta ankeetküsitluste põhjal autori koostatud)

VÄÄRTEOD/KURITEOD	POLITSEI STATISTIKA 2015	POLITSEI STATISTIKA 2016	ENESETEADUSTUS - UURING 2015/2017
VÄÄRTEOD			
Alkoholihoobes alaealisi	851	618	225
Tubakatoote tarvitamine alaealise poolt	241	158	154
Mõnitamine/solvamine	-	-	130
Lubadeta mootorsõiduki juhtimisi	169	117	107
Narkootikumide tarvitamisi	55	41	38
Alkoholihoobes mootorsõiduki juhtimisi	19	10	17
KURITEOD			
Kehaline väärkohtlemine	141	147	125
Pisivargus	207	229	37
Seksuaalse enesemääramise vastased teod	11	11	4

Kokkuvõtlikult võib öelda, et enamik alaealiste õigusrikkumisi on latentsed, kuna rohkem kui poolte õpilaste (55%) delinkventsed käitumisviisid ei ole politseile teada (vt joonis 6). Neist levinumad on alkoholi- ja tubakatarvitamine, vastava kategooria juhtimisõigusega või alkoholihoobes mootorsõiduki juhtimine ning kellegi teise mõnitamine ja solvamine. Nimetatud rikkumised on ka alaealiste enda hinnangul latentsed rikkumised (vt lisa 4, küsimus nr 40) ja sama kajastub ka politsei statistikas (v.a mõnitamine/solvamine (üleüldse moraalsed normid), millest teavitatakse harva ja mida on raske tuvastada). Alaealised oskavad seadusest tulenevaid norme paremini välja tuua ilmselt seetõttu, et karistused selliste tegude eest on konkreetsemad ja tõsisemad (nt seadusest tulenev hoiatus on lapsele ebameeldivam kui lapsevanema noomitus). Arvestades, et Lõuna-Eestis on alla 18-aastaseid isikuid 59 934,

neist üle 14-aastaseid ehk süüvõimelisi isikuid on 12 392 (Statistikaamet, 2016), siis on ainuüksi **küsitletud koolide õpilaste delinkventse käitumise latentsuse määr üsna kõrge.**

2.3. Ekspertintervjuude analüüs

Magistritöös püstitatud kolmandale uurimisküsimusele vastamiseks viidi läbi poolstruktureeritud ekspertintervjuud. Ekspertintervjuude analüüsiks kodeeriti tulemused uurimisküsimuse sisu järgi nelja kategooriasse (vt lisa 3):

- 1) alaealiste delinkventsed käitumisviisid;
- 2) alaealiste latentsed õigusrikkumised;
- 3) alaealiste delinkventset käitumist ja latentsust soodustavad tegurid;
- 4) alaealiste delinkventse käitumise ja latentsuse vähendamine.

Esimene kategooria „**alaealiste delinkventsed käitumisviisid**“ koosneb koodidest, millega vastati intervjuu küsimusele nr 1 „Missuguste alaealiste delinkventsete käitumisviisidega Te oma töös kokku puutute?“. Nimetatud kategooria alla kodeeriti **moraalsed normid ja õigusnormid** (vt lisa 3), mis omakorda kodeeriti erinevate aspektide alusel alamkoodideks. Uuringu tulemusel selgus, et ametnikud puutuvad kokku kõigi erinevate delinkventsete käitumisviisidega, kuid mõned neist tõusevad rohkem esile kui teised (alkoholi tarbimine, suitsetamine, koolikiusamine, seksuaalne väärkohtlemine jne). **Moraalsetest normidest** olid mainitud ebaõpilaslik ja ebaviisakas käitumine, eakaaslaste psühholoogiline ja füüsiline kiusamine ning ilma vanemate nõusoleku puudumine, vanemate reeglite ja korralduste eiramine (vt tabel 8).

*„Absoluutselt kõigega. Noorsoopolitseiniku töös on esindatud kõik liigid, mõned küll rohkem ja teised vähem. Kuid alustades väärtegedest kuni kuritegedeni välja.“
(Ploom, 2017)*

Ebaõpilasliku ja ebaviisaka käitumisena toodi välja, et alaealised ei tunne elementaarseid viisakusreegleid, mis esineb nii nende suhtlemisviisis kui ka käitumises (nt ei austata endast vanemaid inimesi). Alaealised ei kontrolli enda käitumist ja teiste ühiskonna liikmete jaoks võib käitumine olla ebasobiv. Ankeetküsitlustes otseselt ei olnud välja toodud ebaõpilaslikku

või ebaviisakat käitumist, kuid selle alla võib paigutada halvasti ütlemise, mida märkis ära 17,4% (55) õpilastest (vt lisa 4).

Tabel 8. Eksperdi kokkupuude alaealiste moraalsete normidega. Väljavõte Nvivost (autori koostatud)

Kood/alamkood	Koodi esinemine intervjuudes	Koodi esinemissagedus
moraalsed normid	4	9
ebaõpilaslik ja ebaviisakas käitumine	3	4
eakaaslaste psühholoogiline ja füüsiline kiusamine	2	3
vanemate nõusoleku puudmine, vanemate reeglite ja korralduste eiramine	2	2

Kui võrrelda õigus- ja moraalseid norme, siis sagedamini puutuvad eksperdid kokku õigusnormidega. **Õigusnormid** kodeeriti kolmeks (vt lisa 3): kuritegudeks, väärtegudeks ja muudeks õigusnormi rikkumisteks.

Kui võtta aluseks **kuriteod**, siis kõige sagedamini on eksperdid kokku puutunud alaealiste (vt tabel 9):

1) isikuvastaste tegudega – seksuaalse enesemääramise vastased või tervisevastase teod, viimase puhul on täpsemalt veel levinumad kehaline väärkohtlemine ja raske tervisekahjustuse tekitamine;

„See on ajas muutunud, et väärtegudest võib-olla siis alkohol ja sellised tõsisemad on kindlasti isikuvastased teod. Varavastased teod, need käivad hooti. ././ “ (Paddar, 2017)

2) varavastaste tegudega – vargused, enamasti alaealised on pannud toime pisirikumisi, grupiga ja sissemurdmisega vargusi.

„Need ongi sellised varguste episoodid, autode ärandamised ja autodesse sissetungimised ning sedalaadi kuriteod.“ (Heido, 2017)

Tabel 9. Eksperdi kokkupuude alaealiste kuritegedega. Väljavõte Nvivist (autori koostatud)

Kood/alamkood/alamkood/alamkood	Koodi esinemine intervjuudes	Koodi esinemissagedus
kuriteod	7	12
isikuvastased süüteod	6	30
seksuaalse enesemääramise vastased teod	6	11
tervisevastased süüteod	5	13
kehaline väärkohtlemine	4	9
raskete tervisekahjustuste tekitamine	1	2
eluvastased süüteod	2	3
elu ja tervist ohustavad süüteod	1	1
vabadusevastased teod	1	1
varavastased süüteod	5	7
süüteod perekonna ja alaealise vastu	2	4

Teisena tõusid esile **väärteod**, millest levinumad on alkoholi ja tubakatoodete tarvitamine ja omamine (vt tabel 10).

„Kõige rohkem puutun mina kokku oma töös alaealiste rikkumistega, mis tulenevad alkoholi- ja tubakaseadusest.“ (Korman, 2017)

„Kui me võtame väärteod, siis kõige enam levinud on alkoholi tarvitamised ja suitsetamine, /.../“ (Paddar, 2017)

Tabel 10. Eksperdi kokkupuude alaealiste väärtegedega. Väljavõte Nvivist (autori koostatud)

Kood/alamkood	Koodi esinemine intervjuudes	Koodi esinemissagedus
väärteod	5	26
tubakatoodete tarvitamine ja omamine	5	6
alkoholi tarvitamine ja omamine	4	8
avaliku korra rikkumine	3	7
solvamine	2	3
vägivaldselt käitumine	2	4
juhtimisõiguseeta mootorsõiduki	2	2
narkootiliste ainete tarvitamine	3	3

Alkoholi ja tubaka tarvitamised ongi kaks kõige levinumat alaealiste delinkventset käitumisviisi nii intervjuude kui ka ankeetküsitluste tulemusel. Alkoholi on tarvitanud 25% Lõuna-Eesti alaealistest ja tubakatooteid 17% õpilastest, mis on välja selgitatud protsentuaalselt kümne levinuma delinkventse käitumisviisi seast (vt käesolev töö lk 42–43; lisa 4).

Lisaks väärtegadele ja kuritegudele on ka **muid õigusnorme**, mida alaealised seaduse järgi peavad täitma ja kodeerimise käigus tuli välja, et eksperdid puutuvad väga sageli kokku alaealistega, kes eiravad nii koolikohustust kui ka koduseid kohustusi aga ka liikumisvabaduse piiramise nõudeid (vt tabel 11). Muudest normidest märkisid nii eksperdid kui ka alaealised oma ankeetküsitlustes ära koolikohustuste eiramist (vt käesolev töö lk 44–45).

„Ei ole ka haruldased juhtumid need, kus alaealine isik ei täida Põhikooli- ja gümnaasiumiseaduse § 9 lg 2, mis sätestab, et isik on koolikohustuslik kuni põhihariduse omandamiseni või 17-aastaseks saamiseni.“ (Korman, 2017)

Tabel 11. Eksperdi kokkupuude alaealiste muude õigusnormidega. Väljavõte Nvivot (autori koostatud)

Kood/alamkood	Koodi esinemine intervjuudes	Koodi esinemissagedus
muud	4	8
koolikohustuste eiramine	4	5
liikumisvabaduse piiramine	2	2
koduste kohustuste eiramine	1	1

Teine kategooria „**alaealiste latentsed õigusrikkumised**“ koosneb koodidest, millega vastati intervjuu küsimusele nr 2 „Milliseid alaealiste delinkventseid käitumisviise peate latentsemaks (politsei suhtes)?“. Teise kategooria kodeerimise käigus tõusid esile kõige enam (vt tabel 12):

- 1) seksuaalse enesemääramise vastased teod;
- 2) perevägivald;
- 3) eakaaslaste psühholoogiline ja füüsiline kiusamine.

Tabel 12. Eksperti hinnang, mis on seotud alaealiste latentsete õigusrikkumistega. Väljavõte Nvivist (autori koostatud)

Kood	Koodi esinemine intervjuudes	Koodi esinemissagedus
alkoholi tarvitamine	2	3
eakaaslaste psühholoogiline ja füüsiline kiusamine	3	3
koduste kohustuste eiramine	1	1
koolikohustuse eiramine	1	2
narkootiliste ainete tarvitamine	1	2
omalgatuslikud peod	2	2
perevägivald	3	4
seksuaalse enesemääramise vastased teod	4	7
süüteod perekonna ja alaealise vastu	2	3
tubakatoodete tarvitamine	1	1

Seksuaalse enesemääramise vastased teod on latentse iseloomuga poolte ekspertide arvates. Seksuaalse enesemääramise vastaste tegude all on eksperdid välja toonud KarS-is (2016) seitsmenda jao §141–147 (vägistamine, sugulise kire vägivaldne rahuldamine, suguühendusele sundimine, suguühendus järeltulijaga, suguühendus lapsealisesega, sugulise kire rahuldamine lapsealisesega, noorema kui kümneaastase isiku arusaamisvõimetus).

„Kindlasti on üheks latentsemaks ja tundlikumaks teemaks seksuaalne vägivald alaealiste suhtes. Seda küll ei eksisteeri nii palju, kui eelnevas punktis nimetatud delinkventseid käitumisviise, kuid sellest ei julge ohvrid rääkida ja teo toimepanija ei räägi sellest niikuinii.“ (Ploom, 2017)

„Aga kõik seksuaalsed kuriteod on latentse iseloomuga.“ (Ekspert 1, 2017)

Lisaks seksuaalse enesemääramise vastastele tegudele tõusis teises kategoorias esile ka peaaegu poolte ekspertide hinnangul koodidest **perevägivald**, millest on alaealisel sageli raske rääkida. Esiteks on alaealisel hirm vägivallatseja ees ja teiseks teadmatus, kuhu pöörduda.

„Kui on tegemist peresisese mis iganes vägivallaga – emotsionaalne vägivald, füüsiline või seksuaalne vägivald, vot siis on see, et noor inimene ei tea, kuhu minna, kelle poole pöörduda, ta ei julge rääkida. Tal on hirmud, mis saab edasi, kes vangi, kes kuhu või mis saab, millest ilma jääb. Seksuaalkurjategijad on suurepärased manipulaatorid ja kui see on peresisene, siis laps on tegelikult täiesti kaitsetu.“
(Paddar, 2017)

Ankeetküsitluses märkis ära seksuaalse enesemääramise teo (täpsemalt tahtevastastelt suguühtesse astumine) ära 2017. aasta uuringus üks alaealine ja 2015. aasta uuringus 3. Seega kokku Lõuna-Eesti uuringus 4 alaealist. Kusjuures neist ükski ei ole politseile teada. Konkreetselt perevägivalda alaealised ankeetküsitlustes välja ei toonud ja suhteid perekonnaga on heaks hinnanud 2017. aasta uuringus 94,4% alaealistest.

Perevägivallaga samaväärselt tõusis esile ka **eakaaslaste psühholoogiline ja füüsiline kiusamine**, mida võib kergemal juhul üksikjuhtumina lugeda moraalse normi rikkumiseks või kui võtta aluseks õigusnormid, siis näiteks kehaliseks väärkohtlemiseks KarS (2016) § 121 või solvamiseks KorS (2015) § 55.

„Kõik see, mis toimub noorte omavahelistes suhetes ja võib olla olukordi, kus noorsootöötaja tegeleb ühe teemaga ja teise teemaga tegelemiseks aega ei jätku. Ma arvan, et need teemad võivad olla seotud kiusamistega, /./.“ (Mölder, 2017)

Ankeetküsitluse tulemusel selgus, et 29% (155) õpilastest on kogenud eakaaslaste nii psühholoogilist kui ka füüsilist kiusamist, st neid on mõnitatud, solvatud, lükatud, löödud või neile on halvasti öeldud (vt käesolev töö lk 42–43, lisa 4).

Alaealiste õigusrikkumiste latentsuse osakaalule oskasid konkreetset hinnangut anda staažikamad ametnikud, nooremad või väiksema töökogemusega ametnikud aga mitte (vt tabel 13). Magistritöö autor esitas neile küsimuse „Kas teie hinnangul on latentset kuritegevust või peitkuritegevust palju või mitte?“.

Tabel 13. Tsitaadid ekspertintervjuudest alaealiste õigusrikkumiste latentsuse kohta (autori koostatud)

Eksperti organisatsioon/ametikoht	Tsitaat
Lõuna Ringkonnaprokuratuur, ringkonnaprokurör	„Ma arvan, et pigem inimesed ei pöördu politsei poole ja sellega on ka sisuliselt latentsuse aste suhteliselt kõrge.“ (Heido, 2017)
Lõuna prefektuur, vanemkorrakaitseametnik (noorsoopolitsei töö kvaliteet ja järelevalve)	„Kindlasti on, et kui me võtame nt seksuaalkuriteod, siis kui mina tegin Sisekaitseakadeemias uurimuse pedofiiliast (2006. aastal), siis oli alla neljateistaastase suhtes toime pandud seksuaalkuritegusid Tartumaal igal aastal ca kümnekond. Enne seda kümnekond aastat oli meil registreeritud kokku seksuaalkuritegusid, kus kannatanuks nii lapsi kui täiskasvanuid oli sama palju. /../ Tulevikus latentsuse osa kindlasti ka jääb. Kui minule ei ole vastuvõtlik millestki rääkida, siis ma põlengi oma valuga üksi.“ (Paddar, 2017)
Lõuna prefektuur	„Seda me ju täpselt arvude järgi ei oska välja tuua. Aga see, mis arvatakse võiks olla kuskil 1/10, mis nagu jõuab meieni. See on nüüd selle perevägivalla ja seksuaal kuritegude puhul“ (Ekspert 1, 2017)
Tartu Laste Tugikeskus, psühholoog/ psühhoterapeut	„Ma arvan küll, et on. Meie ka ju registreerime, meil on oma niisugune jaotus, mille järgi me registreerime. Tihti paneme need lapsed kirja. Meil on selline rubriik nagu hooletusse jätmine.“ (Haldre, 2017)

Kolmas kategooria „**alaealiste delinkventset käitumist ja latentsust soodustavad tegurid**“ koosneb koodidest, millega vastati intervjuu küsimustele nr 3 ja 4 „Mis on need tegurid, mis takistavad alaealiste delinkventset käitumist ja latentsust vähendada?“ nende teises pooles. Koodid, mis kodeerimise käigus välja tulid, võib jaotada kolmeks:

- 1) perekonnast tulenevad tegurid;
- 2) ohvriks langemisest tulenevad tegurid;
- 3) sotsiaalabisüsteemist tulenevad tegurid.

Perekonnast tulenevate teguritena mainisid üle poolte ekspertide alaealiste probleemide ignoreerimist ja lapsevanemate vähest ettevalmistust, aega ja motiveeritust lapse kasvatamisel ning vabatahtlikkust osaleda sotsiaalprogrammides. Lapsevanemad ei usu, et nende lapsed panevad rikkumisi toime või tihti ka seda, et nad on ohvriks langenud. Samuti on lapsevanematel vähe aega enda laste probleemidega tegelemiseks (nt ei käida koolis lapsevanemate koosolekul).

„././ kiputakse olulisi probleeme arutlemata jätma/ignoreerima. Ehk keerulised teemad jäävad kaugemale.“ (Mölder, 2017)

„Kuid paraku näitab praktika seda, et tänapäeva lapsevanemad ja lapsed ei suhtle väga aktiivselt, ei tehta koos midagi ühist, ei suhelda kodus. (Korman, 2017)

„Kokkuvõtlikult öeldes, siis kindlasti lapsevanemad on ettevalmistamata.“ (Ekspert 1, 2017)

Võrdselt eelmise kahe perekonnast tuleneva teguriga toodi välja veel ka finantsprobleeme. Seda on mainitud ilmselt paljudes valdkondades ja see on murekohaks ka siin. Nii peredel endal kui riigil ei jätku piisavalt vahendeid kõigile rahaliste vahendite tagamiseks.

„Takistuseks on raha kindlasti, mida paraku kõigile ei jätku sellises koguses nagu nad sooviks nii kohaliku omavalitsuse kui ka riigi poolt.“ (Ploom, 2017)

Veel tõid eksperdid välja perekonnast tuleneva tegurina pere stabiilse keskkonna ja elukoha puudumise, mis oli mõnevõrra vähem ära mainitud. Ebastabiilne keskkond on kärgperedes ja rändavates peredes esinev nähtus.

„Probleemid tekivad siis, kui pere on registreeritud rahvastikuregistris ühes kohalikus omavalituses ja reaalselt elatakse mujal.“ (Heido, 2017)

Ohvriks langemiseks tulenevaks peamiseks **teguriks** märgiti ohvrite hirmu rääkida delinkventsusest. Hirmuga kaasneb alaealisel veel häbi ja süütunne, mille tõttu ei soovita delinkventsetest käitumisviisidest (eriti seksuaalse iseloomuga tegudest) rääkida. Alaealisel on kartused tuleviku ees, sest ta ei tea, mis saab edasi.

„See olenebki sellest, kas asi tuleb välja ja kannatanu pool räägib sellest või ei. /../, millel on mitmeid erinevaid põhjuseid nagu hirm, süütunne, häbi jne“ (Ekspert 2, 2017)

Sotsiaalabisüsteemist tulenevatest teguritest nimetati kõige enam ametnike liigset töökoormust.

„/../, kus noorsootöötaja tegeleb ühe teemaga ja teise teemaga tegelemiseks aega ei jätku.“ (Mölder, 2017)

Võrdselt tõid eksperdid välja sotsiaalabisüsteemist tulenevatest teguritest ametnike ressursi puuduse, muutusteks vähese valmisoleku, noorsootöö taseme ebaühtluse, organisatsiooni või asutuse maine tähtsuse, preventiivse töö vähese hulga ja riiklike teenuste ebaühtluse piirkonnas.

„Meil poetakse tihtipeale selle taha, et ressursse ei ole (takistamise poole pealt).“ (Ekspert 1, 2017)

„/./, et me võime väga palju rääkida sellest, mis on taastav õigus. /./ . Aga siin on ka kohe teine küsimus kas me oleme ikka valmis selleks.“ (Heido, 2017)

„Probleemina näengi noorsootöötajate erinevat taset/pädevusi, et lahendusteid leida ning teemasid käsitleda.“ (Mölder, 2017)

„Olen aru saanud, et põhjused miks selline informatsioon koolist/lasteaiast edasi ei jõua või ei jõua varem, kui midagi on juhtunud, on see, et ei taheta näidata väljapoole, et midagi on koolis/ lasteaias halvasti.“ (Korman, 2017)

„Prokuratuur otseselt ei tegele ennetusega. See on politsei ülesanne koostöös kohaliku omavalitsusega, prokuratuur osaleb koostööpartnerina. (Heido, 2017)

Kõige vähem märgiti ära kiiret infolevikut politseioperatsioonide kohta ja menetlusprotsesside vältimist, kuid need ei ole sellegipoolest vähem tähtsad aspektid.

„Vanasti oli neid rohkem, aeg-ajalt ka käiakse nüüd väljas. Kuid ööklubidele suunatud reidide puhul info lekib väga kiiresti ja tõenäosus sealt alaealisi tabada on väike.“ (Ploom, 2017)

„Pigem jah, vanemad siis ei kaasa meid, kui soovivad kriminaalmenetlust, kriminaalmenetluse protsessi vältida.“ (Ekspert 2, 2017)

Neljas kategooria „**alaealiste delinkventse käitumise ja latentsuse vähendamine**“ vastab kolmandale uurimisküsimusele „Missugused on alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalused Lõuna-Eestis?“. Kokku pakkusid eksperdid välja 12 erinevat alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalust, et mida tuleks muuta, täiendada või parandada. Enamik ettepanekutest on mingil määral juba praegu kasutusel (vt käesolev töö ptk 1.1.2). Selles kategoorias aga nimetati kõige rohkem järgmist kahte koodi (vt lisa 3):

- 1) alaealiste teadlikkuse tõstmine;
- 2) lastevanemate kasvatusteadmiste ja -oskuste arendamine.

Alaealiste teadlikkuse tõstmise all on mõeldud näiteks alaealistele suunatud projektide jätkamist, laiendamist või täiendamist, obligatoorse perekonna-, suhtlemis- või seksuaal(kasvatus)õpetuse kursuseid, ametnike väljaõppe täiendamist vms viise, mis alaealiste teadlikkust delinkventsetest käitumisviisidest tõstavad.

“Ma arvan, et kindlasti igasugused ennetusprojektid, mis on olemas, on vajalikud. Need peaksid aitama kaasa inimeste teadlikkuse tõstmisele, et kui teol on õigusrikkumine või kuriteo tunnused, siis juhtum vajab lahendamist. Eesmärgiks ei ole see, et me teeme alaealisest kurjategija, aga kui andestame noorele korduvalt, siis järgneb sellele see, et noor ei saagi aru, et on teinud midagi valesti.” (Heido, 2017)

Lastevanemate kasvatusteadmiste ja -oskuste arendamise all, sarnaselt eelmisele, on välja toodud lastevanematele suunatud projekte, programme, kursuseid või koolitusi, et kujundada lapsevanemate eeskujuks olemist oma lapsele.

„Mis on minu jaoks täiesti müstika, et laps õpib mudeldades ja kui ta õpib seda niimoodi, et isa ostab talle viina, isa ostab talle siidrit, isa ostab talle suitsu, siis mis õigusega ma seda last karistan. Tegelikult ju pere kasvatab last sellises tolerantsuses, et see ongi lubatud ja meie vanemad aktsepteerime seda ja kuidas lapsele teha selgeks see, mida vanemad aktsepteerivad ja lubavad talle.....,et kuidas nüüd ametnikud, kes lapsega tööd teevad, suudavad teha selgeks selle, et tegelikult teistsugused eluväärtused on need, mida ta peaks kandma.” (Paddar, 2017)

2.4. Järeldused ja ettepanekud

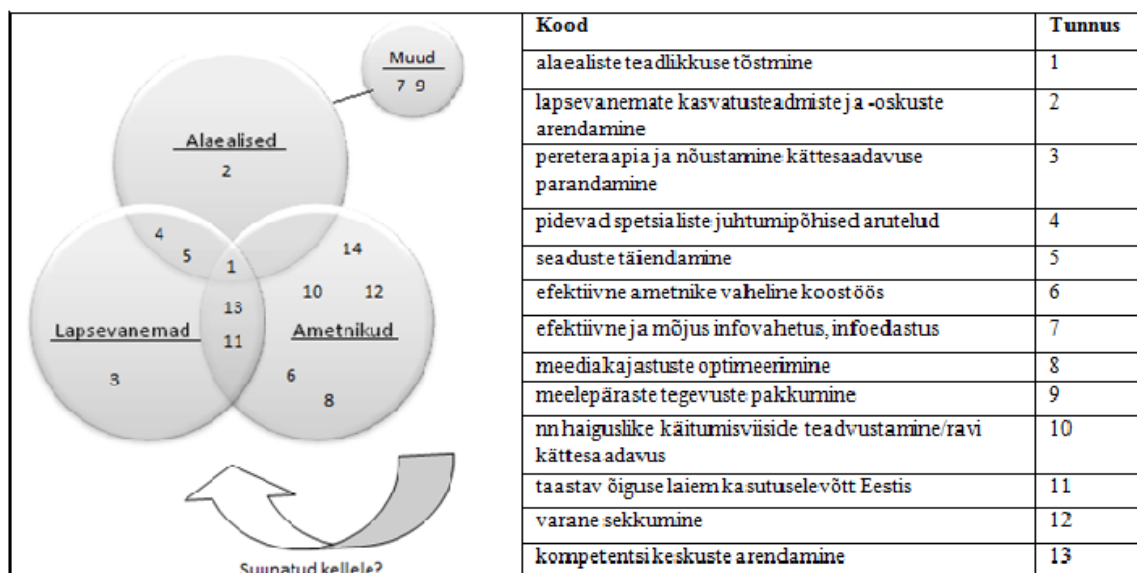
Esimese uurimisküsimusega selgitati välja, mil määral on alaealiste õigusrikkumised latentsed Lõuna-Eesti suuremates koolides. Ankeetküsitluste tulemusel selgus, et **55% alaealiste õigusrikkumistest on latentsed** ehk need alaealised ei ole kunagi oma rikkumise eest karistada saanud (vt käesolev töö lk 45). Alaealised peavad rikkumistest kõige latentsemateks mõnuainete tarvitamist – alkohol, tubakas ja narkootikumid (vt käesolev töö lk 29; 42–43; lisa 4). Ka enamik eksperte peavad nimetatud rikkumisi suhteliselt latentseks valdkonnaks (vt käesolev töö lk 52–53), kuid erinevalt ankeetküsitluste tulemustest, tõid eksperdid välja latentse rikkumisena ka seksuaalse enesemääramise vastased teod (vt lisa 3). Kuna alaealised ei taha sellest valdkonnast sageli rääkida või endale tunnistada, et taoline tegu on toime pandud, siis võib järeldada, et seetõttu ei toodud neid eneseteadustus-uuringus eriti välja (vaid neli õpilast, vt lisa 4; Kraam, 2015, lk 31).

Kõige levinumad delinkventsed käitumisviisid Lõuna-Eesti suuremates koolides (vt teine uurimisküsimus) on alkoholi- ja tubakatarvitamine, vastava kategooria juhtimisõigusega

mootorsõiduki juhtimine, kellegi mõnitamine ja solvamine või kaasõpilase lükkamine ja löömine (vt käesolev töö lk 42–43). Nimetatud delinkventsemate käitumisviisidega samad muustrid kajastuvad ka politsei statistikas (v.a mõnitamine/solvamine ja üldse moraalsed normid). Intervjueeritavad nimetasid sarnaseid käitumisviise, mõni tõi rohkem välja väärtegusid ja teine kuritegusid. Iga intervjueeritav tõi esile rohkem neid alaealiste delinkventseid käitumisviise, millega nad rohkem kokku puutuvad.

Kui võrrelda tulemusi varasemate eneseteadustus-uuringutega, siis endiselt on alkoholi tarvitamine sagedasem (vt käesolev töö lk 30–33; Kraam, 2015, lk 23). Küll aga ei saa narkootikumide tarvitamist pidada kasvavaks trendiks, sama on kinnitanud ka ESPAD uuringud (vt käesolev töö lk 34). Ka alaealiste vastustest selgus, et võrreldes teiste mõnuainetega tarvitatakse narkootikume üsna vähe (vt lisa 4).

Kolmanda uurimisküsimusega selgitati välja, kuidas vähendada alaealiste delinkventsete käitumisviise ja latentsust Lõuna-Eestis. Kokku pakkusid eksperdid välja 12 erinevat alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalust, kuid neist enim nimetati (vt joonis 6) **alaealiste teadlikkuse tõstmist ja lastevanemate kasvatusteadmiste ja -oskuste arendamist.**

Joonis 6. Alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamine sihtrühmade suunitlusega. Väljavõte Nvivost (autori koostatud).

Alaealiste delinkventse käitumise ja latentsuse vähendamise võimalused Lõuna-Eestis
(vt kolmas uurimisküsimus) saab uuringu tulemusel jagada neljaks.

1. Perekond (eelkõige lapsevanemad, alaealised):

- rohkem kohustuslikke koolitusi/kursuseid lapsevanematele;
- obligatoorse perekonna-, suhtlemis- või seksuaal(kasvatus)õpetuse kursus alaealistele;
- laiendada olemasolevaid alaealistele suunatud projekte (foorumteater vms).

2. Ohvrid (alaealised):

- julgustada abi küsima;
- rohkem informatsiooni abi saamise võimalustest.

3. Sotsiaalisüsteemid (ametnikud ja muud):

- rohkem tegeleda väiksemate delinkventsete käitumisviisidega;
- alaealiste huvitegevuste rahastamine ja realiseerimine;
- korraldada kampaaniaid, et ergutada elanikke seaduse rikkumistest julgemini teavitama;
- moodustada koostöökogud koolikiusamise vähendamiseks.

4. Kool:

- õpetajate, koolipsühholoogide ja koolitöötajate koolitamine koolikiusamise märkamiseks;
- taastava õiguse põhimõtete laialdasem rakendamine õpilastele.

Sidemed perekonna, kooli, sõprade ja muude ühiskonna aspektidega mõjutavad inimeste kalduvust delinkventselt käituma. Teooria järgi ilmneb kuritegevus juhul, kui nimetatud sidemed on nõrgenenud või ei ole üldse välja kujunenud. Sotsiaalse kontrolli teooria eesmärk on kirjeldada, mil määral noorte inimeste sidemeid pere, kooli, kogukonna ja näiteks ka religiooni vahel võivad põhjustada kuritegelikule teele sattumist. (McMurtry & Curling, 2008, pp. 183–184; vt käesolev töö lk 16) Eelnevast lähtudes on oluline, et delinkventsuse vähendamiseks on kaasatud kõik nimetatud ühiskonna osad.

Nagu eelnevalt juba nimetati, siis **alaealiste mõnuainete (alkohol, tubakas) tarvitamine** on alaealiste uuringute ja statistika järgi suurim probleem (vt käesolev töö lk 30; 42–43; Kraam, 2015). Alaealiste mõnuainete tarvitamise vähendamiseks teeb autor ettepaneku rõhku hakata pöörama rohkem lapsevanemate kasvatusmeetoditele, seda seetõttu, et sageli lapsevanem ise annab enda järglasele eeskuju, mis ei ole ühiskonnas kehtivate normidega kooskõlas (vt käesolev töö lk 56). Kui lapsevanem ise ostab enda alaealisele lapsele alkoholi ja toetab selle tarvitamist, siis tuleb alustada alaealiste delinkventsete käitumisviiside vähendamist lapsevanematest, kes kujundavad kõige rohkem laste väärtusi täiskasvanuks saamiseni.

Seega lähtudes **perekonna aspektist** võiks lapsevanematele korraldada rohkem ja laialdasemalt kohustuslikke koolitusi/kursuseid projektide ja programmide abil, mis hõlmavad vanemlike oskuste arendamist. Selleks et lapsevanemaid (vähemalt probleemsemaid) sellest osa võtma motiveerida, võiks rakendada intervjueeritava psühholoog/psühhoterapeut Lemme Haldre välja toodud ideid ka Eestis alustatud Ameeriklaste ja Norra fondide finantseerimisel projektist "*The Incredible Years*" e "*Need imelised aastad*", mis käsitleb seda, kuidas lapsi distsiplineerida ilma vägivalda kasutamata ja kuidas oma emotsioonidega toime tulla, kui laps n-ö jonnib.

„Üheks ideeks oleks see, et need lapsevanemad (pered) (kellega politsei enamasti kokku puutub), kes saavad toimetuleku toetust või muid taolisi hüvitisi riigi poolt, peavad läbima riigi poolt kehtestatud kursused (nt vanemaks olemise kursus vms, mis riik olukorrast lähtudes vajalikuks peab). Anda võimalus lapsevanemale, kuid kui ei täideta kehtestatud punkte, siis võetakse toetused ära ja sh alaealised lapsed.“ (Ploom, 2017)

„No vot selles projektis “Need imelised aastad”, mis selle programmi ka kalliks teeb, on väga palju seda, et kõigepealt nad tulevad ja saavad kohvi ja magusaid saiakesi. Ja pärast kui see programm läbi saab (see kaks tundi) on neil korralik lõunasöök. Lapsed on hoitud, lapsehoidja on teises ruumis, kes nendega mängib. Sellel õhtul lapsevanem on vaba, ei pea mõtlema, mis mu pere süüa saab, lapsed saavad süüa, lapsehoidja tegeleb lastega ja veel kõik vajalikud kirjandused ja materjalid on neile seal kättesaadavad. Paljud lapsevanemad ütlevad, et see on omamoodi ka nagu puhkus kui pole igapäevast olimestressi (toit, lapsehoid), siis saab paremini keskenduda uute oskuste õppimisele. See on nagu see, mis teeb selle kalliks.“ (Haldre, 2017)

Perekonna aspektist lähtudes teiseks ettepanekuks, kuidas alustada alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse (sh ka järgmises punktis välja toodud kellegi mõnitamise, solvamise, lükkamise ja löömise) vähendamist perekonnas, oleks nii alaealistele kui lapsevanematele suunatud obligatoorse perekonna-, suhtlemis- või seksuaal(kasvatus)õpetuse kursus. Mingil määral kindlasti inimeseõpetuse raames seda ka tehakse, kuna see on kohustuslikuna õppekavas (Vabariigi Valitsus, 2011; vt käesolev töö lk 21), kuid kui näiteks tuua paralleele käesoleva töö raames tehtud ankeetküsitlusega koolides, siis on koole, kus õpilased seda ainet ei ole õppinud.

„Perekonnaõpetuse õppeainet võiks olla rohkem kui paari loengu raames ja miks mitte teha ka praktilisi tunde nt kuidas pesu pesta, koristada, süüa teha, lapse (n-ö nuku) riietamine (sh mähkmete vahetamine) jms.“ (Ploom, 2017)

„Mina näen seda, et tegelikult selline vanemaks olemise õpetus peaks tulema samamoodi juba kooliõpingist. Mina, kui tulevane ema või mina, kui tulevane isa, mis asi see on, mis on suhted, mis on kohtinguvägivald, kuidas konfliktidest hoiduda, kuidas olla tark, kuidas oleks naine nii tark, et ta seda pead pööraks, kuidas üldse toime tulla erinevates olukordades ja kuidas lapsi kasvatada, sõnas kehtestada, sest see on absurd, kui nt ema ütleb politseile, et minu lapsel on sõbrad külas, tulge palun siia ja ajage nad välja.“ (Paddar, 2017)

Kolmas ettepanek ei põhine vaid levinumate alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamiseks (vt käesolev töö lk 42–43), vaid on mõeldud üleüldiselt kõigi delinkventsust iseloomustavatele käitumisviiside piiramiseks – ennetusprojekte tuleks võtta kasutusele laiemalt. Näiteks viiakse intervjuueeritava vanemkorrakaitseametniku Marina Paddari tööpiirkonnas, Lõuna-Eesti keskuses Tartumaal, läbi projekti “*Julge olla sina ise*“, mille raames alaealised, nagu projekti nimigi ütleb, julgeksid rohkem olla need, kes nad on ja seda väljendada. Alaealised saavad võimaluse selle projekti raames teha läbi erinevaid rollimänge (intervjuus nimetus *foorumteater*) ja õppida tegema koostööd teiste alaealistega. Näiteks ühe osana projektist on neil võimalus ise teha läbi kogu õigusrikkujatega seotud protsess – osad neist on alaealised õigusrikkujad, teised lapsevanemad, prokurörid, politseinikud jne. Taoline kogemus pidi alaealistele väga meeldima ja hästi mõjuma.

*„./../ Veel on **foorumteater**, mille kohta algselt öeldi seda, et kuueteistaastased ei pane sul politseivormi, slängis "mendi" vormi n-ö selga, aga tegelikult panevad, väga hästi panevad, enamus tahavad olla politseinikud ja veel joosta ringi lastele mõeldud*

politseiautoga (kileautoga). Kui politseinikuid on vaja teha, siis ka kuuteistaastased, nad teevad kõike nii nagu vaja. Foorumteatris me õpetame neile, et millise kohapeal sina saaksid sekkuda ja öelda stopp, kuidas öelda sõbrale, et ta ei läheks üle piiride. Mina ei lähe üle piiri ja ära sina ka mine, milliseid alternatiive on võimalik pakkuda. Need on muidugi vastavalt teemale, et läbisegi ei tee. Valime kas tubakas, narkootikumid, alkohol, varavastased teod vms. Ja see on tõesti tore, kui noored lõpuks saavad aru, et nii lihtne see ongi, et see, et ma räägin õpetajale ära ei tööta ja seda ei ole mõtet öelda. Nad saavadki aru, et ongi mingid konkreetsed laused või asjad, mis nagu toimivad, mis panevad mõtlema. See on väga hea vahend, see foorumteater. /../" (Paddar, 2017)

Seega ei peaks seesugused edukad projektid toimuma vaid ühes piirkonnas, vaid ühtlaselt terves Eestis kaasates nii suuremat hulka inimesi ja vähendades piirkondlikke erinevusi.

Erinevate koolituste, kursuste, projektide või programmide puhul on puudusteks asjaolud, et sageli on tulemuslikumad või ekspertide arvates n-õ kaasahaaravamad ennetusprojektid kallid (kaasnevad liigsed kulutused riigile), mõned ennetusprojektid on ühekordsed ja piirkonniti on need erinevad. Lisaks peab tõdema, et kuigi tänapäeva alaealistele (mis võiks olla suunatud ka lapsevanematele) on kohustuslikuks muudetud perekonnaõpetuse kursus inimeseõpetuse raames (Vabariigi Valitsus, 2011, lk 2; 5), siis praegu on väga keeruline leida üles ja motiveerida neid lapsevanemaid, kes neid õpetusi saanud ei ole ja teadmised lapsekasvatamisest on seetõttu jäänud vajaka.

"See on jälle see, et kus ideaalis näeks, et selle kasvatus saaksid n-õ tulevased lapsevanemad kooliprogrammiga, sest kuidas me hiljem leiame üles need lapsevanemad. " (Ekspert 1, 2017)

Obligatoorse perekonna-, suhtlemis- või seksuaal(kasvatus)õpetuse kursuse ohukohaks märgiti seda, et see võib vastupidiselt harimisele alaealist soodustada seksuaalse iseloomuga teole.

„/.. / tegelikult nagu kummaline on seksuaalkasvatus, millest räägitakse koolides. Mismoodi seda anda, kas see nüüd pigem avab neid noori seksuaalsele väärkohtlemisele või aitab ära hoida. Mina ei ole sellest aru saanud, et kumba pidi see on. Seaduse järgi on nii, et alla 14-aastast ahvatleda ei tohi, aga mis see seksuaalne ahvatlemine, siis selles kontekstis on. Kui harida last, siis see ei ole justkui

ahvatlemine. Kui harida last, millised seksuaalse ahvatlemise võimalused on ja sisuliselt meil seaduse järgi 10-aastane võib vabalt seksida, kui tema tahab alaealisega ja mõlemad pooled on sellega nõus. Kust läheb see piir, et me teda ahvatleme liigsete teadmiste andmisega või, et me tõesti ainult harime. “ (Ekspert 1, 2017)

Uuringu tulemusel võib väita, et Lõuna-Eesti koolides on levinud selline delinkventne käitumisviis nagu alaealiste füüsiline ja psühholoogiline kiusamine (kellegi teise mõnitamine ja solvamine, kaasõpilase lükkamine ja löömine ehk koolikiusamine), mis on delinkventsetest käitumisviisidest ankeetuuringu põhjal kohe 4. ja 5. kohal – 29% (155) õpilastest on kogenud eakaaslaste nii psühholoogilist kui ka füüsilist kiusamist, st neid on mõnitatud, solvatud, lükatud, löödud või neile on halvasti öeldud (vt käesolev töö lk 42–43, lisa 4). Uuringu tulemusel selgus, et alaealiste ohvriks langemise ja delinkventsete käitumisviiside vahel on statistiliselt oluline seos (vt käesolev töö lk 43), seetõttu tuleb kindlasti tähelepanu pöörata koolikiusamise vähendamise võimalustele. Ka intervjuueeritavad tõid välja koolikiusamise esinemist koolides.

„Mõlemat liiki alaealisi ohvreid eksisteerib. Küll aga mina oma töös olen rohkem kokku puutunud siiski alaealistega, kes on teiste eakaaslaste poolt sattunud huviorbiiti. Minu hinnangul eksisteerib eakaaslaste poolt kiusamist/mõnitamist/solvamist (eriti just koolides) väga palju. “ (Ploom, 2017)

Magistritöö teooria alusel toob koolikiusamine ohvrile kaasa kannatusi ka tulevikus, mistõttu on oluline sellega tegeleda võimalikult vara. Sotsioloogia professor R. Agnew leiab, et ohvriks langemise ja delinkventsete käitumisviiside vahel on seos ja delinkventsusele viitavad tegevused on otseses seoses negatiivse afektiseisundiga (nt viha, pettumus, abitus, hirm, depressioon jne), mida ohvrid on kogenud. Seega ohver ei ole enam võimeline: leidma positiivseid väärtusi, eraldama ootusi ja saavutusi ning keskendumisele stiimulitele ja vältima negatiivseid asjaolusid. (Agnew, 1992, pp. 47; 50)

Seetõttu esitab autor kaks ettepanekut **ohvrite kannatuste vähendamiseks**. Esiteks julgustada alaealisi abi küsima või teavitama noorsoopolitseinikke, aga ka sotsiaaltöötajaid (pedagooge, koolipsühholooge jne). Ka mõnitustest ja solvamistest ning väiksematest füüsilistest kiusamistest võib tõsisem koolikiusamine alguse saada ja see vajab varajast

märkamist. Kool ei pea sellega üksi tegelema, sageli püütakse probleemi koolisisest lahendada.

„Ma eeldan, et noorsoopolitseinikuga on koolide juhtkonnal pidev koostöö ja arutatakse ka kõikvõimalikke situatsioone. Arvan, et paljudes eliitkoolides on juhtkond huvitatud oma imidži hoidmisest ja ilmselt on mitmeid juhtumeid, mis jäävad kooliseinte vahele ja neid lihtsalt politseile ei pühendata.“ (Heido, 2017)

Teiseks ettepanekuks ohvrite aspektist lähtudes on suurema hulga informatsiooni jagamine alaealisele abi saamise võimalustest, sest sageli nad ei tea kuhu ja miks võiks pöörduda abi saamiseks. Sageli on rikkumine toimunud enne, kui keegi jõuab sekkuda.

„Kindlasti on lapsel kergem rääkida koolivägivallast või siis täiesti võõra poolt tema suhtes toime pandud teost enda vanematele, aga kui peame rääkima ka väljapoole, kui on tegemist peresisese misiganes vägivallaga - emotsionaalne vägivald, füüsiline või seksuaalne vägivald, vot siis on see, et noor inimene esiteks ei tea, kuhu minna, kelle poole pöörduda, ta ei julge rääkida. Tal on hirmud, mis saab edasi, kes vangi, kes kuhu või mis saab, millest ilma jääb.“ (Paddar, 2017)

Magistritöö autor teeb neli ettepanekut ka **sotsiaalabisüsteemide töötajatele**. Sageli ei jätku ametnikel aega või muid ressursse kõikide juhtumitega tegelemiseks (tegeletakse vaid tõsisematega) ja kergemad olukorrad jäävad tähelepanuta (vt käesolev töö lk 62). Samas võivad tõsised juhtumid alguse saada väiksematest delinkventsetest käitumisviisidest ning seetõttu tegeletakse suures osas tõsiste tagajärgede, mitte ennetusega. Eelnevast lähtudes esimeseks ettepanekuks sotsiaalabisüsteemide töötajatele oleks rohkem tegeleda väiksemate delinkventsete käitumisviisidega.

„/./, kus noorsootöötaja tegeleb ühe teemaga ja teise teemaga tegelemiseks aega ei jätku.“ (Mölder, 2017)

Alaealiste delinkventsed käitumisviisid ja ka latentsed õigusrikkumised on erinevate ajendite tõttu alaealiste poolt toime pandud moraalsete normide või õigusnormide rikkumised. Sotsiaalse kontrolli teooria alusel ajenditest perekondlikke põhjuseid, iseenda ja sõbra kaitsmist võib lugeda esimese sotsiaalse teooria komponendi ehk kiindumussuhete alla, teised ajendid nagu nalja tegemine, halb tuju ja muud (nt igavus, soov proovida) nii hõivatuse (teisise õpilase tegevusetuse) kui ka moraalsete veendumuste alla ning viimase alla läheb

ka raha (vt käesolev töö lk 16). Need olenevad juba täpsematest asjaoludest, mida magistritöö raames ei uuritud.

Ankeetküsimuste tulemusel selgus, et alaealiste poolt märgitud vastus *muu* esines kõige sagedasemini – 46% (200) õpilastest vastasid, et neid ajendas rikkuma **uudishimu ja huvi valdkonna vastu, soov end tõestada sõpradele/iseendale, millegi tähistamine, igavus** jms (vt käesolev töö lk 42–43). Eelnevast lähtudes teeb töö autor teiseks ettepanekuks sotsiaalabisüsteemidele rohkem rahastada ja realiseerida alaealiste huvitegevusi, kuna kõik nimetatud ajendid võib kokku järelalusena, et alaealiste vaba aeg ei ole piisavalt hästi sisustatud, mistõttu alaealised hakkavad õigusrikkumisi toime panema. Siin võiks proovida intervjueeritava, ENTK KOV toetamise ja loovuse üksuse peaeskerdi Einike Mölderil välja pakutud ühiskonnas hoiakute muutmist Islandi näitel, kus alaealiste tegevusele pööratakse väga palju tähelepanu.

*„Minu hinnangul oleks võimalus vähendada latentset kuritegevust mitmeti: 1) Ühiskonnas hoiakute muutmine (Islandi näide, kus vanemad otsustasid, et nad lihtsalt ei lähe kodust ära ja ei jäta noori järelevalveta, teevad koostööd omavahel ning toetavad noorte vaba aja sisustamiseks erinevate keskkondade ja tegevuste loomist).“
(Mölder, 2017)*

Eelnevalt välja toodud ettepanekust ohvritele (vt käesolev töö lk 62–63) sai inspiratsiooni ka magistritöö autori kolmas ettepanek – korraldada kampaaniaid, et ergutada elanikke seaduse rikkumistest julgemini teavitama. See aitaks kaasa mitte ainult alaealiste, vaid ka üldkuritegevuse latentsuse vähendamisele ja kuritegude avastamisele.

Neljandaks ettepanekuks sotsiaalabisüsteemide aspektist lähtudes võiks moodustada maakonna tasandil riigi- ja kohalike omavalitsuste töötajatest, õpetajatest ja vabatahtlikest (noored ise) koostöökogu, mille eesmärgiks oleks laialdane koolikiusamise vähendamine. Sellest ettepanekust lähtudes on oluline, et kõik ühiskonna grupid oleksid haaratud, kuna see probleem on laiahaardeline. Koolikiusamine on Eestis, nagu töös ka korduvalt mainitud, mitmetes uuringutes eesotsas (vt käesolev töö lk 33) ja ka eneseteadustus-uuringus (vt käesolev töö lk 42–43; 62).

Neljandaks teeb magistritöö autor kaks ettepanekut **koolidele**. Kuna alaealistega seonduvaid valdkondi on üsna palju ja meetmed muutuvad ajas, siis töö autor teeb ettepaneku koolitada lisaks noorsootöötajatele ka teisi noortega töötavaid isikuid (õpetajad, koolipsühholoogid jt

koolitöötajad) koolikiusamise äratundmiseks, sest koolikiusamine on Eestis suur probleem (vt käesolev töö lk 33–34; 42).

„Rohkem sisulist noorsootööd (noorsootöötajaid) ja noorsootöötajate koolitamist teemade käsitlemiseks.“ (Mölder, 2017)

Kuna 2018. aastal on plaanis seadustada Eesti riigis taastav õigus, siis soovitab töö autor rakendada taastavõiguse põhimõtteid koolides laiemalt. Taastavõiguse põhiideeks võib pidada oma teo n-õ heastamist mingi teise teoga, näiteks koolide puhul võiks selleks olla kellegi teise eest korrapidaja olemine või kellegi õpiku rikkumise järel sellele uue ümbrise muretsemine ja paigaldamine vms. Need asjad ei pea olema keerulised, vaid võivad olla väiksed, kuid samas õpetlikud.

„././,et taastava õiguse idee on vähem karistada, rohkem mõjutada, lepitada ja rohkem üldkasuliku töö tunde, näiteks kui mina olen 15.a ja viskan sinu akna puruks, sinu kodu akna, siis ma tulen kas parandan akna, niidan sul muru või teen midagi selle teo heastamiseks, et see on pigem nagu kahjude heastamine.“ (Paddar, 2017)

Taastavõiguse rakendamine on üsna uudne, ilmselt paljud ametnikud ei ole sellega veel kursis, mistõttu seda ei osatud ka niivõrd intervjuudes välja tuua. Samas need, kes selle välja tõid, leidsid Eesti riigi kontekstis, et see ei pruugi omada sama efekti nagu mujal maailmas (nt Norras, Hollandis, kus seda kasutatakse).

„Me räägime väga palju sellest, mis asi on taastav õigus, kuna see seadustatakse 2018. aastast. Sellel on väga palju plusse ja on olemas ka miinuseid. Pluss on loomulikult see, kui toimub õigusrikkumine, siis esmalt on andestamine ja oma tööga või muuga toimub heastamine. Kas me oleme valmis selleks, on omaette küsimus.“ (Heido, 2017)

Kokkuvõtlikult on perekond, kool ja ka sotsiaalabisüsteemid sotsiaalse kontrolli teooria komponendid, mis mõjutavad seda, mil määral noored (sh alaealised) võivad sattuda kuritegelikule teele (vt käesolev lk 16–17; Wiatrowski, et al, 1981, p. 525; Markina & Žarkovski, 2014, lk 25). Seetõttu on oluline nendele aspektidele suurt tähelepanu pöörata just delinkventse käitumise ja selle latentsuse vähendamiseks. Ohvritele suunatud tegevus on samuti asjakohane, sest delinkventsed käitumisviisid mõjutavad ohvriks langemist, mis on latentne valdkond (Agnew, 1992, p. 47; vt ka käesolev töö ptk 1.3).

KOKKUVÕTE

Alaealiste delinkventne käitumine on olnud pikaajaline probleem nii mujal riikides kui ka Eestis ja selle ennetamine on ka üks riigi kriminaalpoliitika prioriteet. Ametliku statistika järgi registreeriti 2015. aastal 1428 alaealise poolt toime pandud kuritegu, mis on 86 võrra rohkem kui aastal 2014. Samas 2016. aastal registreeriti 1016 alaealise poolt toime pandud kuritegu, mis näitab vastupidiselt eelnevale langustrendi. Magistritöös uuriti **kuivõrd on alaealiste õigusrikkumised latentsed ja kuidas on võimalik alaealiste delinkventseid käitumisviise ja latentsust vähendada?**

Alaealiste õigusrikkumisi saab jagada nii registreeritud ehk nähtavaks kui ka registreerimata ehk latentseks (peit)kuritegevuseks. Viimasele keskenduvad eelkõige ka eneseteadustus-uuringud, mis koguvad informatsiooni alaealiste delinkventsetest käitumisviisidest ja õigusrikkumiste latentsusest, mille raames alaealised täitsid ankeetküsitlusi. Magistritöö autor tõi välja nii alaealiste enda seisukohad, ekspertide hinnangud kui ka ametliku statistika alaealiste delinkventsetest käitumisviisidest ja latentsusest Lõuna-Eestis.

Magistritöö **eesmärk** oli välja selgitada alaealiste delinkventsete käitumisviiside levimus ja latentsus ning teha empiirilise uuringu põhjal ettepanekuid nende võimalikuks vähendamiseks. Eesmärgi saavutamiseks viidi läbi nii kvantitatiivne kui ka kvalitatiivne uuring.

Kvantitatiivse analüüsi jaoks viidi läbi ajavahemikus 18.01.2017–07.03.2017 ankeetküsitlus 324 õpilasele, millele täielikult vastas 232 14–17-aastast õpilast, kes õpivad Lõuna-Eesti maakondade (Jõgeva, Tartu, Põlva, Valga, Viljandi, Võru) suuremate koolide 9. ja 10. klassides. Jõgeva, Tartu, Põlva, Valga ja Viljandi alaealiste ankeetküsitluste tulemustele liideti võrdluseks ka 2015. aastal kogutud Võrumaa kolme kooli 190 õpilase vastused. Tulemusi töödeldi andmetöötlusprogrammiga LimeSurvey ja Microsoft Excel, mille põhjal koostati tabelid ja joonised magistritöös esitamiseks.

Kvalitatiivse uuringu valimi moodustasid 8 alaealistega tegelevat eksperti Lõuna-Eestist, kellega viidi läbi poolstruktureeritud intervjuud, kus nelja põhiküsimuse eesmärk oli välja selgitada alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalused.

Magistritöö probleemi lahendamiseks oli püsitatud kolm uurimisküsimust. Seda, mil määral on alaealiste õigusrikkumised latentsed Lõuna-Eesti suuremates koolides, kirjeldab hästi fakt,

et 55% küsitletud alaealistest märkis, et nende delinkventsetest käitumisviisidest ei ole politsei teadlik. Seega üksnes selle uuringu raames tehtud tulemuste põhjal saab väita, et rohkem kui pooled alaealiste rikkumised jäävad tegelikult nende enda teada.

Teiseks uuriti, missugused on levinumad delinkventsed käitumisviisid alaealiste seas Lõuna-Eesti suuremates koolides. Selgus, et levinumad delinkventsed käitumisviisid on alkoholi ja tubaka tarvitamine, vastava kategooria mootorsõiduki juhtimisõiguse puudumine või alkoholihoobes mootorsõiduki juhtimine ning samuti kellegi teise mõnitamine ja solvamine, lükkamine ja löömine.

Statistika, ekspertide hinnangu ja alaealiste küsitluse põhjal saab öelda, et tulemused levinumate delinkventsete ja õigusrikkumiste latentsuse osas on sarnased. Küll aga oli ekspertide hinnangul kõige latentsemaks seksuaalseenesemääramise vastaste tegude mainimine alaealiste poolt kesine – seda toodi välja vaid neljal korral ja ükski neist ei ole teada politseile.

Kolmandaks selgitati välja, missugused on alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamise võimalused Lõuna-Eestis. Ei ole kahtlust, et erinevaid ennetusmeetmeid üle Eesti on palju, kuid käesoleva magistritöö raames läbi viidud intervjuudes nimetati kõige rohkem, et vajalik on tõsta alaealiste teadlikkust ja arendada lastevanemate kasvatusteadmisi ja -oskuseid.

Töö autor esitas neljast aspektist (perekond, ohvrid, sotsiaalsüsteemid ja kool) lähtudes oma ettepanekud probleemide leevendamiseks. Perekondlikust aspektist lähtudes soovitas autor rohkem korraldada kohustuslike koolitusi või kursuseid lapsevanematele kasvatusoskuste parandamiseks, nii alaealistele kui lapsevanematele soovitas korraldada obligatoorseid perekonna-, suhtlemis- või seksuaal(kasvatus)õpetuse kursuseid. Niisamuti võiks autori arvates alaealistele suunatud (edukaid) projekte laiendada suuremale piirkonnale. Alaealistest ohvrite seisukohalt töö autor toob välja, et rohkem peaks olema informatsiooni abi saamise võimalustest, kui ohvri suhtes on delinkventne käitumine juba toime pandud. Samuti on alaealisi vaja julgustada abi küsima.

Üsna sageli on alaealiste delinkventsed käitumisviisid põhjustatud tegevusetusest (olgu selleks igavus, enda tõestamine iseendale/sõpradele vms), mistõttu soovitas töö autor soodustada alaealistele veel rohkem huvitegevuste võimaldamist ja rahastamist. Niisamuti julgustab töö autor ametnikke, õpetajaid ja teisi teavitama noorsoopolitseid väiksematest

delinkventsetest käitumisviisidest, sest nendest võivad edasi areneda tõsisemad rikkumised. Lisaks ohvrite julgustamisele võiks töö autori hinnangul korraldada kampaaniaid, et ergutada kõiki elanikke seadusrikkumistest julgemini teavitama või moodustada koguni koostöökogud koolikiusamise vähendamiseks.

Magistritöö autori hinnangul on koolides oluline õpetajate, koolipsühholoogide ja teiste koolitöötajate sihipärane koolitamine koolikiusamise äratundmiseks. Niisamuti pakkus töö autor välja, et kuna noorsoopolitseinike töös muutub järjest aktuaalsemaks taastavõiguse põhimõtted, siis neid võiks üha enam rakendada ka koolis.

Lõputöös selgitati välja alaealiste delinkventsete käitumisviiside levimus ja latentsus ning tehti empiirilise uuringu põhjal ettepanekuid nende võimalikuks vähendamiseks, mis tähendab, et eesmärk saavutati. Magistritöö autori hinnangul võiks edasine magistritöö uurimissuund kaasata kutsekoolide võrdlusuuring magistritöös osalenud koolidele, kuna nimetatud koolid jäid Lõuna-Eesti eneseteadustus-uuringust välja.

SUMMARY

Juvenile delinquency has been a long-term problem in Estonia like in any other country and preventing it is one of the main priorities for criminal policy of Estonia. Police registered 1428 juvenile offences in 2015, 86 cases more than 2014. But in 2016 police registered 1016 juvenile offences, so it was decreased. The purpose of this master's thesis is to answer two questions – **How latent are juvenile offenses in Estonia and how to decrease juvenile delinquency and latency?** In order to reach the aim, quantitative and qualitative researches were carried out.

Juvenile offenses are divided into registered or visible and unregistered or latent (hidden) criminality. This master's thesis focused on latent (hidden) criminality. In order to collect information about juvenile offences and delinquency a self-report study was carried out. Also, interviews with experts of youth work were conducted. The author of this master's thesis gives an overview of juveniles' standpoints, experts' opinions and also official data about juvenile delinquency and latency in South-Estonia.

The poll for quantitative research was accomplished during 18th January until 7th March in 2017 among 324 pupils studying in different schools in South-Estonia. In Jõgeva, Tartu, Põlva, Valga and Viljandi counties research was done in 2017 and in Võru in 2015. There were 422 questionnaires completed that were suitable for the analyses. Data processing programs LimeSurvey and Microsoft Excel were used for the statistical analysis of collected data. The qualitative research selection consisted of 8 experts of youth work who work daily with juveniles in South-Estonia. Half-structured interviews were performed with experts in order to find out juvenile delinquent behaviours and its latency. Also methods to decrease these factors were discussed.

55 percent of juveniles answered that their offences are not known by police. It is remarkable that more than half of the juveniles offences are latent in South-Estonia. For the juveniles the most delinquent behaviours are drinking alcohol, smoking, driving without driver's licence or under the influence of alcohol, insulting behaviour – both verbal and physical.

Analysing the official police statistics, experts opinion and results of the juvenile questionnaire the numbers of the results are quite similar about the most delinquent behaviors and latent

offences. In experts opinion very latent offence of sexual abuse was mentioned few times by juveniles and none of these are known in police.

Definitely there are very many preventing methods already used all over the Estonia. Still experts think that the main two methods should be increasing juvenile's knowledge and developing the parents knowledge and skills about parenting. The author of this master's thesis brought out some suggestions based on four aspects – family, victims, socialsystems and school. The author recommended to do more mandatory courses for parents to improve their parenting skills. Also, there should be obligatory parenting, communication and sexual behaviour courses for juveniles and their parents. The author of this thesis also proposed to have more widespread (successful) projects for juveniles in more regions over Estonia.

From the victims aspect the author of this thesis brought out that there should be more information given about where to get help if they have already been victims of the delinquency. It is also necessary to encourage minors to ask for help.

Juvenile delinquency is very often caused by passivity (e.g. tediousness, proving yourself to you or your peers and so on) that's why the author of this master's thesis recommends from the aspect of socialsystem to make possible for juveniles to have more interests or activities and also to find funding so that these activities/interest can be achieved. The author of this thesis encourages all the social workers, teachers, etc. to inform youth police even about minor delinquency behaviours because in later years these behaviours patterns could develop into more serious offences. There should be also campaigns to encourage all residents to inform law offences more daring or cooperations to decrease bullying at school.

From the school aspect the author of this master's thesis firstly encourages juveniles and social pedagogues to discuss more about bullying at school. Secondly, the author of this thesis suggests to try to start using restorative justice principles also in school because these principals have become more actual in youth police work recently.

The main purpose of the thesis was to find out if juveniles deliquent behaviours latency percentage and methods for decreasing deliquent behaviours and latency were achieved. Juveniles offenses are latent in South-Estonia this has been proved by juveniles' reasearch and it is necessary to decrease the level of it. The next research trend should be in the future in the opinion of the master thesis research in industrial schools because these schools were not involved in self-report study in South-Estonia.

VIIDATUD ALLIKATE LOETELU

- Agnew, R., 1992. Foundation for a general strain theory of crime and delinquency. In: W. Osgoon, E. Baumer & R. Gartner, eds. *Criminology*, 30, pp. 47–87.
- Agnew, R. & Brezina, T., 2009. *Juvenile Delinquency: Causes and Control*. New York: Oxford University Press.
- Alkoholiseadus* (2015).
- Anttila, I., 1964. The Criminological Significance of Unregistered Criminality. *Excerpta Criminologica*, 4, pp. 412–414.
- Anttila, I., 1986. Reorienting the Justice System. In: E. A. Fattah, ed. *Crime Policy to Victim Policy*. New York: St. Martin's Press, pp. 237–245.
- Avaste, R., 2006. *Eneseraporti uuringud alaealiste kuritegevuse uurimismeetodina (Tartu koolides)*. Lõputöö, Tallinn: Sisekaitseakadeemia
- Burgess, A. W., Regehr, C. & Roberts, A. R., 2010. *Victimology : theories and applications*. Sudbury, Mass.: Jones and Bartlett Publishers.
- Campbell, R. & Raja, S., 1999. Secondary Victimization of Rape Victims: Insights from Mental Health Professionals Who Treat Survivors of Violence. In: *Violence and Victims*. USA: University of Illinois at Chicago, Department of Psychology, 14 (3), pp. 261–275.
- Cantor, D. & Lynch, J. P., 2000. Self- Report Surveys as Measures of Crime and Criminal Victimization. In: J. Reno, D. Marcus, M. L. Leary & J. E. Samuela, eds. *Criminal Justice. Measurement and Analyses of Crime and Justice*. Washington: U.S. Department of Justice Office of Justice Programs, 4, pp. 85–138.
- Carls, P., 2016. *Emile Durkheim (1858–1917)*. *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, ISSN 2161-0002. [Võrgumaterjal] Leitav:<http://www.iep.utm.edu/durkheim/> [Kasutatud 27.03.2017].
- Child Poverty Action Group, 2009. *Child wellbeing and child poverty*. [Võrgumaterjal] Leitav: http://www.cpag.org.uk/sites/default/files/CPAG_Poverty133_poverty_wellbeing.pdf [Kasutatud 15.09.2016].
- Christie, N., 1974. *Scandinavian Studies in Criminology*. Oslo: Scandinavian Research Council for Criminology, 5, pp. 7–10.
- Cochran, J. & Akers, R., 1989. Beyond Hellfire: An Exploration of Variable Effects of Religiosity on Adolescent Marijuana and Alcohol Use. *Journal of Research in Crime and Delinquency*. SAGE Publication, 26, pp. 198–225.
- Coleman, C. & Moynihan, J., 1996. *Understanding crime data*. Buckingham: Open University Press.

- Connor, D. F., 2004. *Aggression and antisocial behaviour in children and adolescents: Research and treatment*. New York: The Guilford Press.
- Council of Europe, 2016. *Council of Europe Strategy for the rights of the Child (2016-2021)*. [Võrgumaterjal]
Leitav:<https://rm.coe.int/CoERMPublicCommonSearchServices/DisplayDCTMContent?documentId=090000168066cff8> [Kasutatud 28.12.2016].
- Crosnoe, R., 2006. The Connection Between Academic Failure and Adolescent Drinking in Secondary School. *Sociology of Education*. Austin: University of Texas, Department of Sociology and Population Research Center, 79 (1), pp. 44–60.
- Deflem, M., 2015. Deviance and Social Control. In: E. Goode, ed. *The Handbook of Deviance*. Wiley Blackwell, pp. 30–45.
- Dietz, T. & Wright, J., 2005. Age and Gender Differences and Predictors of Victimization of the Older Homeless. *Journal of Elder Abuse and Neglect*, 17, pp. 37–39.
- Donalek, J. G., 2004. Demystifying nursing research: Phenomenology as a qualitative research method. *Urologic Nursing*, 24, pp. 516–517.
- Edovald, T., 2005. *Kriminaalpoliitika uuringud 4. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas*. Tallinn: Justiitsministeerium.
- Eesti Avatud Noortekeskuste Ühendus, 2016. *Murdepunkt*. [Võrgumaterjal]
Leitav:<https://ank.ee/projektid/murdepunkt/> [Kasutatud 15.03.2017].
- Elliott, D. S. & Menard, S., 1996. Delinquent friends and delinquent behaviour: Temporal and developmental patterns. In: J. D. Hawkins, ed. *Delinquency and crime. Current theories*, Cambridge University Press, pp. 28–67.
- EMCDDA & ESPAD, 2016. *ESPAD REPORT 2015 — Results from the European School Survey Project on Alcohol and Other Drugs*, Luxembourg: EMCDDA–ESPAD joint publications, Publications Office of the European Union.
- Erelt, T., Leemets, T., Mäearu, S. & Raadik, M., 2013. *Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.eki.ee/dict/qs/> [Kasutatud 21.12.2016].
- Erwin, B., Newman, E., McMackin, R., Morrissey, C. & Kaloupek, D., 2000. PTSD, Malevolent Environment, and Criminality among Criminally Involved Male Adolescents. *Criminal Justice and Behavior*, 27 (2), pp. 196–215.
- European Society of Criminology, 2011. The Vilnius Conference. In: C. Györy, ed. *Criminology in Europe*. Freiberg: European Society of Criminology, 12 (3), pp. 2–3.
- Finkelhor, D., Turner, H., Hamby, S. & Ormrod, R., 2011. *Polyvictimization: Children's Exposure to Multiple Types of Violence, Crime, and Abuse*. Washington: Office of Justice Programmes.

- Flick, U., 2009. *An Introduction to Qualitative Research*. 4. toim. London: SAGE Publications.
- Goode, E., 2015. Social Control and Self-Control. In: M. D. Krohn & J. Lane, eds. *The Handbook of Juvenile Delinquency and Juvenile Justice*. Wiley Blackwell, pp. 274–291.
- Gottfredson, M. & Hirschi, T., 1987. The Methodological Adequacy of Longitudinal Research on Crime. *Criminology/ American Society of Criminology*. The University of Arizona: Blackwell, 25, pp. 581–614.
- Gottfredson, M. R. & Hirschi, T., 1990. *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press.
- Haldre, L., 2007. Ülevaade lapse seksuaalsest arengust. Rmt: R. Soonets, A. Popova, M. Roomeldi, L. Haldre, S. Saar, K. Kuiv, M. Paddar, R. Heido ja D. Kutsar, toim-d. *Lapse väärkohtlemine II*, lk 9–23.
- Haridus- ja Teadusministeerium, 2013. *Noortevaldkonna arengukava 2014–2020*. [Võrgumaterjal]
Leitav: http://www.hm.ee/sites/default/files/noortevaldkonna_arengukava_2014-2020.pdf
[Kasutatud 30.08.2016].
- Haridus- ja Teadusministeerium, 2017. *PISA 2015: õpilaste rahulolu – infomaterjal*. [Võrgumaterjal]
Leitav: https://www.hm.ee/sites/default/files/2017.04.19_pisa_2015_rahulolu_infomaterjal.pdf
[Kasutatud 04.05.2017].
- Hirschi, T., 1969. *Causes of Delinquency*. Berkeley: University of California Press.
- Hirsijärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P., 2005. *Uuri ja kirjuta*. Tallinn: Kirjastus Medicina.
- Hoskin, R., 2012. *The dangers of self-report*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <http://www.sciencebrainwaves.com/the-dangers-of-self-report/> [Kasutatud 02.11.2016].
- Inchley, J., Currie, D., Young, T., Samdal, O., Torsheim, T., Augustson, L., Mathison, F., Aleman-Diaz, A., Molcho, M., Weber, M. & Barnekow, V., 2016. Health Policy for Children and Adolescents, No. 7. Growing up unequal: gender and socioeconomic differences in young people's health and well-being. *Health Behaviour in School-aged Children (HBSC) study: international report from the 2013/2014 survey*. Copenhagen: WHO Regional Office for Europe.
- Ireland, T. & Spatz Widom, C., 1995. *Childhood Victimization and Risk for Alcohol and Drug Arrests*. Washington, DC: National Institute of Justice.
- Junger-Tas, J., & Marshall, I. H., 1999. The Self-Report Methodology in Crime Research. In: *Crime and Justice*. The University of Chicago Press, 25, pp. 291–367.

Junger-Tas, J., Marshall, I. H., Enzmann, D., Killian, M., Steketee, M. & Gruszczynska, B., 2010. *Juvenile Delinquency in Europe and Beyond. Results of the Second International Self-Report Delinquency Study*. New York: Springer.

Justiitsministeerium, 2010. *Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018*. [Võrgumaterjal]
Leitav:http://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/seletuskiri_kriminaalpoliitika_arengusuunad_aastani_2018.pdf [Kasutatud 01.08.2016].

Justiitsministeerium, 2015. *Vägivalla ennetamise strateegia aastateks 2015-2020*.
[Võrgumaterjal]
Leitav:http://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/www.kriminaalpoliitika.ee/files/elfinder/dokumentid/ves_2015-2020_1.pdf [Kasutatud 05.05.2016].

Justiitsministeerium, 2016a. *Kuritegevus Eestis 2015. Kriminaalpoliitika uuringud 22*.
Tallinn: Justiitsministeerium.

Justiitsministeerium, 2016b. *Kuriteoennetuse võrgustik*. [Võrgumaterjal]
Leitav:<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuriteoennetus/kuriteoennetuse-vorgustik>
[Kasutatud 14.03.2017].

Justiitsministeerium, 2016c. *Sotsiaalprogrammid*. [Võrgumaterjal]
Leitav:<http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/teemalehed/sotsiaalprogrammid> [Kasutatud 15.03.2017].

Justiitsministeerium, 2017. *Kuritegevus Eestis 2016. Kriminaalpoliitika uuringud 23*. Tallinn: Justiitsministeerium.

Karistusseadustik (2016).

Kartavtseva, N., 2015. *Koolinoorte uimastite tarbimise võrdlev uuring Tallinna koolides*.
Lõputöö; Muraste: Sisekaitseakadeemia.

Kaufman, J. & Spatz Wisdom, C., 1999. Childhood Victimization, Running Away, and Delinquency. *Journal of Research in Crime and Delinquency*, 36, pp. 347–370.

Kilpatrick, D., Saunders, B. & Smith, D., 2003. *Youth Victimization: Prevalence and Implications*. Washington: DC: National Institute of Justice.

Kilpatrick, D. G., Ruggiero, K. J., Acierno, R., Saunders, B. E., Resnick, H.S. & Best, C. L., 2003. Violence and risk of PTSD, major depression, substance abuse/dependence, and comorbidity: Results from the National Survey of Adolescents. In: A. M. Nezu, ed. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 71 (4), pp. 692–700.

Klais, K., 2000. *Politsei ja latentne kuritegevus*. Lõputöö, Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Korrekaitseadus (2015).

Kraam, S., 2015. *Eneseteadustus-uuring alaealiste delinkventse käitumise levimusest Võrumaal*. Lõputöö, Muraste: Sisekaitseakadeemia.

Laherand, M-L., 2008. *Kvalitatiivne uurimisviis*. Tallinn: OÜ Infotrükk.

Lastekaitseadus (2014).

Lewit, E. M. & Schuurmann Baker, L., 1996. Child indicators: Children as victims of violence. *Journal: The Juvenile Court, The future of children*. 6 (3), pp. 147–156.

Liiklusseadus (2015).

Lucia, S., Herrmann, L. & Killias, M., 2007. How important are interview methods and questionnaire designs in research on self-reported juvenile delinquency? An experimental comparison of Internet vs paper-and-pencil questionnaires and different definitions of the reference period. *Journal of Experimental Criminology*, 3, pp. 39–64.

Lõuna-Eesti Turism, 2016. *Puhka aktiivselt*. [Võrgumaterjal]

Leitav:<http://southeastonia.ee/est/puhka-aktiivselt> [Kasutatud 28.03.2017].

Macionis, J. J. & Kain, E. L., 1989. *Instructor's Manual, Sociology*. Englewood Cliffs, N.J: Prentice Hall.

Malberg, K., 2014. *Eesti alaealiste enesekontroll ja selle mõjud*. Magistritöö, Tallinn: Tartu Ülikool.

Markina, A. & Sahverdov-Žarkovski, B., 2007. *Eesti alaealiste hälbiv käitumine*. Tallinn: Justiitsministeerium.

Markina, A. & Žarkovski, B., 2014. *Laste hälbiv käitumine Eestis 2014*. Tallinn: Justiitsministeerium.

Marshall, I. H. & Boutellier, H., 2013. Josine Junger-Tas: the life and works of a compassionate criminologist. *European Journal of Criminal Policy and Research*, 19 (2), pp. 71–84.

Marshall, I. H., Enzmann, D., Hough, M., Killias, M., Kivivuori, J. & Steketee, M., 2015. *Youth Victimization and Reporting to Police. First results from the Third Round of the International Self-Report Delinquency Study (ISR3D)*. [Võrgumaterjal]
Leitav: http://www.northeastern.edu/isrd/wp-content/uploads/2016/01/ISR3D_TechRep_03.pdf [Kasutatud 28.12.2016].

McMurtry, R. & Curling, A., 2008. *The review of the roots of youth violence*, 5. Toronto: [Government of] Ontario.

Muncie, J., 1999. *Youth and Crime. A Critical Introduction*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage Publications.

Narkootiliste ja psühhotroopsete ainete ning nende lähteainete seadus (2016).

Neuman, W. L., 2011. *Social research methods : qualitative and quantitative approaches*. Boston: Pearson.

Niglas, K., 2004. *The combined use of quantitative methods in educational research*. Doktoritöö, Tallinn: TPÜ kirjastus.

Noorsootöö seadus (2016).

Northeastern University, 2012. *International Self-Report Delinquency Study (ISRD)*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.northeastern.edu/isrd/> [Kasutatud 28.12.2016].

OK Arenduskeskus, 2015. *Võrgustikutöö hoolivas kogukonnas*. [Võrgumaterjal] Leitav:http://www.ami.ee/leht/wp-content/uploads/2015/05/veebiv%C3%A4ljaanne_uus.compressed.pdf [Kasutatud 08.01.2017].

Oltman, R., 2011. Underreporting of Crime. *Social Contract Journal - Summer 2011*. Petoskey: Social Contract Press, 21 (4), pp. 32–34.

Orth, U., Montada, L. & Maercker, A., 2006. Feelings of Revenge, Retaliation Motive, and Posttraumatic Stress Reactions in Crime Victims. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(2) , pp. 229–243.

Parkja, K. & Otter-Üprus, F., 1999. *Ohvriabi käsiraamat*. [Võrgumaterjal] Leitav:<http://raulpage.org/ohvriabi/#esimene> [Kasutatud 29.11.2016].

Paulhus, D. L. & Vazire, S., 2007. The Self-Report Method. In: R. W. Robins, R. C. Fraley & R. F. Krueger, eds. *Handbook of research methods in personality psychology*. New York: Guilford, pp. 224–239.

Perekonnaseadus (2016).

Persson, L. G.W., 1980. *Hidden criminality - theoretical and methodological problems, empirical results*. Doctoral dissertation, Stockholm: University of Stockholm Department of Sociology.

Politsei- ja Piirivalveamet, 2017a. *Analüüsi- ja andmelao infosüsteemi ALIS väljavõtte alaealiste poolt toime pandud süüteod 2015-2016.a Lõuna prefektuuris*, kättesaadav Politsei- ja Piirivalveameti siseveebist [Kasutatud 20.03.2017].

Politsei- ja Piirivalveamet, 2017b. *Lõuna prefektuuri teeninduspiirkond ja Lõuna-Eesti maakondade eripärad*, kättesaadav Politsei- ja Piirivalveameti siseveebist. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://ppa-siseveeb.polsise/lop/> [Kasutatud 27.02.2017].

Politsei- ja Piirivalveamet, 2017c. *Lõuna prefektuuri ülesed ennetusprojektid*. [Võrgumaterjal] Leitav:<https://www.politsei.ee/et/ennetus/louna-prefektuur/> [Kasutatud 15.03.2017].

Politsei-ja Piirivalveamet, 2017d. *Projekt "Murdepunkt"*. [Võrgumaterjal]
Leitav:<https://www.politsei.ee/et/ennetus/ennetusprojektid/projekt-murdepunkt.dot>
[Kasutatud 15.03.2017].

*Portfield, A., L., 1946. *Youth in trouble, studies in delinquency and despair, with plans for prevention*. Fort Worth, Texas: Leo Potishman Foundation.

Põhikooli- ja gümnaasiumiseadus (2016).

Pällin, P., 2003. *Alaealiste kriminaalse käitumise mikrosotsiaalsed põhjused Valgamaa koolinoorte näitel*. Lõputöö, Tallinn: Sisekaitseakadeemia

Regnerus, M., 2003. Moral Communities and Adolescent Delinquency: Religious Contexts and Community Social Control. *Sociological Quarterly*. Austin: University of Texas, Department of Sociology, 44, pp. 523–554.

Research Methods Knowledge Base, 2006. *Web Center for Social Research Methods*. [Võrgumaterjal] Leitav: <http://www.socialresearchmethods.net/kb/index.php> [Kasutatud 21.12.2016].

*Robins, R. W., Norem, J. K. & Cheek, J. M., 1999. Naturalizing the self. In: *Handbook of Personality*, L. A. Pervin, ed.. New York: Guilford Press, 2, pp. 443–477.

Rudzki, T., 2009. Regarding topic on prognoses of latent criminality. *Societal Studies*. Lithuania: Mykolas Romeris University, 2 (2), pp. 225–243.

Salagaev, A., 2003. Juvenile Delinquency. *World Report YOUTH 2003: The global situation of young people*. New York: United Nations, Department of Economic and Social Affairs, pp. 188–206.

Sampson, R. J. & Groves, W., 1989. Community Structure and Crime: Testing Social-Disorganization Theory. *American Journal of Sociology*, pp. 774–802.

Sarkar, N. N. & Sarkar, R., 2005. Sexual Assault on Woman: Its Impact on Her Life and Living in Society. *Sexual and Relationship Therapy*, Volume 20, pp. 407–419.

Scarpa, A., Haden, S. C. & Hurley, J., 2006. Community Violence Victimization and Symptoms of Posttraumatic Stress Disorder: The Moderating Effects of Coping and Social Support. *Journal of Interpersonal Violence*, 21(4), pp. 446–469.

Sherry, L., 2009. Labeling Theory. In: H. T. Greene & S. L. Gabbidon, eds. *Encyclopedia of Race and Crime*, 2. Thousand Oaks, CA: Sage Publications, Inc.

Shoham, S. G., Knepper, P. & Kett, M., 2010. *International Handbook of Victimization*. CRC Press.

Siegel, J. & Williams, L., 2003. Risk Factors for Sexual Victimization of Women: Results from a prospective study. *Violence Against Women*, 9, pp. 902–930.

Siegel, L. J., 2009. *Criminology*, 10th ed. Belmont, CA: Thomson Wadsworth.

*Siegel, L. J., Welsh, B. C. & Senna, J. J., 2003. *Juvenile delinquency: Theory, practice, and law*, 8th ed. Toronto, Ontario: Wadsworth/Thomson Learning.

Siegfried, C. B., Ko, S. J. & Kelley, A., 2004. *Victimization and Juvenile Offending*. [Võrgumaterjal]

Leitav:http://www.nctsn.org/nctsn_assets/pdfs/edu_materials/victimization_juvenile_offending.pdf [Kasutatud 23.08.2016].

Siseministeerium, 2015. *Siseturvalisuse arengukava 2015-2020*. [Võrgumaterjal]

Leitav:https://www.siseministeerium.ee/sites/default/files/dokumentid/Arengukavad/siseturvalisuse_arengukava_2015-2020_kodulehele.pdf [Kasutatud 01.08.2016].

Skogan, W. G., 1977. Dimensions of the Dark Figure of Unreported Crime. *Crime & Delinquency*. SAGE Publications, 23 (1), pp. 41–50.

Statistikaamet, 2016. *RV0241: Rahvastik soo, vanuse ja haldusüksuse või asutusüksuse liigi järgi, 1. jaanuar*. [Võrgumaterjal]

Leitav: http://pub.stat.ee/px-web.2001/Dialog/varval.asp?ma=RV0241&ti=RAHVASTIK+SOO%2C+VANUSE+JA+HALDUS%DCKSUSE+V%D5I+ASUSTUS%DCKSUSE+LIIGI+J%C4RGI%2C+1%2E+JAANUAR&path=../Database/Rahvastik/01Rahvastikunaitajad_ja_kosseis/04Rahvaarv_ja_rahvastiku_kosseis/&lang=2 [Kasutatud 27.03.2017].

Teddlie, C. & Tashakkori, A., 2009. *Foundation of Mixed Methods Research: Integrating Quantitative and Qualitative Approaches in the Social and Behavioral Sciences*. Thousand Oaks: Sage Publications, Inc.

Teddlie, C. & Yu, F., 2007. Mixed Methods Sampling: A Typology With Examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), pp.77–100.

Tervise Arengu Instituut, 2016. *Eesti kooliõpilaste tervisekäitumine. 2013/2014. õppeaasta uuringu raport*. [Võrgumaterjal]

Leitav:https://intra.tai.ee//images/prints/documents/146702487819_Eesti_kooliopilaste_tervisekaitumine_2103-14_raport.pdf [Kasutatud 15.09.2016].

Thornberry, T. & Krohn, M. D., 2000. The Self-Report method for Measuring Delinquency and Crime. In: J. Reno, D. Marcus, M. Leary & J. E. Samuela, eds. *Criminal Justice 2000. Measurement and Analyses of Crime and Justice*. Washington: U.S Department of Justice Office of Justice Programs, 4, pp. 33–84.

Titterington, V., 2006. A Retrospective Investigation of Gender Inequality and Female Homicide Victimization. *Sociological Spectrum*, 26, pp. 205–231.

Tomaskovic-Devey, D., Pfaff Wright, C., Czaja, R. & Miller, K., 2006. Self-Reports of Police Speeding Stops by Race: Results from the North Carolina Reverse Record Check

Survey. *Journal of Quantitative Criminology*. Springer Science+Business Media, 22, pp. 279–297.

Traat, U., 2009. Eneseteadustus-uuring kriminoloogilise meetodina. *Sisekaitseakadeemia toimetised 2009 (8) "teamiste mahukas turvalisus"*, lk 134–151. Tallinn: Sisekaitseakadeemia.

Traat, U., 2010. Viktimoloogia: aine, areng ja uuringud. Rmt: *Ühiskonna turvalisuse teenistuses*. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, lk 149–162.

Tubakaseadus (2016).

United Nations, 1990. *Convention on the Rights of the Child*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <http://www.ohchr.org/en/professionalinterest/pages/crc.aspx> [Kasutatud 28.12.2016].

Vabariigi Valitsus, 2011. *Vabariigi Valitsuse 6. jaanuari 2011. a määrus nr 2 „Gümnaasiumi riiklik õppekava” Lisa 5*. [Võrgumaterjal]
Leitav: https://www.riigiteataja.ee/aktilisa/1290/8201/4021/2m_lisa5.pdf [Kasutatud 15.03.2017].

Vihalemm, 2014. *Vaatlus*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <https://sisu.ut.ee/samm/vaatlus> [Kasutatud 03.01.2016].

Vogt, P. W., Gardner, D. C. & Haeffele, L. M., 2012. *When to Use What Research Design?* New York, London: The Guilford Press.

Warden, D. & Christie, D., 1999. *Teaching social behaviour: Classroom activities to foster children's interpersonal awareness*. London: David Fulton Publishers.

Wiatrowski, M. D., Griswold, D. B. & Roberts, M. K., 1981. Social Control Theory And Delinquency. *American Sociological Review*, 46 (5), pp. 525–541.

Wikström, P.-O. H. & Butterworth, D. A., 2011. *Adolescent Crime: Individual differences and lifestyles*. New York: Routledge.

World Society of Victimology, 2016. *History and Overview*. [Võrgumaterjal]
Leitav: <http://www.worldsocietyofvictimology.org/about-us/history-and-overview/> [Kasutatud 01.12.2016].

Õunapuu, L., 2014. *Kvalitatiivne ja kvantitatiivne uurimisviis sotsiaalteadustes*. Tartu: Tartu Ülikool.

TABELITE JA JOONISTE LOETELU

Tabel 1. Levinumad alaealiste delinkventsed käitumisviisid	13
Tabel 2. Sotsiaalse kontrolli teooria sotsiaalsete sidemete komponendid	14
Tabel 3. Rahvusvahelised delinkventsete käitumisviiside eneseteadustus-uuringud	30
Tabel 4. Uurimisküsimustele vastamiseks kasutatud andmekogumismeetodid ja andmeanalüüsi kateegooriad	36
Tabel 5. Intervjueeritud ekspertide tunnused, asutus/organisatsioon, ametikoht, tööstaaž, intervjuu koht	39
Tabel 6. Vastanute sotsiaaldemograafiline koosseis	40
Tabel 7. Lõuna prefektuuri alaealiste õigusrikkumiste statistika ja koolide ankeetküsitluse tulemuste võrdlus	45
Tabel 8. Eksperti kokkupuude alaealiste moraalsete normidega. Väljavõte Nvivost	47
Tabel 9. Eksperti kokkupuude alaealiste kuritegudega. Väljavõte Nvivost	49
Tabel 10. Eksperti kokkupuude alaealiste väärtegudega. Väljavõte Nvivost	49
Tabel 11. Eksperti kokkupuude alaealiste muude õigusnormidega. Väljavõte Nvivost	50
Tabel 12. Eksperti hinnang, mis on seotud alaealiste õigusrikkumiste latentsusega. Väljavõte Nvivost	50
Tabel 14. Tsitaadid ekspertintervjuudest alaealiste õigusrikkumiste latentsuse kohta	52
Tabel 15. Andmeanalüüsi kateegooriad ja koodid. Väljavõte Nvivost	88
Joonis 1. Alaealiste delinkventsete käitumisviiside jaotus	12
Joonis 2. Levinumad rikkumised	43
Joonis 3. Lõuna-Eesti alaealiste rikkumiste ajendid	44
Joonis 4. Põhjuseta puudumised	45
Joonis 5. Delinkventselt käitunud alaealiste politseile teadaolevad rikkumised	45
Joonis 6. Alaealiste delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamine sihtrühmade suunitlusega. Väljavõte Nvivost	57

LISAD

Lisa 1. Ankeet

KÜSITLUS

" Noored ja ühiskond "

Tere, lugupeetud noor! Olen Sisekaitseakadeemia Sisejulgeoleku instituudi õpilane Stina Kraam. Läbiviidava küsitluse eesmärk on uurida noori ja saadud tulemusi kasutatakse üksnes magistritöö koostamisel statistiliste koondandmetena. Tegemist on ANONÜÜMSE küsitlusega. Küsitlus koosneb 46 küsimusest, vastamine võtab aega 10-15 minutit. Vali igale küsimusele kõige sobivam vastuse variant.

Täna Teid koostöö eest!

ÕPILANE

1. Kas oled kunagi seadust rikkunud?

- jah, olen
- ei ole (jätka küsimusest nr.19)

2. Kui vana olid, kui panid toime esimese õigusrikkumise?

- ≤10
- 11–13 aastane
- 14–16 aastane
- 17–18 aastane

3. Milliseid järgmisi reeglite rikkumisi oled toime pannud?

- suitsetamine
- alkoholi tarvitamine
- lubadeta auto juhtimine
- alkoholi joobes auto juhtimine
- varastamine
- kelleltki millegi ära võtmine
- relva koolis kandmine (sh nuga)
- kaasõpilase lükkamine/löömine
- mõnitamine/ solvamine
- muud

4. Kui sagedasti oled eelpool nimetatud rikkumisi toime pannud?

- kogu aeg
- sageli
- paar korda
- mitte kunagi

5. Millal on rikkumised aset leidnud?

- nädala sees, õhtusel ajal
- nädala sees, päevasel ajal
- nädalavahetusel, õhtusel ajal
- nädalavahetusel, päevasel ajal

6. Miks seda tegid?

- halb rahaline olukord
- perekondlikud probleemid
- halb tuju
- keegi tegi minu üle nalja
- kaitsesin ennast/ sõpra
- muu

7. Kas tarvitad alkoholi?

- jah
- ei

8. Kui tihti tarvitad alkoholi?

- iga päev
- rohkem kui kord nädalas
- kord nädalas
- kord kuus
- 1–2 korda aastas
- mitte kunagi

9. Kui vanalt alustasid alkoholi tarvitamisega?

- ≤10
- 11–13 aastane
- 14–16 aastane
- 17–18 aastane

10. Millist alkoholi tarvitad peamiselt?

- lahja alkohol (siider, õlu, kokteilid)
- kange alkohol (viin, rumm, viski)
- mõlemaid

11. Kas tarvitad narkootilisi aineid?

- jah
- ei (jätkka küsimusest nr. 14)

12. Kui jah, siis millised on peamised narkootikumid, mida tarvitad?

- kanep
- GHB
- kokaiin
- amfetamiin
- extasy
- muu

13. Kui sagedasti tarvitad narkootilisi aineid?

- iga päev
- rohkem kui kord nädalas
- kord nädalas
- kord kuus
- 1–2 korda aastas
- mitte kunagi

14. Kas on juhtunud, et oled omaniku loata võtnud asju või raha (nt kauplusest, sõpradelt ja teistelt)?

- kogu aeg
- sageli
- paar korda
- mitte kunagi

15. Milline väärtus oli võetud asjal?

- vähem kui 10 eurot
- 10–20 eurot
- 20–40 eurot
- 40–50 eurot
- rohkem kui 50 eurot

16. Milliseid järgnevaid käitumisviise oled toime pannud?

- kedagi löönud
- peksnud
- solvanud/mõnitanud/ halvasti öelnud
- ähvardanud
- tahtevastaseltsuguühtesse astunud
- ei ole ühtegi neist

17. Kui sageli oled kasutanud eelnevalt nimetatud käitumisviise?

- kogu aeg
- sageli
- paar korda
- mitte kunagi

18. Mis põhjustel oled seda teinud?

- nalja pärast
- sõbrad tahtsid
- halb tuju
- mind on ennast mõnitatud
- kaitsesin ennast
- muu

19. Kas oled ise sattunud küsimuses nr 16 nimetatud käitumisviiside ohvriks?

- ei ole
- jah, mind on löödud
- jah, mind on ähvardatud
- jah, muu

20. Kas oled kodust ära jooksnud?

- jah, rohkem kui viis korda
- jah, kaks/kolm korda
- jah, üks kord
- ei ole

PEREKOND

21. Milline on sinu läbisaamine perekonnaga?

- väga hea
- hea
- pigem hea
- pigem halb
- halb
- väga halb

22. Kas sinu vanemad elavad koos?

- jah
- ei, elan emaga
- ei, elan isaga
- mul on kasuvanem(ad)
- elan üksinda
- muu

23. Kui palju lapsi on sinu perekonnas (koos sinuga)?

- üks
- kaks kuni neli
- viis või rohkem

24. Milline on perekonna rahaline (majanduslik) olukord?

- hea
- pigem hea
- keskmine
- pigem halb
- halb

25. Kas sinu perekonnas on keegi toime pannud õigusrikkumisi?

- ei ole
- jah, minu õde/vend
- jah, minu isa/ema
- jah, minu kasuvanem
- ei tea

26. Kas sinu pereliikmeid on karistatud tehtud teo eest?

- jah, pidevalt
- jah, kaks/ kolm korda
- jah, üks kord
- ei ole kordagi

KOOL

27. Milline on sinu läbisaamine õpetajatega?

- väga hea
- hea
- pigem hea
- pigem halb
- halb
- väga halb

28. Milline on sinu läbisaamine klassikaaslastega?

- väga hea
- hea
- pigem hea
- pigem halb
- halb
- väga halb

29. Kas sina/sinu sõber on langenud koolikiusamise ohvriks?

- jah
- ei

30. Kas oled ise kiusanud koolikaaslast?

- jah
- ei

31. Kas oled koolist põhjuseta puudunud?

- jah, rohkem kui kuu
- jah, nädalaid
- jah, paar päeva
- jah, paar tundi
- ei ole kordagi

SÕBRAD

32. Milline on sinu läbisaamine sõpradega?

- väga hea
- hea
- pigem hea
- pigem halb
- halb
- väga halb

33. Kui mitu head sõpra sul on?

- üle kümne
- viis kuni kümme
- kaks kuni neli
- üks
- ei ole ühtegi

34. Kuivõrd sinu sõbrad on toime pannud õigusrikkumisi?

- ei
- jah, üks neist
- jah, kaks/kolm neist
- jah, enamik neist
- ei tea

35. Kuivõrd olete koos sõpradega mõnda rikkumist koos toime pannud?

- jah, enamik neist
- jah, kaks/ kolm korda
- jah, üks kord
- ei ole

36. Milliseid rikkumisi tead, mida on sinu sõbrad toime pannud?

- suitsetamine
- alkoholi tarvitamine
- lubadeta auto juhtimine
- alkoholijoobes auto juhtimine
- varastamine
- kelleltki millegi ära võtmine
- relva koolis kandmine (sh nuga)
- kaasõpilase lükkamine/löömine
- mõnitamine/ solvamine
- muud

POLITSEI

37. Kuivõrd on sinul olnud kokkupuuteid politseiga?

- jah, pidevalt
- jah, kaks/ kolm korda
- jah, üks kord
- ei ole kordagi

38. Kas oled põgenenud politsei eest?

- jah, pidevalt
- jah, kaks/ kolm korda
- jah, üks kord
- ei ole kordagi

39. Kas kõik sinu rikkumised on politseile teada?

- kõik
- enamus
- kaks/kolm neist
- üks neist
- mitte ükski

40. Missugused sinu rikkumised ei ole politseile teada?

.....
.....

41. Kui oled karistada saanud, siis millised on karistused olnud?

- hoiatus
- rahatrahv
- üldkasulik töö
- arest
- vangistus
- ei ole saanud karistada

42. Milline oli karistus sinu arvates?

- täiesti õiglane
- ei oleks olnud vajalik
- oleks võinud olla väiksem
- oleks pidanud olema suurem
- täiesti ebaõiglane
- ei ole saanud karistada

DEMOGRAAFILINE OSA

43. Sugu

- Mees
- Naine

44. Vanus

- ≤13
- 14–15 aastane
- 16–17 aastane
- ≥18

45. Klass

- 9. klass
- 10. klass

46. Rahvus

- eestlane
- venelane
- muu

Täna vastamast!

Lisa 2. Intervjuu

Lugupeetud kolleeg, noorsootöötaja, psühholoog!

Pöördun Teie poole seoses käsiloleva magistritööga „Eneseteadustus-uuring alaealiste delinkventse käitumise levimusest ja latentsusest Lõuna-Eestis“. Magistritöös uurin kuivõrd on alaealiste delinkventsus levinud ja õigusrikkumised latentsed ning kuidas on neid võimalik vähendada. Töö eesmärgiks on välja selgitada alaealiste delinkventsete käitumisviiside levimus ja latentsus ning teha läbi läbi viidud empiirilise uuringu põhjal ettepanekuid nende võimalikuks vähendamiseks.

Mõisted:

Mis on alaealiste delinkventne käitumine? Delinkventsus kajastab eelkõige alaealiste poolt toimepandud rikkumisi, kuid mitte ainult neid, mis on seadusega sätestatud (alaealiste alkoholi tarvitamise keeld, vargused, kehaline väärkohtlemine jne), vaid ka käitumist, mis ühiskonnas üldiselt heakskiitu ei pälvi (näiteks koolist popi tegemine). Kui isik ei ole veel täiskasvanuks saanud (s.t on alla 18 aastat vana) ja paneb toime õigusrikkumise (kusjuures õigusrikkumiste all on mõeldud nii väärtegevusi kui ka kuritegevusi), siis teda käsitletakse kui alaealist, kelle käitumine võib olla delinkventne.

Mis on alaealiste delinkventsuse latentsus? Latentse ehk nn varjatud (peit)kuritegevuse all on mõeldud kuritegevuse osa, mis mitmesugustel põhjustel ei kajastu kuritegevuse statistikas. Latentne kuritegevus kajastab tegelikult toimepandud registreerimata kuritegevust.

Töö uurimisprobleem on järgmine: kuivõrd on alaealiste õigusrikkumised latentsed ja kuidas on alaealiste delinkventseid käitumisviise ja latentsust vähendada?

Selleks et leida vastused püsitatud uurimisprobleemile, esitan intervjuu käigus 4 küsimust:

1. *Eksperdi kokkupuude alaealiste delinkventsete käitumisviisidega: missuguste alaealiste delinkventsete käitumisviisidega Te oma töös kokku puutute?*
2. *Eksperdi hinnang, mis on seotud alaealiste õigusrikkumiste latentsust soodustavate teguritega: milliseid alaealiste õigusrikkumisi peate latentsemaks (politsei suhtes)?*
3. *Eksperdi hinnang, mis on seotud alaealiste delinkventse käitumise vähendamisega: kuidas püütakse delinkventseid käitumisviise tõkestada /vähendada Teie haldusalas? Tooge välja peamised takistused.*

4. *Eksperdi hinnang, mis on seotud latentsuse vähendamisega:* kuidas oleks võimalik vähendada latentset kuritegevust? Mis on need tegurid, mis takistavad latentse kuritegevuse vähendamist?

Lisa 3. Ekspertintervjuude analüüsi kodeerimistabel

Tabel 14. Andmeanalüüsi kategooriad ja koodid. Väljavõte Nvivo-st (autori koostatud)

Kategooria/kood/alamkood/alamkoodid	Koodi esinemine intervjuudes	Koodi esinemissagedus
I Kokkupuude alaealiste delinkventsete käitumisviisidega	8	55
moraalsed normid	4	9
ebaõpilaslik ja ebaviisakas käitumine	3	4
eakaaslaste psühholoogiline ja füüsiline kiusamine	2	3
ilma vanemate nõusolekuta, vanemate reeglite ja korralduste eiramine	2	2
õigusnormid	8	46
kuriteod	7	12
isikuvastased süüteod	6	30
seksuaalse enesemääramise	6	11
tervisevastased süüteod	5	13
kehaline väärkohtlemine	4	9
raskete tervisekahjustuste tekitamine	1	2
eluvastased süüteod	2	3
elu ja tervist ohustavad süüteod	1	1
vabadusevastased teod	1	1
varavastased süüteod	5	7
süüteod perekonna ja alaealise vastu	2	4
väärteod	5	26
tubakatoodete tarvitamine ja omamine	5	6
alkoholi tarvitamine ja omamine	4	8
avaliku korra rikkumine	3	7
solvamine	2	3
vägivaldselt käitumine	2	4
narkootiliste ainete tarvitamine	3	3
juhtimisõiguseta mootorsõiduki juhtimine	2	2
muud	4	8
koolikohustuste eiramine	4	5
liikumisvabaduse piiramine	2	2
koduste kohustuste eiramine	1	1
II Alaealiste latentsemad õigusrikkumised	8	29
seksuaalse enesemääramise vastased teod	4	7
perevägivald	3	4
eakaaslaste psühholoogiline ja füüsiline kiusamine	3	3
süüteod perekonna ja alaealise vastu	2	3
alkoholi tarvitamine	2	3
omalgatuslikud peod	2	2
koolikohustuse eiramine	1	2
narkootiliste ainete tarvitamine	1	2
tubakatoodete tarvitamine	1	1
koduste kohustuste eiramine	1	1

III Delinkventseid käitumisviise ja latentsust soodustavad tegurid	8	70
lapsevanemate vähene ettevalmistus, aeg ja motiveeritus laste	5	13
alaealiste probleemide ignoreerimine	5	10
finantsprobleemid	5	10
ohvrite hirm rääkida delinkventsusest	4	6
pere stabiilse elukoha ja keskkonna puudumine	3	5
ametnike liigne töökoormus	3	5
ametnike ressursi puudus	2	4
riiklike teenuste ebauhtlus piirkondades	2	4
ametnikud ei ole valmis muudatusteks	2	3
preventiivse töö tegijate vähene hulk	2	3
noorsootöö taseme ebauhtlus	2	2
organisatsiooni või asutuse maine tähtsus	2	2
menetlusprotsesside vältimine	1	2
kiire levik politseioperatsioonide kohta	1	1
IV Delinkventsete käitumisviiside ja latentsuse vähendamine	8	129
alaealiste teadlikkuse tõstmine	8	68
lapsevanemate kasvatusteadmiste ja -oskuste arendamine	6	20
pereteraapia ja nõustamise kättesaadavuse parandamine	3	3
pidevad spetsialiste juhtumipõhised arutelud	3	6
seaduste täiendamine	3	4
efektiivne ametnike vaheline koostöös	2	3
efektiivne ja mõjus infovahetus, infoedastus	2	3
meediakajastuste optimeerimine	2	2
meelepäraste tegevuste pakkumine	2	4
nn haiguslike käitumisviiside teadvustamine/ravi kättesaadavus	2	4
taastav õiguse laiem kasutuselevõtt Eestis	2	5
varane sekkumine	2	5
kompetentsi keskuste arendamine	1	1

Lisa 4. Alaealiste ankeetküsitluste tulemused

Lõuna-Eesti koolide 9. ja 10. klasside küsitluste tulemused												
	1. Seadust rikkunud		2. Esimene õigusrikkumine				4. Rikkumiste sagedus					
	jah	ei	≤10 a	11-13 a	14-16 a	17-18 a	kogu aeg	sageli	paar korda	mitte kunagi		
IÕPLANE												
Kokku	35	29	4	11	20	0	2	31	2	2	29	
%	25.5%	30.5%	13.3%	18.3%	42.6%	0%	40%	59.6%	2.5%	30.5%		
Jõgva koolid												
Kokku	11	10	4	7	0	0	0	4	7	10		
%	8%	10.5%	13.3%	11.7%	0%	0%	0%	7.7%	8.8%	10.5%		
Põlva koolid												
Kokku	27	23	6	15	6	0	1	2	24	23		
%	19.7%	24.2%	20%	25%	12.8%	0%	20%	3.8%	30%	24%		
Tartu koolid												
Kokku	23	13	4	9	10	0	2	4	17	13		
%	16.8%	13.7%	13.3%	15%	21.3%	0%	40%	7.7%	21.3%	13.7%		
Valga koolid												
Kokku	41	20	12	18	11	0	0	11	30	20		
%	29.9%	21.1%	40%	30%	23.4%	0%	0%	21.2%	37.5%	21.1%		
Viljandi koolid												
Kokku	137	95	30	60	47	0	5	52	80	95		
%	59.1%	40.9%	21.9%	43.8%	34.3%	0%	2.2%	22.4%	34.5%	40.9%		
Kõik koolid kokku												

		3. Rikkumised										
		suitsetanud	olnud	lubadeta autot juhtinud	varastanud	võnnud kalleliiki midagi	selva koolis kandnud	jükanud /lõõnud kaasõpiast	mõnitanud solvanud	alkoholi joobes autot juhtinud	alkoholi joobes muu	
			alkoholi joobes									
IÕPLANE												
	Kokku	16	25	6	5	4	1	6	11	3	1	
	%	21.9%	23.8%	13.3%	29.4%	28.6%	14.3%	19.4%	30.6%	33.3%	7.7%	
Jõgeva koolid	Kokku	7	11	5	1	0	0	5	3	0	2	
	%	9.6%	10.5%	11.1%	5.9%	0%	0%	16.1%	8.5%	0%	15.4%	
Põlva koolid	Kokku	15	17	7	1	4	1	7	7	3	4	
	%	20.5%	16.2%	15.6%	5.9%	28.6%	14.3%	22.6%	19.4%	33.3%	30.8%	
Tartu koolid	Kokku	14	19	11	6	4	4	10	9	3	1	
	%	19.2%	18.1%	24.4%	35.3%	28.6%	57.1%	32.3%	25%	33.3%	7.7%	
Valga koolid	Kokku	21	33	16	4	2	1	3	6	0	5	
	%	28.8%	31.4%	35.6%	23.5%	14.3%	14.3%	9.7%	16.7%	0%	38.5%	
Viljandi koolid	Kokku	73	105	45	17	14	7	31	36	9	13	
	%	20.9%	30%	12.9%	4.9%	4%	2%	8.9%	10.3%	2.6%	3.7%	
Kõik koolid kokku												

		5. Rikkuumiste aeg					
		nädala sess. õhtul	nädala sess. päeval	nv, õhtul	nv, päeval		
I ÖPILANE							
	Kokku	11	8	26	6		
	%	26.2%	16.7%	24.5%	17.6%		
Jõgeva koolid							
	Kokku	4	4	11	3		
	%	9.5%	8.3%	10.4%	8.8%		
Põlva koolid							
	Kokku	4	13	18	7		
	%	9.5%	27.1%	17%	20.6%		
Tartu koolid							
	Kokku	8	9	17	7		
	%	19%	18.8%	16%	20.6%		
Valga koolid							
	Kokku	15	14	34	11		
	%	35.7%	29.2%	32.1%	32.4%		
Viljandi koolid							
	Kokku	42	48	106	34		
	%	18.2%	20.9%	46.1%	14.8%		
Kõik koolid kokku							
	Kokku						
	%						
6. Rikkuumiste ajendid							
		perikondlikud põhjused	kaitsesin ennast/ sõpra	halb tuju	raha	keegi tegi minu üle nalja	muu
I ÖPILANE							
	Kokku	2	8	14	0	3	16
	%	13.3%	28.6%	35%	0%	15.8%	20.3%
Jõgeva koolid							
	Kokku	2	1	4	0	1	9
	%	13.3%	3.6%	10%	0%	5.3%	11.4%
Põlva koolid							
	Kokku	1	4	2	0	4	21
	%	6.7%	14.3%	5%	0.0%	21.1%	26.6%
Tartu koolid							
	Kokku	3	10	9	2	7	6
	%	20%	35.7%	22.5%	50%	36.8%	7.6%
Valga koolid							
	Kokku	7	5	11	2	4	27
	%	46.7%	17.9%	27.5%	50%	21.1%	34.2%
Viljandi koolid							
	Kokku	15	28	40	4	19	79
	%	8.1%	15.1%	21.6%	2.2%	10.3%	42.7%
Kõik koolid kokku							
	Kokku						
	%						

I ÕPILANE	7. Alkoholi tarvitamine		8. Tarvitamise sagedus					iga päev
	jah	ei	mitte kumaži	1-2 korda a	kord kuus	rohkem kui kord nädalas	kord nädalas	
Kokku	23	41	35	12	13	1	3	0
%	23,7%	30,4%	28,9%	25%	30,2%	50%	23,1%	0%
Jõgeva koolid	11	10	10	4	5	0	2	0
%	11,3%	7%	8%	8,3%	11,6%	0%	15,4%	0%
Põlva koolid	19	31	30	10	6	0	2	2
%	19,6%	23,0%	24,8%	20,8%	14%	0%	15,4%	40%
Tartu koolid	20	16	16	10	5	1	3	1
%	20,6%	11,9%	13,2%	20,8%	11,6%	50%	23,1%	20%
Valga koolid	24	37	30	12	14	0	3	2
%	24,7%	27,4%	24,8%	25%	32,6%	0%	23,1%	40%
Viljandi koolid	97	135	121	48	43	2	13	5
%	42%	58%	52%	21%	19%	1%	6%	2%
Kõik koolid kokku	10. Enim tarvitatud alkohol							
	9. Esimene alkoholi tarvitamine		14-16 a		17-18 a		mõlemad	
I ÕPILANE	≤10 a	11-13 a	14-16 a	17-18 a	lahja alkohol	kange alkohol		
Kokku	1	6	24	1	16	4	12	
%	12,5%	22,2%	30%	25%	36,4%	17,4%	23,1%	
Jõgeva koolid	1	2	8	0	2	2	7	
%	12,5%	7,4%	10%	0%	4,5%	8,7%	13,5%	
Põlva koolid	3	4	14	0	5	5	11	
%	37,5%	14,8%	17,5%	0%	11,4%	21,7%	21,2%	
Tartu koolid	3	3	13	1	3	9	8	
%	37,5%	11,1%	16,3%	25%	6,8%	39,1%	15,4%	
Valga koolid	0	12	21	2	18	3	14	
%	0%	44,4%	26,3%	50%	40,9%	13%	26,9%	
Viljandi koolid	8	27	80	4	44	23	52	
%	7%	23%	67%	3%	37%	19%	44%	

	11. Narkootilised ained				13. Tarvitamise sagedus				
	jah	ei	iga päev	kord nädalas	kord kuus	1-2 korda aastas	mitte kunagi		
I ÕPILANE									
Kokku	5	59	1	0	0	4	59		
%	21,7%	28,2%	20%	0%	0%	36,4%	28,2%		
Jõgeva koolid									
Kokku	2	19	0	0	0	2	19		
%	8,7%	9,1%	0%	0%	0%	18,2%	9%		
Põlva koolid									
Kokku	7	43	3	1	1	2	43		
%	30,4%	20,6%	60%	100%	16,7%	18%	20,6%		
Tartu koolid									
Kokku	3	33	0	0	3	0	33		
%	13%	15,8%	0%	0%	50%	0%	15,8%		
Valga koolid									
Kokku	6	55	1	0	2	3	55		
%	26,1%	26,3%	20%	0%	33,3%	27,3%	26%		
Viljandi koolid									
Kokku	23	209	5	1	6	11	209		
%	10%	90%	2%	0,4%	2,6%	5%	90%		
	12. Enim tarvitatud narkootikum								
I ÕPILANE	kanep	GHB	kokaiin	amfetamiin	extasy	muu			
Kokku	5	1	3	2	2	0			
%	25%	25%	75%	50%	33%	0%			
Jõgeva koolid									
Kokku	2	0	0	0	0	0			
%	10%	0%	0%	0%	0%	0%			
Põlva koolid									
Kokku	7	2	1	2	3	0			
%	35%	50%	25%	50%	50%	0%			
Tartu koolid									
Kokku	2	1	0	0	0	0			
%	10%	25%	0%	0%	0%	0%			
Valga koolid									
Kokku	4	0	0	0	1	1			
%	20%	0%	0%	0%	17%	100%			
Viljandi koolid									
Kokku	20	4	4	4	6	1			
%	51%	10%	10%	10%	15%	3%			

I ÕPILANE	14. Omaniku loata asjade/raha võtmine					15. Võetud asja väärtus				
	kogu aeg	sageli	paar korda	mitte kunagi	≤10 eurot	10-20 eurot	20-40 eurot	40-50 eurot	≥50 eurot	
Kokku	0	0	7	57	18	0	0	0	1	
%	0%	0%	25,9%	26,9%	51,4%	0%	0%	0%	33,3%	
Jõgeva koolid	Kokku	0	3	18	3	0	0	0	0	
%	0%	0%	11,1%	8,5%	8,6%	0%	0%	0%	0%	
Põlva koolid	Kokku	1	4	55	3	0	0	0	2	
%	100%	0%	14,8%	25,9%	8,6%	0%	0%	0%	66,7%	
Tartu koolid	Kokku	0	5	30	5	0	0	0	1	
%	0%	50%	18,5%	14,2%	14,3%	0%	0%	50%	0%	
Valga koolid	Kokku	0	8	52	6	2	0	0	0	
%	0%	50%	29,6%	24,5%	17,1%	100%	0%	50%	0%	
Viljandi koolid	Kokku	1	27	212	35	2	0	2	3	
%	0,4%	0,9%	11,6%	91,4%	83%	5%	0%	5%	7%	
Kõik koolid kokku										

		16. Vägivalla teod										17. Sagedus			
		loõnud	peksnud	sohvunud/ mõntatud	ähvardatud	tahtevastastelt suguhütesse astunud	ei ole ühtegi neist	mitte kumagi	paar korda	sagei	kogu aeg				
I ÕPILANE															
	Kokku	16	5	21	8	0	41	39	24	0	1				
	%	27,1%	33,2%	38,1%	22,2%	0%	27%	28,5%	28,9%	0%	25%				
	Kokku	5	1	5	2	0	15	15	5	1	0				
	%	8,5%	6,6%	9,1%	5,6%	0%	10%	10,9%	6%	12,5%	0%				
	Kokku	12	8	19	10	0	39	27	18	2	2				
	%	20,3%	53,2%	34,5%	27,8%	0%	26%	19,7%	21,7%	25%	50%				
	Kokku	10	0	0	8	0	22	22	12	2	1				
	%	16,9%	0%	0%	22,2%	0%	15%	16,1%	14,5%	25%	25%				
	Kokku	16	1	10	8	1	33	34	24	3	0				
	%	27,1%	6,6%	18,2%	22,2%	100%	22%	24,8%	28,9%	37,5%	0%				
	Kokku	59	15	55	36	1	150	137	83	8	4				
	%	16,4%	4,2%	15,3%	10%	0,3%	41,8%	59,1%	35,8%	3,4%	1,7%				
		18. Ajend										19. Ise olnud ohver			
		naija päras	sõbrad tahtsid	halb tuju	mind on mõntatud	kaitsesin ennast	et ole	jah, mind on löödud	jah, mind on löödud	jah, mind on löödud	jah, mind on löödud	muu			
I ÕPILANE															
	Kokku	4	0	6	12		17	26	18	23	11				
	%	13,3%	0%	23,1%	30%		27,4%	27,7%	28,1%	30,3%	28,2%				
	Kokku	5	0	2	2		4	11	5	6	1				
	%	16,7%	0%	7,7%	5%		6,5%	11,7%	7,8%	7,9%	2,6%				
	Kokku	5	1	5	9		12	20	11	12	12				
	%	16,7%	25%	19,2%	22,5%		19,4%	21,3%	17,2%	15,8%	30,8%				
	Kokku	4	1	5	7		13	16	14	10	4				
	%	13,3%	25%	19,2%	17,5%		21%	17%	21,9%	13,2%	10,3%				
	Kokku	12	2	8	10		16	21	16	25	11				
	%	40%	50%	30,8%	25%		25,8%	22,3%	25%	32,9%	28,2%				
	Kokku	30	4	26	40		62	94	64	76	39				
	%	12%	2%	10%	15%		24%	34%	23%	27%	14%				

I ÕPILANE		20. Kodust ära jooksmine				ei ole
		rohkem kui viis korda	2-3 korda	üks kord		
	Kokku	0	9	0	55	
Jõgeva koolid	%	0%	56,3%	0%	28,2%	
	Kokku	1	1	1	18	
Põlva koolid	%	20%	6,3%	6,3%	9,2%	
	Kokku	2	1	2	45	
Tartu koolid	%	40%	6,3%	12,5%	23,1%	
	Kokku	2	2	4	28	
Valga koolid	%	40%	12,5%	25%	14,4%	
	Kokku	0	3	9	49	
Viljandi koolid	%	0%	18,8%	56,3%	25,1%	
Kõik koolid kokku	Kokku	5	16	16	195	
	%	2%	7%	7%	84%	

II PEREKOND	21. Läbisaamine perekonnaga						22. Elamine kellega					
	väga hea	hea	pigem hea	pigem halb	halb	väga halb	vanematega	emaiga	isaga	kasuvanema(te)ga	üksinda	muu
Kokku	32	23	7	2	0	0	41	21	0	1	0	1
%	29,1%	28,8%	24,1%	20%	0%	0%	27,7%	34,4%	0%	17%	0%	16,7%
Jõgeva koolid	8	9	4	0	0	0	14	5	0	1	0	1
%	7,3%	11,3%	13,8%	0%	0%	0%	9,5%	8,2%	0%	17%	0%	16,7%
Põlva koolid	31	13	5	1	0	0	29	14	5	1	1	0
%	28,2%	16,3%	17,2%	10%	0%	0%	19,6%	23,0%	50%	17%	100%	0%
Tartu koolid	15	14	5	1	1	0	24	9	3	0	0	0
%	13,6%	17,5%	17,2%	10%	33,3%	0%	16,2%	15%	30%	0%	0%	0%
Valga koolid	24	21	8	6	2	0	40	12	2	3	0	4
%	21,8%	26,3%	27,6%	60%	66,7%	0%	27%	19,7%	20%	50%	0%	66,7%
Viljandi koolid	110	80	29	10	3	0	148	61	10	6	1	6
%	47,4%	34,5%	12,5%	4,3%	1,2%	0%	63,8%	26,3%	4,3%	2,6%	0,4%	2,6%
Kõik koolid kokku												
III PEREKOND	23. Lapsi perekonnas						24. Perekonna majanduslik olukord					
	üks laps	2 - 4 last	5 ja rohkem last	hea	keskmine	halb	pigem hea	keskmine	pigem halb	halb		
Kokku	14	41	9	26	17	16	16	16	5	0		
%	33,3%	26,3%	26,5%	27,4%	29,3%	23,5%	29,3%	23,5%	50%	0%		
Jõgeva koolid	5	13	3	8	5	8	8	8	0	0		
%	11,9%	8,3%	8,8%	8,4%	8,6%	11,8%	8,6%	11,8%	0%	0%		
Põlva koolid	8	34	8	17	14	17	14	17	2	0		
%	19%	21,8%	23,5%	17,9%	24,1%	25%	24,1%	25%	20%	0%		
Tartu koolid	6	23	7	19	7	9	7	9	1	0		
%	14,3%	14,7%	20,6%	20,6%	12,1%	13,2%	12,1%	13,2%	10%	0%		
Valga koolid	9	45	7	25	15	18	15	18	2	1		
%	21,4%	28,8%	20,6%	26,3%	25,9%	26,5%	25,9%	26,5%	20%	100%		
Viljandi koolid	42	156	34	95	58	68	58	68	10	1		
%	18,1%	67,2%	14,7%	40,9%	25%	29,3%	25%	29,3%	4,3%	0,4%		
Kõik koolid kokku												

II PEREKOND		25. Õigusrikkumised perekonnas						
		ei ole	õde/vend	isa/ema	kasuvanem	ei tea		
Kokku		28	13	9	1	19		
%		30,4%	25%	16,1%	25%	30,2%		
Kokku		10	1	5	2	6		
%		10,9%	1,9%	8,9%	50%	9,5%		
Kokku		17	5	13	0	16		
%		18,5%	9,6%	23,2%	0%	25,4%		
Kokku		18	19	10	0	6		
%		19,6%	36,5%	17,9%	0%	9,5%		
Kokku		19	14	19	1	16		
%		20,7%	26,9%	33,9%	25%	25,4%		
Kokku		92	52	56	4	63		
%		34,5%	19,5%	21%	1,5%	23,6%		
II PEREKOND		26. Pereliikmete karistuste sagedus						
		pidevalt	2-3 korda	üks kord	ei ole kordagi			
Kokku		1	7	9	47			
%		20%	28%	22,5%	29,2%			
Kokku		0	5	0	16			
%		0%	20%	0%	9,9%			
Kokku		0	2	15	33			
%		0%	8%	37,5%	20,5%			
Kokku		1	5	6	23			
%		20%	20%	15%	14,3%			
Kokku		3	6	10	42			
%		60%	24%	25%	26,1%			
Kokku		5	25	40	161			
%		2,2%	10,8%	17,3%	69,7%			

IV SÕBRAD	32. Läbisaamine sõpradega										33. Heade sõprade arv						
	väga hea	hea	pigem hea	halb	väga halb	üle 10	5-10	2-4	üks	ei ole ühtegi	ei	üks	2-3 neist	enamik			
Kokku	32	28	4	0	0	6	11	39	7	1							
%	25,6%	32,6%	21,1%	0%	0%	23,1%	18,6%	32%	38,9%	14,3%							
Jõgeva koolid	11	7	3	0	0	2	7	9	2	1							
%	8,8%	8,1%	15,8%	0%	0%	7,7%	11,9%	7,4%	11,1%	14,3%							
Põlva koolid	30	16	4	0	0	10	13	26	1	0							
%	24%	18,6%	21,1%	0%	0%	38,5%	22%	21,3%	5,6%	0%							
Tartu koolid	17	15	4	0	0	3	10	15	5	3							
%	13,6%	17,4%	21,1%	0%	0%	11,5%	16,9%	12,3%	27,8%	42,9%							
Välga koolid	35	20	4	1	1	5	18	33	3	2							
%	28%	23,3%	21,1%	100%	100%	19,2%	30,5%	27%	16,7%	28,6%							
Viljandi koolid	125	86	19	1	1	26	59	122	18	7							
%	53,9%	37,1%	8,2%	0,4%	0,4%	11,2%	25,4%	52,6%	7,8%	3%							
Kõik koolid kokku																	
	34. Sõpradest õigusrikkujaid																
IV SÕBRAD	ei	üks	2-3 neist	enamik	ei tea	ei	üks	2-3 neist	enamik								
Kokku	13	11	13	9	18	35	13	11	5								
%	31%	29,7%	29,5%	22,5%	26,1%	28,2%	40,6%	27,5%	13,9%								
Jõgeva koolid	3	4	3	4	7	13	2	4	2								
%	7,1%	10,8%	6,8%	10%	10,1%	10,5%	6,3%	10%	5,6%								
Põlva koolid	10	6	9	6	18	33	5	4	7								
%	23,8%	16,2%	20,5%	15%	26,1%	26,6%	15,6%	10%	19,4%								
Tartu koolid	7	9	6	8	7	18	5	7	7								
%	16,7%	24,3%	13,6%	20%	10,1%	14,5%	15,6%	17,5%	19,4%								
Välga koolid	9	7	13	13	19	25	7	14	15								
%	21,4%	18,9%	29,5%	32,5%	27,5%	20,2%	21,9%	35%	41,7%								
Viljandi koolid	42	37	44	40	69	124	32	40	36								
%	18,1%	15,9%	19%	17,2%	29,7%	53,4%	13,8%	17,2%	15,5%								
Kõik koolid kokku																	

IV SÕBRAD	36. Sõprade rikkumised											
	suitsetanud	olnud alkoholihoobes	luba deta autot juhtinud	varastanud	võtnud kellelki midagi	relva koolis kandnud	lõkanud /loomud kaasõpilast	mõnitanud/ solvanud	alkoholihoobes autot juhtinud	muu		
Kokku	38	45	16	9	8	2	12	19	6	1		
%	26,6%	28,1%	20,3%	27,3%	28,6%	12,5%	26,1%	29,2%	20%	5,6%		
Kokku	13	16	9	0	2	0	3	6	2	1		
%	9,1%	10%	11,4%	0%	7,1%	0%	6,5%	9,2%	6,7%	5,6%		
Kokku	27	29	13	7	6	4	10	14	6	9		
%	18,9%	18,1%	16,5%	21,2%	21,4%	25%	21,7%	21,5%	20%	50%		
Kokku	26	25	17	10	7	7	16	14	10	0		
%	18,2%	15,6%	21,5%	30,3%	25%	43,8%	34,8%	21,5%	33,3%	0%		
Kokku	39	45	24	7	5	3	5	12	6	7		
%	27,3%	28,1%	30,4%	21,2%	17,9%	18,8%	10,9%	18,5%	20%	38,9%		
Kokku	143	160	79	33	28	16	46	65	30	18		
%	23,1%	25,9%	12,8%	5,3%	4,5%	2,6%	7,4%	10,5%	4,9%	2,9%		

V POLITSEI	37. Kokkupuuted polititseiga					38. Politsei eest põgenemine				
	pidvalt	2-3 korda	üks kord	ei ole	ei ole	pidvalt	2-3 korda	üks kord	ei ole	
Kokku	1	13	10	40	7	0	3	7	54	
%	16,7%	28,9%	17,5%	32,3%	21,9%	0%	20%	21,9%	30,2%	
Kokku	1	4	4	12	1	1	2	4	14	
%	16,7%	8,9%	7%	9,7%	16,7%	13,3%	12,5%	7,8%	36	
Kokku	2	15	7	26	3	3	8	36	20,1%	
%	33,3%	33,3%	12,3%	21%	50%	20%	25%	20,1%	20	
Kokku	1	6	15	14	2	5	9	20	11,2%	
%	16,7%	13,3%	26,3%	11,3%	33,3%	33,3%	28,1%	11,2%	55	
Kokku	1	7	21	32	0	2	4	55	30,7%	
%	16,7%	15,6%	36,8%	25,8%	0%	13,3%	12,5%	30,7%	179	
Kõik koolid kokku	6	45	57	124	6	15	32	179	77,2%	
%	2,6%	19,4%	24,6%	53,4%	2,6%	6,5%	13,8%	77,2%		
39. Teadaolevad rikkumised politseis										
V POLITSEI	kõik	enamus	2 - 3 neist	üks neist	mitte ükski					
Kokku	14	1	2	7	40					
%	34,1%	20%	22,2%	21,9%	27,6%					
Kokku	7	0	0	3	11					
%	17,1%	0%	0%	9,4%	7,6%					
Kokku	8	2	2	5	33					
%	19,5%	40%	22,2%	15,6%	22,8%					
Kokku	1	1	4	3	27					
%	2,4%	20%	44,4%	9,4%	18,6%					
Kokku	11	1	1	14	34					
%	26,8%	20%	11,1%	43,8%	23,4%					
Kõik koolid kokku	41	5	9	32	145					
%	17,7%	2,2%	3,9%	13,8%	62,5%					

V POLITSEI	40. Latentsemad rikkumised
Jõgeva koolid	Alkoholi, tubaka ja narkootikumide tarbimine, vargused, kaklused, kiivrita jalgrattaga sõitmine.
Põlva koolid	Alkoholi, tubaka ja narkootikumide tarbimine, helkuri mittekandmine, kiivrita jalgrattaga sõitmine, juhtimisõiguseta mootorsõiduki juhtimine, keelatud kohtades käimine, katustel ronimine.
Tartu koolid	Alkoholi, tubaka ja narkootikumide tarbimine, asjade ära lõhkumine.
Valga koolid	Alkoholi ja tubaka tarvitamine, vargused, juhtimisõiguseta mootorsõiduki juhtimine, alaealiste omaalgatuslikud peod.
Viljandi koolid	Alkoholi ja tubaka tarvitamine, helkuri mittekandmine, juhtimisõiguseta mootorsõiduki juhtimine, koolis distsipliini rikkumine.

V POLITSEI	41. Karistused							ei ole karistada saanud
	hoiatus	rahaträhv	üldkasulik töö	arest	vangistus			
Kokku	7	6	3	0	0		50	
%	19,4%	37,5%	75%	0%	0%		27,6%	
Jõgeva koolid	6	0	0	0	0		16	
%	16,7%	0%	0%	0%	0%		8,8%	
Põlva koolid	8	6	0	1	0		37	
%	22,2%	37,5%	0%	50%	0%		20,4%	
Tartu koolid	7	1	1	0	0		28	
%	19,4%	6,3%	25%	0%	0%		15,5%	
Valga koolid	8	3	0	1	0		50	
%	22,2%	18,8%	0%	50%	0%		27,6%	
Viljandi koolid	36	16	4	2	0		181	
%	15,1%	6,7%	1,7%	0,8%	0%		75,7%	
Kõik koolid kokku								
		42. Hinnang karistusele						
VI POLITSEI	täiesti õiglane	ei oleks olnud vajalik	liiga väike	liiga suur	täiesti ebaõiglane		ei ole karistada saanud	
Kokku	10	3	1	0	0		50	
%	27,8%	75%	50%	0%	0%		27%	
Jõgeva koolid	4	0	0	0	0		17	
%	11,1%	0%	0%	0%	0%		9,2%	
Põlva koolid	10	0	1	1	0		38	
%	27,8%	0%	50%	25%	0%		20,5%	
Tartu koolid	4	0	0	2	0		30	
%	11,1%	0%	0%	50%	0%		16,2%	
Valga koolid	8	1	0	1	1		50	
%	22,2%	25%	0%	25%	100%		27%	
Viljandi koolid	36	4	2	4	1		185	
%	15,5%	1,7%	0,9%	1,7%	0,4%		79,7%	
Kõik koolid kokku								

VI DEMOGRAAFILINE OSA	43. Sugu		44. Yanus				45. Klass			46. Rahvus		
	N	M	≤10 a	14-15 a	16-17 a	≥ 18 a	9. klass	10. klass	eestlane	venelane	muu	
Kokku	39	25	0	21	43	0	35	29	59	2	3	
%	28,3%	26,6%	0%	37,5%	24,9%	0%	39,8%	20,1%	28,2%	14,3%	33,3%	
Kokku	11	10	0	3	18	0	5	16	21	0	0	
%	8%	10,6%	0%	5,4%	10,4%	0%	5,7%	11,1%	10%	0%	0%	
Kokku	23	27	0	19	30	1	32	18	49	0	1	
%	16,7%	28,7%	0%	33,9%	17,3%	33,3%	36,4%	12,5%	23,4%	0%	11,1%	
Kokku	18	18	0	7	29	0	9	27	22	11	3	
%	13%	19,1%	0%	12,5%	16,8%	0%	10,2%	18,8%	10,5%	78,6%	33,3%	
Kokku	47	14	0	6	53	2	7	54	58	1	2	
%	34,1%	14,9%	0%	10,7%	30,6%	66,7%	8%	37,5%	27,8%	7,1%	22,2%	
Kokku	138	94	0	56	173	3	88	144	209	14	9	
%	59%	41%	0%	24%	75%	1%	38%	62%	90%	6%	4%	